

Tellijä: Keskkonnaministeerium
Jäätmeosakond

Töö nr: 12042

**SULETUD, SH PEREMEHETA JÄÄTMEHOIDLATE
INVENTEERIMISNIMESTIKU KOOSTAMINE
II ETAPP**

Vastutav täitja:

Indrek Tamm
Toomas Ideon

Juhatuseliige:

Indrek Tamm

Tallinn 2012

Käesolev töö on tehtud riigihanke 131578 raames

SISUKOKKUVÕTE

Läbiviidud uuringu ja täiendatud riskihinnangu põhjal on Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1 liigitatud A-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjäätmete hoidlaks.

Maardu ja Sompal aladel läbiviidud uuringute tulemuste üldistuse põhjal on B-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjäätmehoidlad Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Maardu põhjakarjääri aheraineladestus, Sompal aheraineladestuse puistangud nr 1, 2, 3 ja 4, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1.

Kukruse aheraineladestuse puistangul nr 1 viitavad põlemisele või poolkoksistumisele vingugaasi (CO) olemasolu, seal mõõdetud temperatuurid ning uute lõhede ja aktiivsete kuumenemiskollete laienemine. Kukrusel eralduvate ohtlike gaaside sisaldused on ohtlikud inimese tervisele. Kukrusel tuleb piirata kõrvaliste isikute juurdepääs õhusaasteallikatele (tähistada ja varustada vastavasisulise teabega). Eelpoolestatud asjaolud tingisid Kukruse aheraineladestuse A-kategooria ohtlikkuse omistamise.

Lühi- ja pikaajalisel perioodil on Kukruse kaevandamisjäätmete hoidla puhul võimalus suurõnnetuse tekkeks iseenesliku taassüttimise läbi.

Kukruse kaevandamisjäätmete hoidlas meetmete rakendamise võimalikkuse üle otsustamiseks tuleks olemasolevat kuumenemiskollet täpsustada, seirata temperatuure ja emiteeruvaid gaase, täpsustada kaevandamisjäätmete hoidla seost samas paigas põlenud Kukruse kaevandusega (kuumenemine võib olla ka kaevanduses). Välistada ei saa, et mõningane mittevastavus keskkonnanõuetega jääb siiski püsima, kuna kõikehõlmavat sobivat ohutustamislahendust ei leita.

Põlevkivi kaevandamisjäätmete puhul on peamiseks ohufaktoriks nende süttimise võimalikkus isekuumenemise tulemusel, lõkkest, kulu- ja prahipõletamisest ning metsatulekahjude tagajärjel. Põleng on ainus võimalus vaadeldud kaevandamisjäätmete hoidlates suurõnnetuse tekkeks. Kõigi põlevkivi kaevandamisjäätmete hoidlate (ka mittepõlenud) tuleohtlikkus tuleb tähistada looduses siltidega, mis keelavad lahtise tule tegemise.

Käesolevast uuringust välja jäänud neljal põlenud aherainepuistangul (Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1) tuleks hiljemalt järgmisel kaevandamisjäätmete hoidlate inventuuril läbi viia kuumenemiskollete olemasolu kontrollimine.

Kord juba põlenud aherainepuistangutes on kohati säilinud orgaanilist materjali, mis võib uuesti kuumeneda ja süttida. Kuumenemiskollete esinemisel on vaja hinnata, kas kaevandamisjäätmete hoidla jahtub kunagisest põlengust või toimub kuumenemise aktiveerumine mis võib viia taassüttimiseni. Otstarbekas on seirata aherainepuistangu kuumenemiskolde temperatuuri ja gaaside emissioone. Võrreldes Kukrusega, olid Sompas uuritud ohtlike gaaside sisaldused kordades väiksemad¹, vingugaasi ei esinenud.

Sompal ja Maardu uuringu tulemuste põhjal on selge põlenud aheraineladestute mõju põhjaveele, kaevandamisjäätmete hoidlast välja kantavad ohtlikud ained muudavad puistanguala ja selle lähiümbruse põhjavee joogiveeallikana kasutuskõlbmatuks. Põhjavesi on reostunud

---

¹ Kui võtta aluseks alifaatsete süsivesinike välisõhu kvaliteedi piirväärtus SPV1 (5000 µg/m³), mõõdeti ka Sompal aherainepuistangul välisõhu kvaliteedi piirväärtuste ületamisi lenduvate orgaaniliste ühendite (LOÜ) osas (108000-183333 µg/m³) [11].

Sompa vaatluspuuraugus VPA-3, kus üle keskkonnaministri määruses nr 39 antud piirvude² esines naftasaadusi ja polütsüklilisi aromaatseid süsivesinikke. Maardu põhjakarjääri tranšeedest võetud pinnaveeproovides oli ohtlike ainete sisaldus üle pinnavee piirväärtuse³ nikli ja tsingi sisalduse osas. Võimaluse korral tuleb piirata ohtlike ainete sattumist kaevandamisjäätmete hoidlast väljapoole.

Põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate maa-ala, ka Maardu karjääri ala, vajab vastavaid uuringuid ala piiranguteta kasutamise planeerimisel näiteks puhkeala või elumaana (Keskkonnaministri 11. augusti 2010. a määruse nr 38 tähenduses). Kasutusotstarbest lähtuvalt võivad olla vajalikud pinnase, vee, õhu, seente-marjade jne uuringud. Seejärel saab otsustada ala edasise kasutustingimuste ning meetmete rakendamise vajalikkuse üle.

Kõik põlenud kaevandamisjäätmete hoidlad (Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Maardu põhjakarjääri aheraineladestus, Sompa aheraineladestuse puistangud nr 1, 2, 3 ja 4, Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1 on vaadeldavad ka jääkreostusobjektidena ja nende mõju keskkonnale vajab regulaarselt seiret (näiteks viieaastase intervalliga).

Välja-arvatud Kukruse, on teistes vaadeldud kaevandamisjäätmete hoidlates keskpika või lühikese aja jooksul tõenäolisem jahtumisprotsessiga kaasnev gaaside emissioonide vähenemine, Kukrusel pole välistatud emissioonide kasv, kui seal leitud vingugaas tähendab põlemise või koksistumise laadse protsessi toimumist puistangus.

Arvestades Kukruse edela- ja kagunõlva gaasiproovide vingugaasisalduse olulist erinevust, on võimalik, et gaaside lähteallikad on erinevad⁴ või paiknevad puistangusiseselt omavahel isoleeritult.

Kaevandamisjäätmete hoidlates veekeskkonda kanduvate ohtlike ainete osas on Maardu puistangu alal tõenäoline ohtlike ainete koguse püsimine stabiilsena või väike vähenemine.

Põlenud põlevkivi aherainehoidlatest võib eeldada ohtlike ainete põhjavette kandumise suurenemist. Enam ei seota kogu sademevesi puistangusisestes protsessides, Sompas täheldati aluselist ja ohtlikke aineid sisaldava nõrgvee olemasolu puistangus ning selle ümbruses.

Aherainest killustiku tootmise sõelumisjäägina tekkinud põlevkivipuistangute seisundit uuritud pole. Teadaolevalt pole põlevkivi aheraine lamepuistangud isesüttinud. Kas analoogne lamepuistangu laadestamine on piisav ka aheraine sõelumisjäägi põlevkivipuistangute korral, pole pikaajalise praktikaga seni veel tõestatud.

Võrreldes aherainepuistanguga on taolises põlevkivipuistangus mõned eeldused isesüttimise tekkes väiksemad johtuvalt puistangu väiksemast õhu- ja veejuhtivusest. Teisalt on materjali peenestatuse tõttu potentsiaalne oksüdeerumispind suurem.

Peamiseks probleeme tekitavaks asjaoluks võib olla põlevkivipuistangu suurem orgaanilise aine sisaldus võrreldes algse aherainega. Sõelutud põlevkivipuistangu sisemuses hakkavad aja jooksul toimuma mõnevõrra teistsugused uusmineraalide tekkeprotsessid kui paesõel-

---

² Keskkonnaministri 11.08.2010 määrus nr 39 „Ohtlike ainete põhjavee kvaliteedi piirväärtused“

³ Pinnavee keskkonna kvaliteedi piirväärtused ja nende kohaldamise meetodid ning keskkonna kvaliteedi piirväärtused vee-elustikus, keskkonnaministri määrus nr 49

⁴ Kukruse aherainepuistangu alla jääv kaevandus on samuti põlenud, seal esineb kaevandamisaegse põlengu tõkestamiseks isoleeritud alasid veetasemete järgi võib osa kaevanduskäike olla üleujutamata

mete- või aheraineladestutes. Muude tingimuste samasusel, kasvab isesüttimise võimalus puistangu orgaanilise aine sisalduse suurenemisel.

Senikaua kui toimub aheraine läbikaevamine, on söelumisel järelejäänud põlevkivipuistangud läbikaevaja poolt järelevalve all. Oht süttimiseks suureneb järelevalve nõrgenemisel. Näiteks läbikaevaja pankrotistub (AS Floccosa näide) või lõpetab tegevuse kuna kogu killustik on aherainepuistangust kätte saadud.

Kasutust mitte leides saavad aherainepuistangute läbikaevamisel ladestatud põlevkivipuistangutest jäätmed (jäätmeoidlad). Taolised põlevkivipuistangud on tänaseks märkimisväärselt suured, neil on potentsiaalne oht süttida hooletuse või isesüttimise läbi.

Vajalik on jäätmelubades põhjalikumalt käsitleda aherainest killustiku tootmise söelumisjäätme tekkinud põlevkivipuistangute ladestamise asjaolusid ja tingimusi ning korraldada kaevandamisjäätmekava põhine kontrollmehhanism nii aherainepuistanguid läbikaevandavatel ettevõtete (oluline söelumisjäätme tekkinud peenpõlevkivi osas) ja ka vanadel aherainepuistangutel millede osas kehtivat kaevandamisluba enam pole.

Sisukord

1	Sissejuhatus ja töö eesmärk	7
2	Põlevkivi põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate uuring.....	8
2.1	Sompa ja Kukruse jäätmehooldlates tehtud uuringud.....	8
2.2	Kaevandamisjäätmete hoidlate kuumenemiskollete määramine	12
2.3	Pinnases ja põhjavees ohtlike ainete sisalduste määramine	18
2.4	Põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate kuju ja mahtude fikseerimine ja nende muutused ajas	21
2.5	Sompa ja Kukruse aherainepuistangutest eralduvate gaaside mõõtmised.....	30
3	Maardu ammendatud fosforiidikarjääri puistangu uuring	32
3.1	Üldist.....	32
3.2	Kuumenemiskollete olemasolu täpsustamine	34
3.3	Maardu pinnase ja veeanalüüside tulemused	39
4	Käesoleva uuringu käigus omandatud kogemused, soovitusel edasiste uuringute planeerimiseks.....	43
4.1	Kaevandamisjäätmete hoidlate temperatuuride mõõtmine	43
4.2	Kaevandamisjäätmete hoidlate pinnase ja vee seisund	44
4.3	Gaaside emissioonid	45
4.4	Kaevandamisjäätmete hoidlate kuju ja mahu muutused.....	45
5	Mittepõlenud aheraineladestud	46
6	Paesõelmete ladestud	50
7	Uuritud kaevandamisjäätmete hoidlate reostustrendid lühi ja pikaajalisel perioodil praeguse olukorra jätkumisel.....	52
7.1	Seirevajadus praeguse olukorra jätkumisel.....	53
7.2	Keskkonnaseisundi parandamiseks vajalikud meetmetest.....	54
8	Uuringuga täpsustatud riskihinnang	56
8.1	Käesolevas töös täpsustatud riskihinnangu kriteeriumid ja skaalad.....	56
8.1.1	Kaevandamisjäätmete hoidla omadused.....	56
8.1.2	Kaevandamisjäätmete hoidla paiknemine potentsiaalselt ohustatud objektide suhtes	58
8.1.3	Kaevandamisjäätmete hoidlas toimunud intsidendid (põlemine).....	59
9	ABSTRACT	62
10	Kasutatud materjalid	64

Joonised

Joonis 1 Sompa põlevkivi aheraine puistangute 1 ja 4 uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel).....	9
Joonis 2 Sompa põlevkivi aheraine puistangute 2 ja 3 uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel).....	10
Joonis 3 Kukruse põlevkivi aherainepuistangu uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel ja Maa-ameti aerofoto)	11
Joonis 4 Pinnase temperatuurisondeerimise punktide ja puurakude VPA-2 ning PA-5 paiknemine Eesti Energia Kaevandused kaevandamisplaani (1990a), Sompa puistangud 1 ja 4.....	16
Joonis 5 Pinnase temperatuurisondeerimise punktide ja puurakude VPA-1, VPA-3 ning VPA-4 paiknemine Eesti Energia Kaevandused kaevandamisplaani (1990a), Sompa puistangud 3 ja 2.....	17
Joonis 6 Lasnamäe-Kunda ning Keila-Kukruse veekihtide ja rajatud puurakude (Q ning Jõhvi, Idavere lademed) veetasemete absoluutkõrgused.....	19
Joonis 7 Kukruse aherainepuistangu ülaosa näib sissevajunult, kõrgusmudel LIDAR andmetest.....	25
Joonis 8 Edise kaevandamisjäätmeoidla puistangute 1 ja 4 kõrgusmudel LIDAR andmetest (25.05.2009)	26
Joonis 9 Edise kaevandamisjäätmeoidla puistangute 2 ja 3 kõrgusmudel LIDAR andmetest (25.05.2009, puistangut 3 kaevatakse läbi).....	27
Joonis 10 Sompa kaevandamisjäätmeoidla puistangute 3 ja 2 kõrgusmudel LIDAR andmetest (30.04.2009)	28
Joonis 11 Sompa kaevandamisjäätmeoidla puistangute 1 ja 4 kõrgusmudel LIDAR andmetest (30.04.2009)	29
Joonis 12 Maardu uuringupunktide paiknemine	33
Joonis 13 Maardu põhjakarjääri põhjapoolseima platoo uuringuala.....	38
Joonis 14 Edise aherainepuistangute uuringuala 25.05.2009 LIDAR andmetest, puistang 3 on tänaseks poole väiksem.....	49

Fotod

Foto 1 Kukruse aherainepuistang 23.04.2006[2] ja 04.05.2012 vaade edela-lõunanõlvale.....	13
Foto 2 Kukruse aherainepuistang, vaade idanõlval tekkinud uuele kuumenemiskoldele 17.04.2012.	13
Foto 3 Termopiltide näited Kukruse aherainepuistangul kagu- ja edelanõlva kuumenemiskolletest..	14
Foto 4 Termopiltide näited Sompa uuringuala kuumenemiskolletest.....	14
Foto 5 Sompa puistang 1 kirdenõlva uuringupunkt SPA19, eraldub aur, 63° C.....	15
Foto 6 Kukruse aherainepuistangu 2011 aasta aerofoto Maa-ametist, trepist vasakul ja paremal on tipu lähedal näha kuumenemiskollete ala	22
Foto 7 Põhjapoolseima tranšee lumine nõlv 10.04.2012 (pildistamiskoht nr 49)	34
Foto 8 Porsunud diktüoneemakilda paljandites aktiivseid kuumenemiskoldeid enam ei esinenud (fotode pildistamiskohad 19 ja 47).....	35
Foto 9 Maardu termopildistamiskohad 39, 40, 27 ja 19	36
Foto 10 Maardu termopildistamiskohad 1, 2, 5 ja 18	37
Foto 11 Aheraine sõelumisel allesjääv põlevkivi ladestatakse Ahtmes lamepuistanguna	48
Foto 12 Põlevkivipuistangu platoo serv Ahtmes	48
Foto 13 Rummu paekivisõelmete ladestu, vaade loodest 08.05.2012	50

Aruande lisad

Lisa 1. Analüüsitulemused, vesi pinnas

Lisa 2. Fotod ja termopildid

Lisa 3. Pinnase temperatuurisondeerimise kohtade ja fotode teave

Lisa 4. Rajatud puuraukude konstruktsioonid

Lisa 5. Kukruse ja Sompa aherainemägede gaasiliste saasteainete mõõtmised, EKUK 2012

Lisa 6. Vee ja pinnase analüüside laborilehed (vaid aruande esimeses eksemplaris)

1 Sissejuhatus ja töö eesmärk

Käesoleva töö eesmärgiks oli uuringute ja analüüside põhjal välja selgitada üksikasjalikud keskkonnaohud veekeskkonnale, pinnasele ning inimese tervisele kaevandamisjäätmete inventeerimismetastiku koostamise esimesel etapil A-kategooriasse liigitatud [1] kaevandamisjäätmete hoidlates.

Varasemas aruandes [1] tehtud esialgse riskihinnangu põhjal A-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjäätmete hoidlad olid: Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Maardu põhjakarjääri aheraineladestus, Somp aheraineladestuse puistangud nr 1, 2, 3 ja 4, Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1. Nende ühiseks omaduseks oli teave hoidlates toimunud põlengutest.

Mittepõlenud aheraineladestute osas täpsustati käesoleva töö käigus jäätmealast teavet läbikaevatavatest põlevkivi aheraineladestutest Ahtmes, Käval, Rutikul ja Edisel. Paesõelmete ladestutest täpsustati Vasalemma karjäärist lääne pool paiknev kuhila, Rummu paesõelmete ladestu ja Harku karjääri puistangutega seonduvaid asjaolusid ja nende ladestute ohtlikkust.

Põlenud põlevkivi aheraineladestute osas uuriti vastavalt töö lähteülesandele detailselt Somp aheraineladestuse puistanguid 1-4, lisaks tehti mõningaid mõõtmisi Kukruse aheraineladestuse puistangul 1 võrdlusteabe saamiseks⁵. Käesoleva uuringuga sooviti lisaks Kukrusele saada teavet ka teistest põlevkivi aherainehoidlatest mis on põlenud.

Käesolevas uuringu raames analüüsiti ohtlike ainete esinemist ja nende kontsentratsioone põlevkivi aherainepuistangu põlenud pinnases, ohtlike ainete kandumist põhjavette ja nende kontsentratsioone, põlenud aherainepuistangust saasteainete kandumist õhku ja mõõdeti aherainepuistangu pindmise kihi kuumenemist termokaamera ja pinnasesondeerimise abil. Kõik temperatuurimõõtmiste, termopildistamiste ja fotode asukohad dokumenteeriti võimaldamaks võrdlust hilisemas seires.

Käesolevas töös käsitlemist leidnud Somp, Kukruse ja Edise aherainemägede kuju fikseerimiseks ja kindlast kõrgusjoonest ülespoole jääva aherainepuistangu mahtude arvutamiseks koostati Maa-Ameti aerolaserskanneerimise andmete põhjal kõrgusmudel, see võimaldab võrrelda aherainepuistangu kuju ning selle muutusi tulevikus.

Keskkonnariski täpsustamiseks Maardu põhjakarjääri aheraineladestuses⁶ võeti põhjavee ja pinnase proovid Maardu põhjakarjääri põhjapoolseimalt platoolt ja tranšeede veest. Viidi läbi Maardu põhjakarjääri põhjapoolseima platoo tranšeede veergude termopildistamine võimalike kuumenemiskollete tuvastamiseks ning otsiti üles põhjapoolseimal platool möödunud sajandil rajatud säilinud seirepuuraugud, hinnati nende seisundit nende seireks kasutamiseks.

Läbiviidud uuringu tulemusena täiendati kaevandamisjäätmete hoidlate esialgset riskihinnangut ja esitati ettepanekud edasisteks sammudeks keskkonnaseisundi säilitamiseks või parandamiseks, seireks ning kaevandamisjäätmete hoidlatest tulenevate ohtude vähendamiseks.

⁵ Varasematel aastatel on Kukruse põlenud aherainepuistangut uuritud töödes „Risk based environmental site assessment of landfills 2004“, „Ohtlike jääkreostuskollete kontroll ja uuringud 2004“ ning „Reostunud muldade seire, 1997“.

⁶ Fosforiidi karjääri viisilisel kaevandamisel ladestati Maardu põhjakarjääri puistangusse ca 70 mln tonni diktüoneemaargelliiti (diktüoneemakilta), mis moodustab ca 1/4 ladestatud materjalide (puistangu) massist.

2 Põlevkivi põlenud kaevandamisjätmete hoidlate uuring

2.1 Somp ja Kukruse jäätmehoidlates tehtud uuringud

Uuring viidi läbi ajavahemikul aprill-mai 2012 vastavalt töö lähteülesandele.

Sompa põlevkivi aherainepuistangute 1-4 uuringu käigus tehti põlenud puistangute termopildistamine, kokku 52 punktis mõõdeti pinnase temperatuuri (neist kahesteistkümnest võeti pinnaseproovid), rajati 5 puurauku pinnase ja veeproovide võtmiseks.

Kokku analüüsiti Sompa uuringualalt 6 põhjaveeproovi (neli puurauku ja kaks kaevu) ja 18 pinnaseproovi. Pinnaseproove võeti kokku rohkem kui saadeti analüüsimiseks laborisse.

Kuna Sompa puistangutele õnnestus kahes kohas rajada puuraugud, anti eelistus puuraukudest võetud pinnaseproovide analüüsimisele saamaks teavet puistangu sügavamatest kihtidest. Rajatud uuringupuuraukudest (VPA-1, VPA-2, VPA3 ja VPA-4) otsustati peale konsultatsioone maaomaniku, Tellija ja Keskkonnaametiga jätta alles põlenud aherainepuistangutest lähtuvaid ohte põhjaveele iseloomustavad (aluseline vesi ja ohtlikud ained) puuraugud VPA-3 ja VPA-4 ja kanda need keskkonnaregistrisse. Rajatud puuraugud VPA-1, VPA-2 ja PA-5 likvideeriti vastavalt kehtivale korrale.

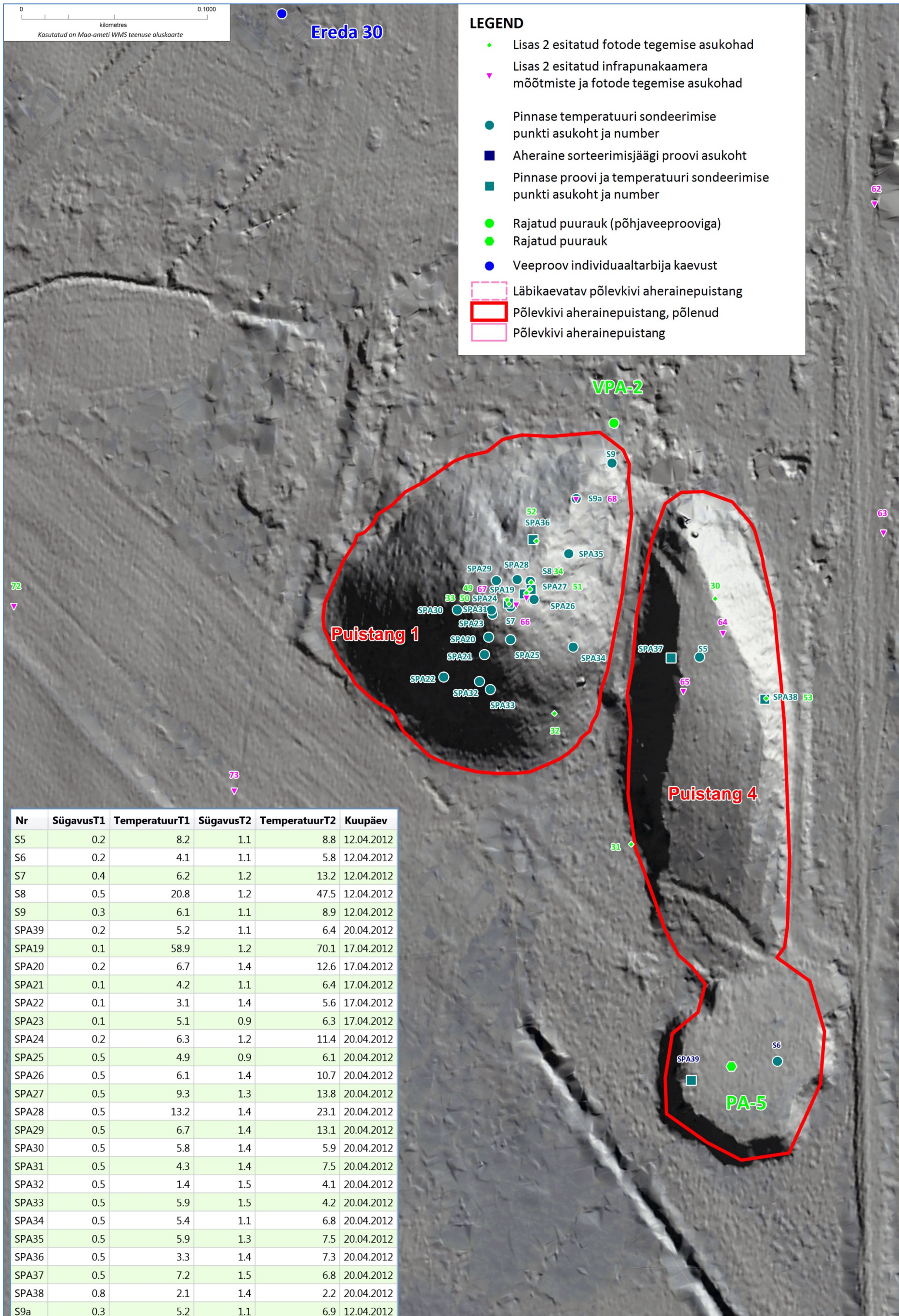
Sompa uuringutulemuste osas võrdlusmaterjali saamiseks ja põlenud aherainemägede riskihindamise täpsustamiseks viidi eralduvate gaaside mõõtmine (Lisa 5) lisaks Sompa puistangule 1 läbi ka **Kukruse** põlenud aherainepuistangul. Kukrusel aherainepuistangut termopildistati ning neljas paigas mõõdeti pinnase temperatuuri.

Pinnase sondeerimise ja termopildistamise ning fotode asukohad määrati kasutades Garmin GPS seadet Montana 600, punktide täpsus on reeglina 2-3 m.

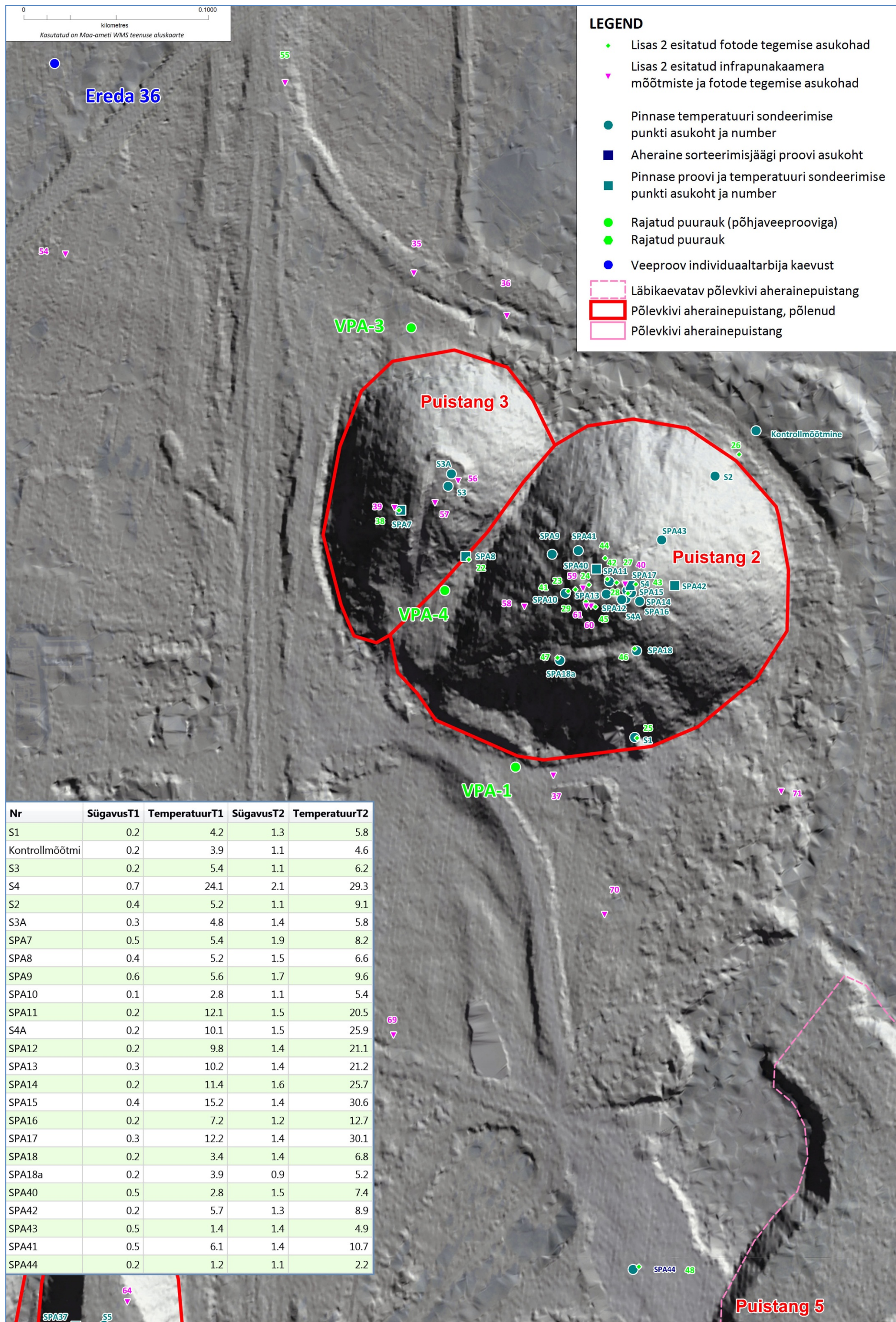
Sompas rajatud puuraukude suudmed looditi kasutades tootmisterritooriumil olevat riiklikku reeperit 8511 (67.88). Rajatud puuraukude läbilõige ja konstruktsioonid on esitatud käesoleva aruande lisa 4.

Sompast võetud pinnase ja vee proovid analüüsiti Saksamaa Hamburgis GBA Gesellschaft für Bioanalytik MBH laboris, Eesti Keskkonnauuringute Keskuse laboris ja Eesti Geoloogiakeskuse laboris. Pinnaseproovidest võetud duublid säilitati tööde lõppemiseni külmikus gaasikindlates spetsiaalkottides võimalikeks kontrollanalüüsideks.

Uuringupunktide asukohad on esitatud joonistel 1-3.

Joonis 1 Sõmpa põlevkivi aheraine puistangute 1 ja 4 uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel)

Joonis 2 Sõmpa põlevkivi aheraine puistangute 2 ja 3 uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel)

Joonis 3 Kukuruse põlevkivi aherainepeustangu uuringupunktide ja fotode asukohad (aluskaardiks on ala kõrgusmudel ja Maa-ameti aerofoto)

2.2 Kaevandamisjäätmete hoidlate kuumenemiskollete määramine

Metoodika. Kaevandamisjäätmete hoidlate kuumenemiskollete tuvastamiseks kasutati infrapuna termograafia mõõdistamist FLIR Systemsi radiomeetrilise infrapunakaameraga T335 tundlikkusega 0.05° C. Kaamera renditi OÜ Perimex-ist kust saadi ka vastavad juhendmaterjalid ja koolitus. Termokaamerat kasutati kahel eesmärgil: kaevandamisjäätmete hoidlate termopildistamise läbiviimiseks ja kuumenemiskollete maapinna lähivaatluseks sisselülitatud kaamera abil (sh pinnasesondeerimiskohtade täpseks valikuks, jahtunud ja kuumade pinnaselõhede määramiseks).

Termopildistamisel kasutati reeglina suuremat distantssi ja pildistati koos samaaegse foto tegemisega. See võimaldab saada parema ettekujutuse termopildil jäädvustatud objektist, liita huvitavamad pildid omavahel kokku paremaks arusaadavuseks. Aruande põhitekstis on toodud vaid iseloomulikud näited termopildistamisest, kõik tehtud termopildid ja fotod on esitatud aruande lisas 2 (Lisa 2a-Sompa, Lisa 2b Kukruse, Lisa 2c Edise, Lisa 2d Maardu).

Aruande Lisas 2a toodud termopildidel täpsustati huvipakkuvate kohtade temperatuurid FLIR Systemsi tasuta allalaaditava tarkvara Quickreport 1.2 abil. Kõik termopildid on salvestatud kaamera automaatrežiimi korral, mistõttu üks ja sama värvus võib johtuvalt kaamera vaateväljas olevate objektide temperatuurist kajastada erinevaid temperatuure. Igal termopildile on arusaadavuse huvides lisatud temperatuuriskaala.

Esitatud termopildid on reeglina tehtud varahommikul, kui päikese mõju on väiksem, kuid johtuvalt ilmastikuoludest pole ideaalse pildistamisaja valik alati võimalik. Jälgitav oli termopildistamise informatiivsuse kahanemine päikese mõjul. Kohati võib termopildidel lisaks päikesepaistele täheldada varjunud lindudest ja loomadest põhjustatud anomaaliaid.

Suuremalt kauguselt tehtud termopildidel tuleb paratamatult leppida mõõdetava temperatuuri vea suurenemisega, nii saadakse sensori pikselile vastava ala keskmine temperatuur. Oma roll on ka asjaolul, et pildistatav ese pole risti kaamera fookusega, nurga suurenedes avaldub enam pildistatavat objekti katvate rohttaimede mõju.

Distantssilt termopiltide tegemine on otstarbekas varakevadel või hilissügisel kui taimestiku mõju on minimaalne, eelistatavalt pilves varahommikul. Pildistamine on otstarbekas läbi viia kindlalt aluselt arvestades kaamera küllalt pikka säriaega.

Kuumenemiskollete maapinna lähivaatlusel pidevalt sisselülitatud termokaamera abil saab värvuse järgi kuumenemiskolde võimalikkusele viitaval alal kuumenemise olemasolu või puudumist hinnata. Puuduseks on vaatevälja piiratus 10-20 meetriga, sest kaameranurk kauguse kasvades väheneb ja võimendub mikroreljeefi ja rohurinde segav mõju. Samas on lähivõtetel võimalik leida kaugusest pildistades märkamatuks jäävad kuumenemiskolded (sageli mõnekümnesentimeetrised lõõrid/lõhed ja saab paremini identifitseerida ja jätta arvestamata kõrvalised mõjud nagu päike, taimestik ja mullakihi olemasolu jne.

Eri aegadel pildistatud ühe ja sama tingliku kontuuri sees paiknevate temperatuurierinevuste võrdlust raskendab ka pildistamisele eelnenud ilmastikutingimuste võimalik erinevus, nii võivad vihmajärgselt suhtelised temperatuurierinevused olla väiksemad kui kuival ajal.

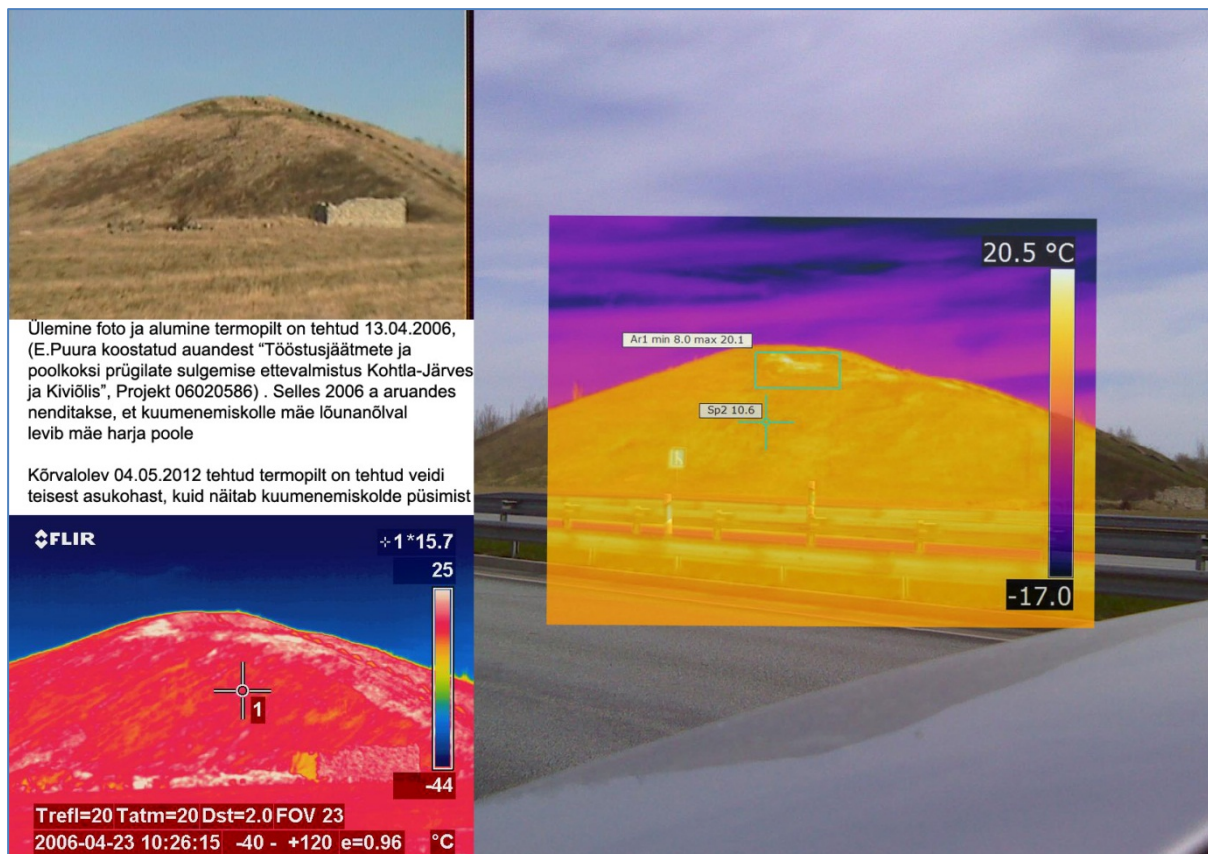

Foto 1 Kukuruse aherainepuistang 23.04.2006[2] ja 04.05.2012 vaade edela-lõunanõlvale

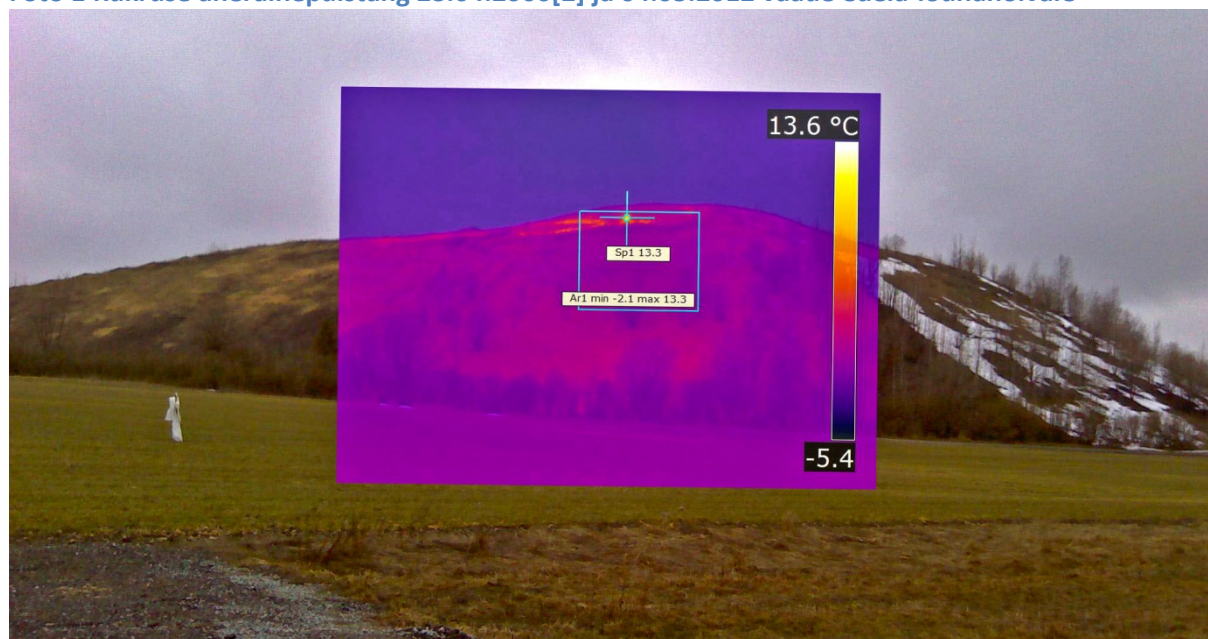

Foto 2 Kukuruse aherainepuistang, vaade idanõlval tekkinud uuele kuumenemiskoldele 17.04.2012

Termopildistamine pikaajalise seirena võimaldab leida ja fikseerida ajas toimuvaid muutusi kuumenemiskollete osas. Paratamatud on raskused ajas võrreldavate tulemuste saamisel⁷, kuid kõik suuremad muutused on hästi jälgitavad kui pildistada samadest kohtadest. Käesoleva aruande termopildistamise ja fotode asukohad võimalikuks hilisemaks seireks on toodud joonistel 1-3 ja lisis 3.

⁷ Sõltuvalt ilmastikuoludest ja termopildistamistingimustest jääks võrreldavate termopiltide temperatuurierinevuste hälve hinnanguliselt alla 2 kraadi

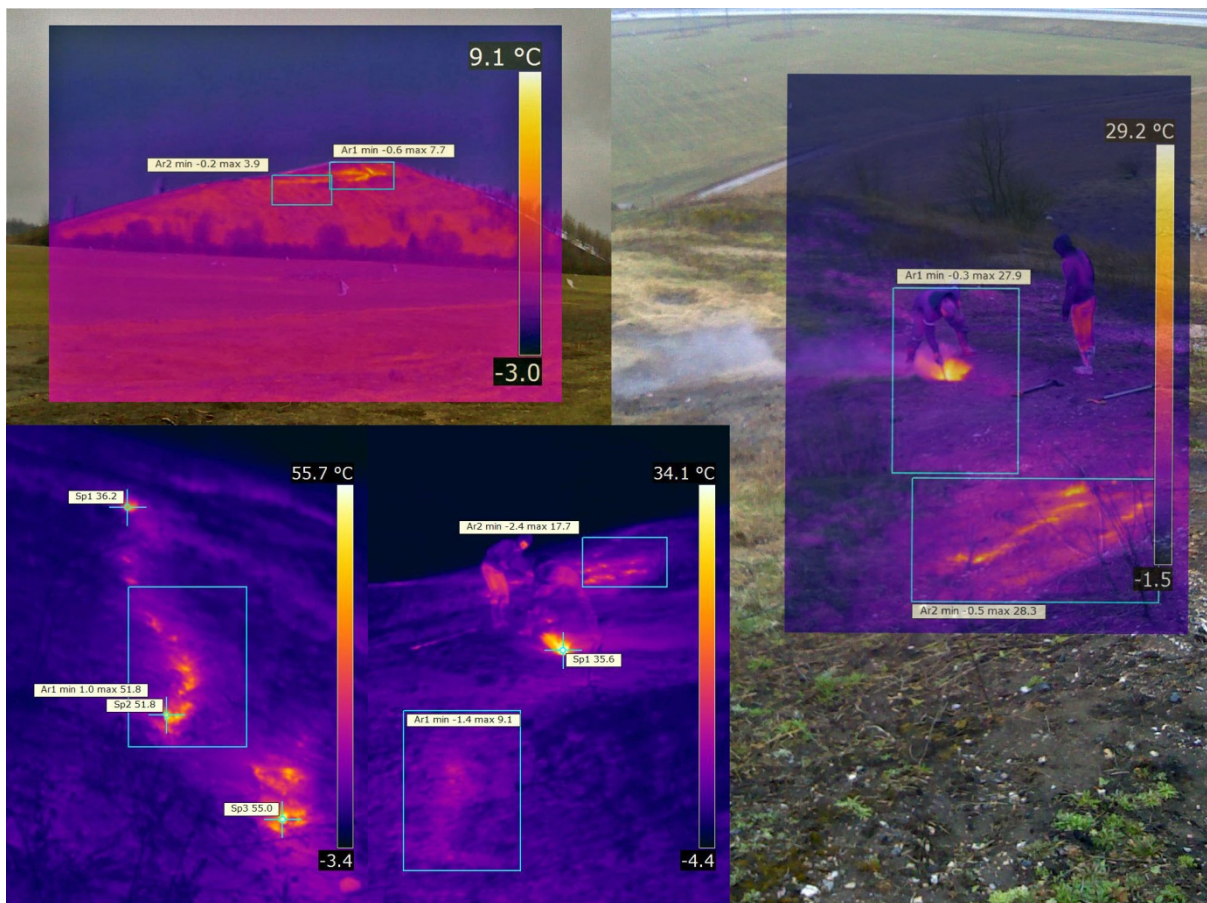

Foto 3 Termopiltide näited Kukuruse aherainepuistangul kagu- ja edelanõlva kuumenemiskolletest

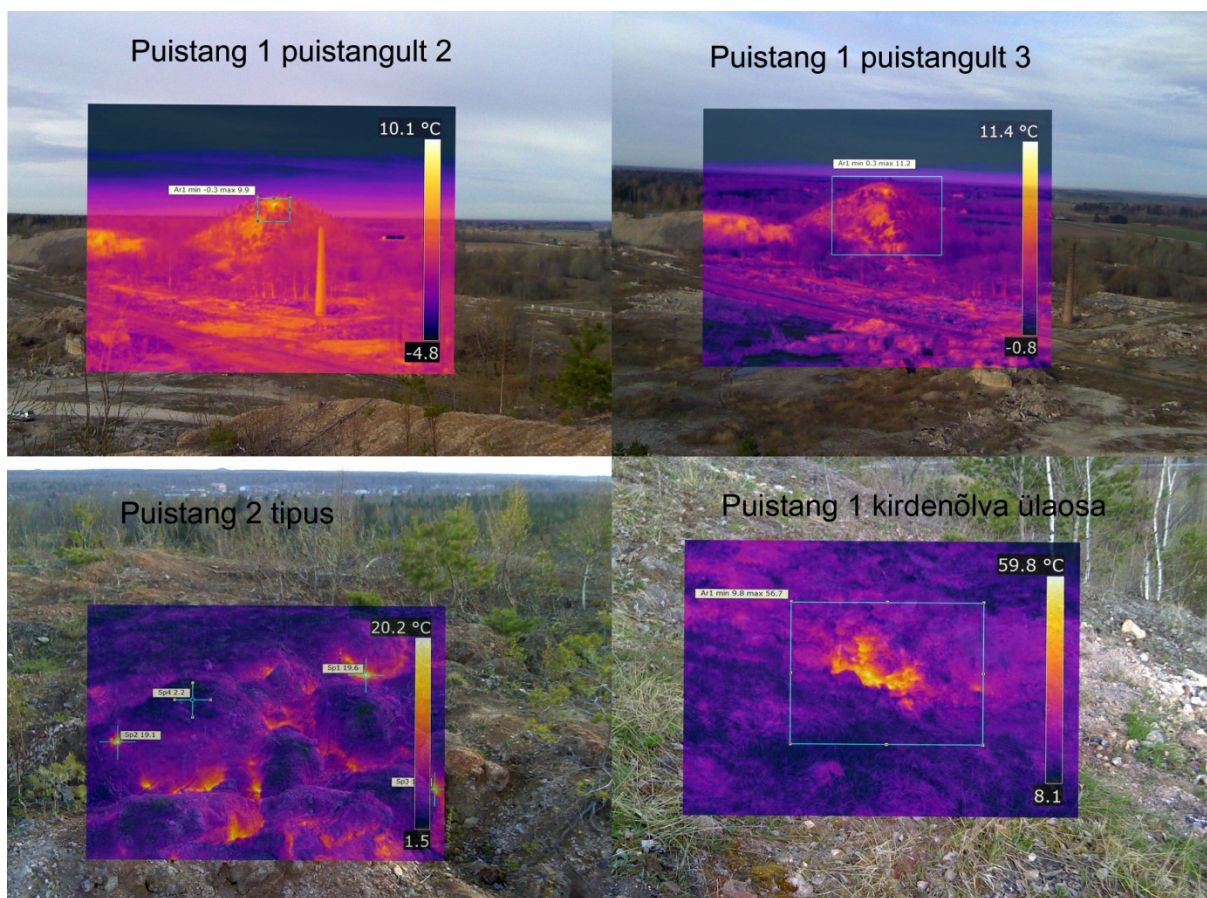

Foto 4 Termopiltide näited Sompaa uuringuala kuumenemiskolletest

Pinnase temperatuurisondeerimine tehti, kasutades selleks pikka kangi ja seejärel kangiaugust pinnasesse süvistatavaid elektrilisi termomeetreid TES 311 ja TEMP101. Neist esimesega saab mõõta temperatuuri kuni 0.6 m sügavuselt, teisega kuni 2 m sügavuselt. Mõlemate kasutatud termomeetrite temperatuuri mõõtv osa pikkus on 5 cm, temperatuuri eraldusviime vähemalt 0.1° C ja täpsus 1° C. Enne välitööde teostamist kontrolliti kasutatavate termomeetrite korrasolekut elavhõbedatermomeetri abil temperatuurivahemikus 10-70° C, kontrollmõõtmiste erinevused jäid 1-2 kraadi piiresse.

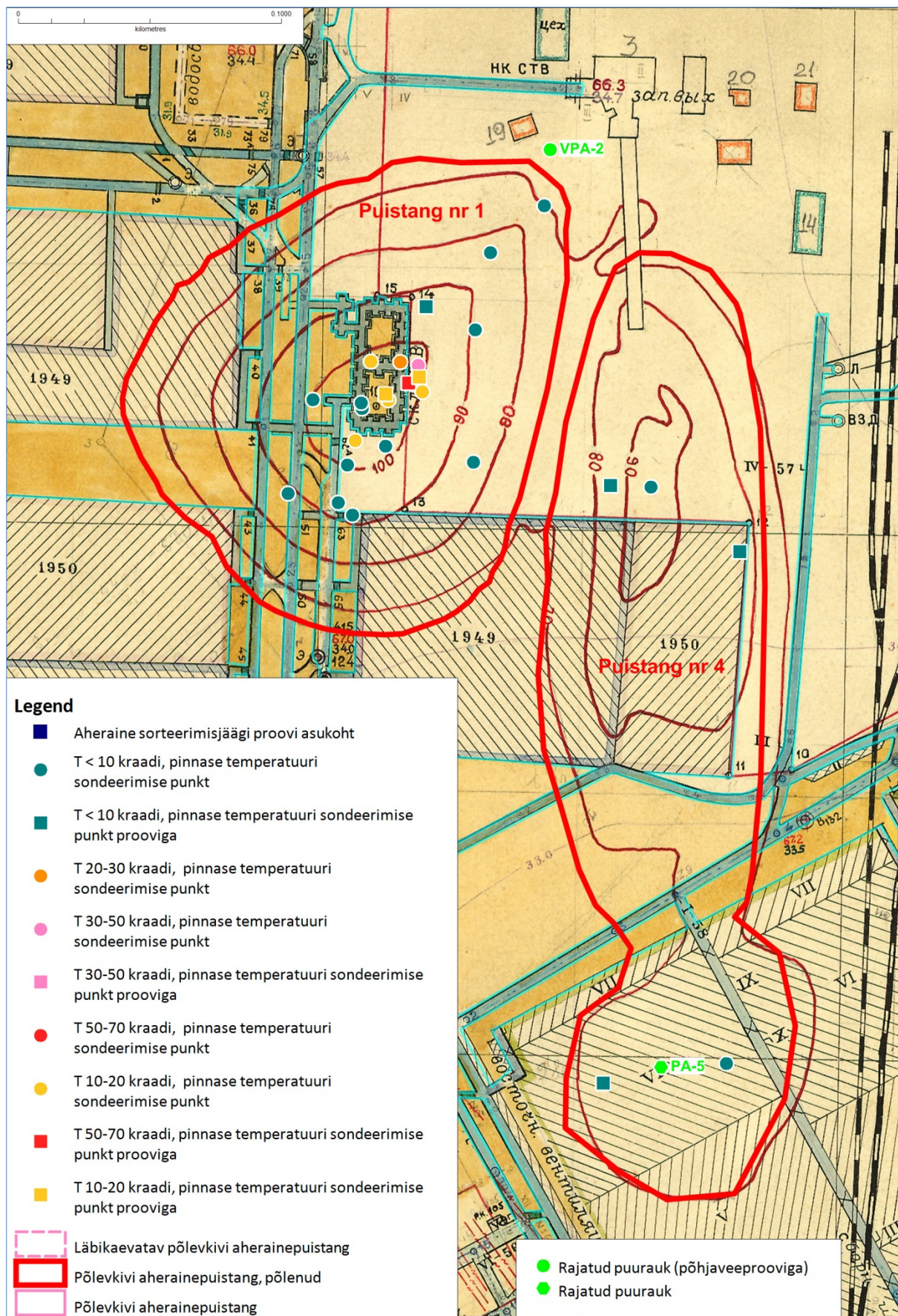
Käesoleva töö käigus andis parima tulemuse kuumenemiskollete lähivaatlus termokaamera abil ühes pinnase temperatuuri sondeerimisega. Sompas puistangutel 1 ja 2 paiknevad pinnase temperatuuri sondeerimispunktid reeglina just kõige kuumemates kohtades. Pinnase sondeerimine temperatuuri määramiseks võrreldes termopildistamisega sõltub vähem ilmastikutingimustest, temperatuurisondeerimised saab tavapäraselt dokumenteerida esitades ka mõõtepunktide koordinaadid ja ligikaudse sondeeritava pinnase kirjelduse (vaata lisa 3).

Kaamera- ja sondeerimisandmete põhjal tuvastatav kuumenemiskollete temperatuurianoomaaliate mosaiiksus on seletatav eeskätt lõhede ja väikeste lõõride kaudu leviva soojuskonvektsiooniga, sadade ja tuhandete ruutmeetrite suuruseid ühtlaselt kõrge temperatuuriga alasid Sompas puistangute pealispinnal ei esinenud. Põlenud aherainemägedes leitud kuumenemiskolded pole laiaulatuslikud ja paiknevad piiratud alal.

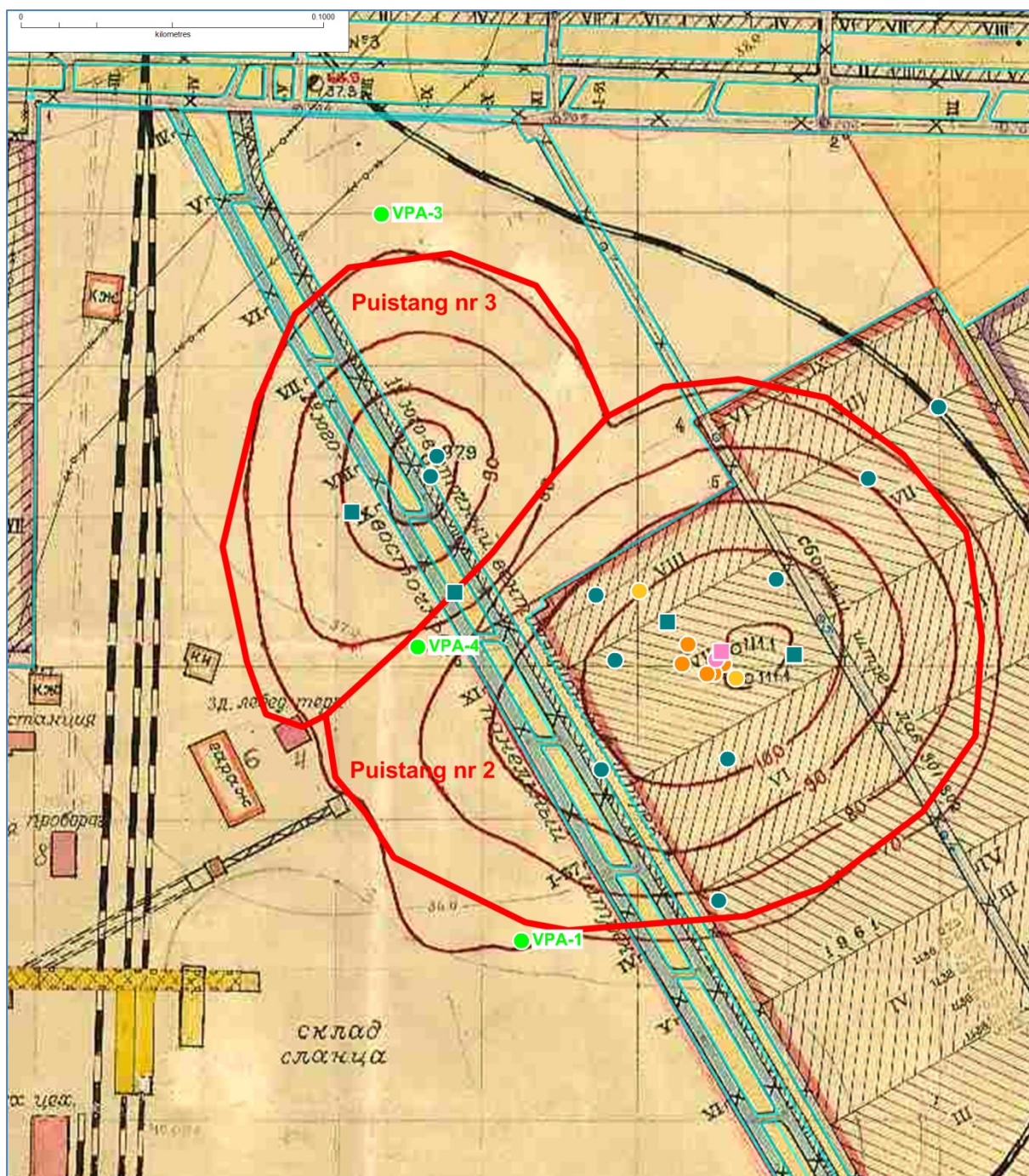

Foto 5 Sompas puistang 1 kirdenõlva uuringupunkt SPA19, eraldub aur, 63° C

Joonis 4 Pinnase temperatuurisondeerimise punktide ja puurakude VPA-2 ning PA-5 paiknemine Eesti Energia Kaevandused kaevandamisplaani (1990a), Sõmpa puistangud 1 ja 4

Legend

■ Aheraine sorteerimisjäägi proovi asukoht	● Rajatud puurauk (põhjaveeprooviga)
● T < 10 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt	● Rajatud puurauk
■ T < 10 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt prooviga	□ Läbikaevatav põlevkivi aherainepuistang
● T 20-30 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt	□ Põlevkivi aherainepuistang, põlenud
● T 30-50 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt	□ Põlevkivi aherainepuistang
● T 30-50 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt prooviga	
● T 50-70 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt	
● T 50-70 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt prooviga	
■ T 10-20 kraadi, pinnase temperatuuri sondeerimise punkt prooviga	

Joonis 5 Pinnase temperatuurisondeerimise punktide ja puurakude VPA-1, VPA-3 ning VPA-4 paiknemine Eesti Energia Kaevandused kaevandamisplaani (1990a), Sompa puistangud 3 ja 2

2.3 Pinnases ja põhjavees ohtlike ainete sisalduste määramine

Pinnas. Vastavalt lähteülesandele võeti enamik pinnaseproovidest Sompaa uuritud neljast puistangust kahelt, puistang 1 ja 2 kus oli enim kuumenemiskoldeid. Kuumenemiskoldest tuvastati maapinna termokaameraga lähivaatluse abil ja kasutades pinnase temperatuuri sondeerimise andmeid. Kuna puistangu 4 lõunaosas ja puistangute 2 ja 3 vahel õnnestus uurin-guteks kasutada puuragregaati URB-2A2, võeti pinnaseproovid nendest rajatud puurauku-dest. Puistangute 2 ja 3 vahelisel nn kurule rajatud puurauku ilmus veeproovi võtmiseks pii-savalt põhjavett ja puurauk varustati filtertoruga veeproovi võtmiseks. Kõik puuragregaadiga puurimistööd tehti vett kasutamata, väikeste intervallidega. Kuna kuivpuurimise käigus kärni ja puurauguseina temperatuur hõõrdumise tõttu siiski mõnevõrra tõuseb, siis puuragregaadiga rajatud puuraukudes pinnasetemperatuuri ei mõõdetud.

Kuumenemiskolletest võetud proovide ohtlike ainete sisalduste võrdluseks praegu mitte-kuumade aladega, võeti mõned proovid ka praeguseks jahtunud aladelt. Sompaa kuumene-nud aladelt võetud pinnaseproovide ohtlike ainete sisaldused märkimisväärselt ei erinenud võrreldes põlenud aherainepuistangute jahtunud aladega.

Sompaa põlenud aherainemägedelt võetud kõikides proovides esines pinnases ohtlikke aineid (eeskätt ühealuselised fenoolid, PAH ja naftasaadused) üle Keskkonnaministri 11. augusti 2010. a määruse nr 38 vastava sihtarvu.

Polütsükliliste aromaatsete süsivesinike osas oli elumaa piirarv (20 mg/kg) ületatud Sompaa aherainepuistangult 2 võetud pinnaseproovis proovipunktis SPA40 (39 mg/kg). Naftasaadus-te osas oli elumaa piirarv (500 mg/kg) ületatud Sompaa aherainepuistangute 2 ja 3 vahele nn kurule rajatud puuraugust VPA-4 täitepinnasest võetud neljast proovist kahes⁸ (3.9 m ja 6.6 m sügavuselt võetud pinnaseproovides vastavalt 1520 mg/kg ja 1210 mg/kg).

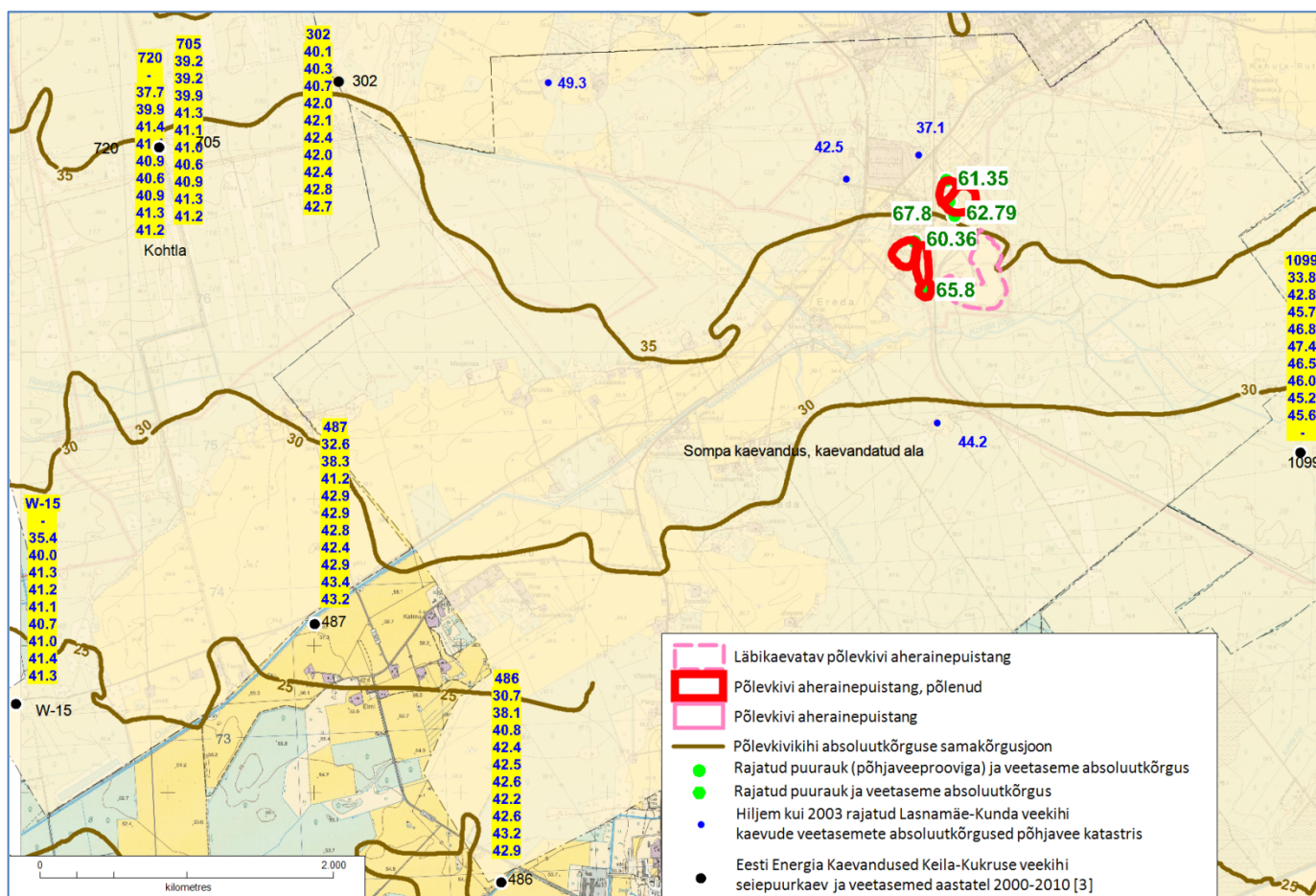
Arvestades Sompaa kaevandamisjätmete hoidla ala kuulumist määruse nr 38 mõistes töös-tusmaa alla, ei ületa uuritud ohtlike ainete sisaldused vastavaid piirarve ja pinnases esineva-te ohtlike ainete mõju avaldub eeskätt nende liikumisel põhjavette.

Põhjavesi. Sompaa uuringualal põhjavee puuraukude rajamisel lähtuti oletusest, et kaevan-duse paiknemisel enam kui 30 m sügavusel peaks altkaevandamata alade vahel säilinud ter-vikutel olema võimalik saada lubjakivikihtidest põhjavett ka ülevalpool üleujutatud kaevan-dustes kujunenud põhjaveetasel⁹. Seetõttu rajati põhjavee puuraugud Sompaa kaevanduse tootmisterritooriumil tervikutele (vaata joonised 4 ja 5) maksimaalselt lähedal aherainepuis-tangutele.

Kontrollimaks Sompaa puuraukudest võetud veeproovide mittekuulumist kaevanduskäikudes olevasse põhjavette, analüüsiti uuringuala läheduses üleujutatud kaevanduste Keila-Kukruse veekihi ning peale 2003 aastat rajatud Lasnamäe-Kunda kaevude veetasemeid. Veetasemete järgi (joonis 6) rajatud puuraukude veeproovid pole mõjutatud üleujutatud kaevanduskäiku-des formeeruvast põhjaveest, vaid iseloomustavad Sompaa kaevanduse tööstusterritooriumil (millel paiknevad ka aherainepuistangud) formeeruvat põhjavett.

⁸ Puuraugust VPA-4 8.1 m sügavuselt võetud pinnaseproovis naftasaadusi ei esinenud, intervallist 9.6-10.1m võetud pinnaseproovis esines naftasaadusi 310 mg/kg /(sihtarvu ja elumaa piirarvu vahel).

⁹ Rajades põhjavee puuraugud kaevanduse sügavusele, lahjeneks veeproovides põlenud aherainepuistangute võimalik mõju kaevanduskäikudes oleva vee suure koguse tõttu, lisaks on ka võimalus, et kaevanduskäikudega kandub reostust mujalt juurde.

Joonis 6 Lasnamäe-Kunda ning Keila-Kukruse veekihtide ja rajatud puuraukude (Q ning Jõhvi, Idavere lademed) veetasemete absoluutkõrgused

Sompa uuringuala põhjavee analüüsitulemustest on näha polütsükliiliste aromaatsete ühendite (PAH), naftasaaduste ja ühealuseliste fenoolide (eeskätt lihtfenool) esinemine põhjavees.

Maapinnalähedase põhjaveekihi, Kvaternaarisetetes (peamiselt aherainepuistang) ning pinnakatte all levivate suhteliselt vähe vettjuhtivate Jõhvi ja Idavere lademete lubjakivides olevas põhjavees on suurimad ohtlike ainete sisaldused.

Põhjavesi on reostunud Sompa vaatluspuuraugus VPA-3, kus üle keskkonnaministri määruses nr 39 antud piirarvude¹⁰ esineb naftasaadusi ja polütsükliilisi aromaatsed süsivesinikke.

Kõigis Sompa veeproovides oli ühealuseliste fenoolide sisaldus (lihtfenool) üle määrus 39 künnisarvu, piirarvu samas ei ületatud. Sompa puuraugust VPA-1 võetud veeproovis esines üle künnisarvu etüülbenseeni ja m/p ksüleenit.

Veeanalüüsis leitud ainetest võib fenoolide, PAH ühendite ja naftasaaduste leidumist seostada nende esinemisega pinnakattes levivates pinnastes.

Lähikonnas paiknevate Lasnamäe-Kunda veekihi kaevude vees on ohtlike ainete sisaldused väiksemad, esines naftasaadusi (Ereda 35 kat. nr 21465 üle määruses nr 39 antud künnisarvu) ja lihtfenooli (Ereda 35 kat. nr 21465 ja Ereda 30 kat. Nr 15954 üle määruses nr 39 antud künnisarvu).

¹⁰ Keskkonnaministri 11.08.2010 määrus nr 39 „Ohtlike ainete põhjavee kvaliteedi piirväärtused“

Nende vaadeldud kaevude vesi ei vasta eelpoolnimetatud ohtlike ainete esinemise tõttu joogiveeallika valiku¹¹ nõuetele, Ereda 35 kaevu (kat. nr 21465) vees oli üle vastavate piirväärtuse ka sulfaatide sisaldus.

Aastal 2003 samadest kaevudest võetud veeproovides fenooli ei leitud [5], lihtfenooli leiti vaid AÜ Kaevur 20 m sügavuses puurkaevus, mis paiknes käesolevas töös kontrollitud sügavate (ca 60 m) Lasnamäe-Kunda veekihi kaevude vahel.

Põhjavee üldanalüüsis on näha üle joogivee piirväärtuste kõrged sulfaatide sisaldused veeproovides puuraukudes VPA-1, VPA-2, VPA 3 ja kaevus kat. nr 21465 Ereda 36. Puuraukude VPA-3 ja VPA-4 vesi oli aluseline (pH 11.5), mis näitab vee pärinemist põlenud aheraineladesult. Puurangu VPA-3 vees oli erakordselt kõrge ka kaaliumi sisaldus (2560 mg/l). Puuraukude VPA-1, VPA-3 ja VPA-4 vees oli permanganaate hapendumus (PHT) üle joogivee vastavate piirväärtuste (VPA-3-s kuni 171.6 mg/l O₂).

Sompa uuringuala põhjavee analüüside põhjal on selge põhjavee reostumine fenoolidega suhteliselt laialdasel alal. Reostus naftasaaduste ja polütsükliiliste aromaatsete süsivesinikega on piiratumat levikuga. Arvestades VPA-3 teistest vaatluspunktidest märgatavalt erinevat reostustaset, ei saa välistada siin reostuse kogunemist looduslikku püünisesse, vett suhteliselt vähe vettjuhtivates Jõhvi ja Idavere lademetete lubjakivides.

Tõenäoline on uuringualaga külgnevate erakaevude vee perioodiline reostatus ohtlike ainetega mis muudab joogivee kasutuskõlbmatuks. Võetud veeanalüüside tulemused sulfaatide, naftasaaduste, PAH-ide ja ühealuseliste fenoolide sisalduste osas kinnitavad alal leviva Ordoviitsiumi Ida-Viru põlevkivibasseini põhjaveekogumi (põhjaveekogum number 6) halba seisundit.

Arvatavasti on peale kaevanduse üleujutamist reostunud vesi Kvaternaari ning pinnakatte all levivate suhteliselt vähe vettjuhtivate Jõhvi ja Idavere lademetete lubjakivide veekihist liikunud allasuvatesse veekihtidesse (Keila-Kukruse ja Lasnamäe-Kunda), kaevanduse töötades pumbati see vesi (Keila-Kukruse veekiht) pinnaveekogudesse.

Keila-Kukruse ning Lasnamäe-Kunda veekihi vaheline nõrk veepide pole piisav vältimaks Lasnamäe-Kunda veekihti rajatud kaevude vee reostumist. Sellele asjaolule, et peale kaevanduse üleujutamist liigub kaevanduskäikudes formeeruv Keila-Kukruse veekihi kõrge sulfaadirohke vesi ka allasuvasse Lasnamäe-Kunda veekihti viitab ka Sompa kaevandusveel baseeruva Kiikla küla kaugküttesüsteemi põhjaveevaru hinnang [3]. Kõrgeid sulfaatide sisaldusi, mis viitab Sompa üleujutatud kaevanduse vee mõjule Lasnamäe-Kunda veekihis, esines ka käesolevas töös käigus võetud erakaevude veeproovides.

Arvestades käesoleva uuringu läbiviimist lumesulajärgsel kõrgveeperioodil, on võimalik et põhjaveereostus on mõningase sesoonse iseloomuga, madalveeperioodil võib ohtlike ainete sisaldus sügavamates kaevudes olla väiksem. Reostuse muutlikkusele ajas viidatakse Sompa varasemates uuringutes [5], veekvaliteedi sesoonset muutlikkust mainisid ka kohalikud elanikud kellelt käesoleva aruande veeproovid võeti.

---

¹¹ Joogivee tootmiseks kasutatava või kasutada kavatsitava pinna- ja põhjavee kvaliteedi- ja kontrollinõuded, sotsiaalministri määrus nr 1, 2003

2.4 Põlenud kaevandamisjätmete hoidlate kuju ja mahtude fikseerimine ja nende muutused ajas

Kaevandamisjätmete hoidlate kuju ja mahtude fikseerimiseks kasutati Maa-Ametist ostetud aerolaserskaneerimise LIDAR (*Light Detection And Ranging*) andmeid. Andmete eeldatav täpsus kõval pinnal on plaaniliselt (X,Y) ca 0.2 m ja kõrguslikult (Z) ca 0.1 m. Kasutades ümar-davat triangulatsiooni koostati kõrgusmudelid horisontaalsammuga 0.5 m Kukruse, Sompa ja Edise kaevandamisjätmete hoidlate kohta (joonised 7-11).

Koostatud kõrgusmudeli abil kaevandamisjätmete hoidla kogumahu selgitamine nõuab ar-vutusteks jäätmeoidla nn jalami fikseerimist, see on subjektiivne hoidlat ümbritseva hilise-ma täitepinnase ja teede tõttu. Sageli vähendab jalamil olev põõsastik ka aerolaserskaneeri-mise andmete mudeli täpsust, sest metsas ja põõsastikus on LIDAR maapinnapunkte vähem.

Eeltoodust johtuvalt esitatakse alljärgnevas tabelis 1 jäätmeoidlate mahud sobivast abso-luutkõrguse samakõrgusjoonest lähtudes (samakõrgusjoonest ülespoole jääv maht).

Tabel 1 Kõrgusmudeli arvutused kaevandamisjätmete hoidlate kuju ja mahu hindamiseks

Kaevanda-misjätme hoidla	Arvestuslik maht kaevandamise lõ-puks	Hoidla maht kindlast abso-luutkõrgusest kõrgemal	Kõrgusmu-deli järgne kõrgus	Varasem puistangu kõrgusteave erineva aja kaartide põhjal
Kukruse	710000 m ³ , 1 315 000 tonni	646925 m ³ , kõrgemal kui 71 m (lennuaeg 25.05.2009)	109.5 m	1979 a O63 M 1:10000 annab kõrguseks 120.2 m Interneti viited 115 m
Edise 1	319000 m ³ , 491000 tonni	296141 m ³ kõrgemal kui 69 m (lennuaeg 25.05.2009)	104.8 m	1974 a kaevandamisplaan 201-B 106.4m
Edise 2	102000 m ³ , 157000 tonni	57746 m ³ kõrgemal kui 69 m (lennuaeg 25.05.2009)	93.2 m	1974 a kaevandamisplaan 202-A 92m
Edise 3	312000 m ³ , 562000 tonni	138504 m ³ kõrgemal kui 67 m (lennuaeg 25.05.2009)	101.1 m	1979 a O63 M 1:10000 ja 2001 a põhikaart M 1:20000 annavad kõrguseks 99.5 m, 1974 a kaevandamisplaan 202-A 112.5m
Edise 4	631000 m ³ , 1136000 tonni	381623 m ³ /kõrgemal kui 71 m (lennuaeg 25.05.2009)	102.4 m	1979 a O63 M 1:10000 annab kõrguseks 102.2 m, 1974 a kaevandamisplaan 201-F 122.1m
Sompa 1	343000 m ³ , 515000 tonni	290279 m ³ kõrgemal kui 70 m (lennuaeg 30.04.2009)	109.4 m	1977 a O63 M 1:10000 ja 2002 a põhikaart M 1:20000 annavad kõrguseks 104.4 m, 1990 a kaevandamisplaan 224-F 108.5m, Eesti Põlevkivi Sompa ülevaateplaaniil M 1:5000 109m, Ereda geodeetiline kindelpunkt 109.2m
Sompa 2	571000 m ³ , 857000 tonni	475047 m ³ kõrgemal kui 72 m (lennuaeg 30.04.2009)	113.7 m	1977 a O63 M 1:10000 annab kõrguseks 112.2 m, Eesti Põlevkivi Sompa ülevaateplaaniil M 1:5000 111m 1990 a kaevandamisplaan 244-B 111.1m
Sompa 3	188000 m ³ , 282000 tonni	142382 m ³ kõrgemal kui 72 m (lennuaeg 30.04.2009)	98.3 m	1977 a O63 M 1:10000 annab kõrguseks 99.3 m, Eesti Põlevkivi Sompa ülevaateplaaniil M 1:5000 ja 1990 a kaevandamisplaan 244-B 97.9m
Sompa 4	280000 m ³ , 490000 tonni	195713 m ³ kõrgemal kui 70 m (lennuaeg 30.04.2009)	90.1 m	1977 a O63 M 1:10000 annab kõrguseks 91.4 m Eesti Põlevkivi Sompa ülevaateplaaniil M 1:5000 92.4m

Jättes välja põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate kustutustöödest ja mittepõlenud puistangute lamendamisest (ärahooldamiseks isesüttimist) johtuvad võimalikud kujumuutused, võib kohapeal looduses ning ka kaevandamisjäätmete hoidlate pinnamudelite põhjal täheldada puistangute pealispinna ebakorrapäraseid deformatsioone Sompas puistangutel 1, 2 ja 3, Edise puistangul 1 ning Kukruse puistangul.

Valdavalt on tegemist põlenud puistangu pinnal looduses ja samuti kõrgusmudelil jälgitavate negatiivsete vajumis- või roomeformatsioonidega. Ilmekamalt väljenduvad need Sompas põlenud aherainepuistangul 2 ja Kukruse põlenud aherainepuistangul (vaata joonis 10 ja joonis 7, Lisa 2b fotod 6 KukruseDSC00003, 7 KukruseDSC00004, 8 KukruseDSC00008, 27 SompasDSC00020, 42 SompasP1230032, 41 SompasDSC17004).

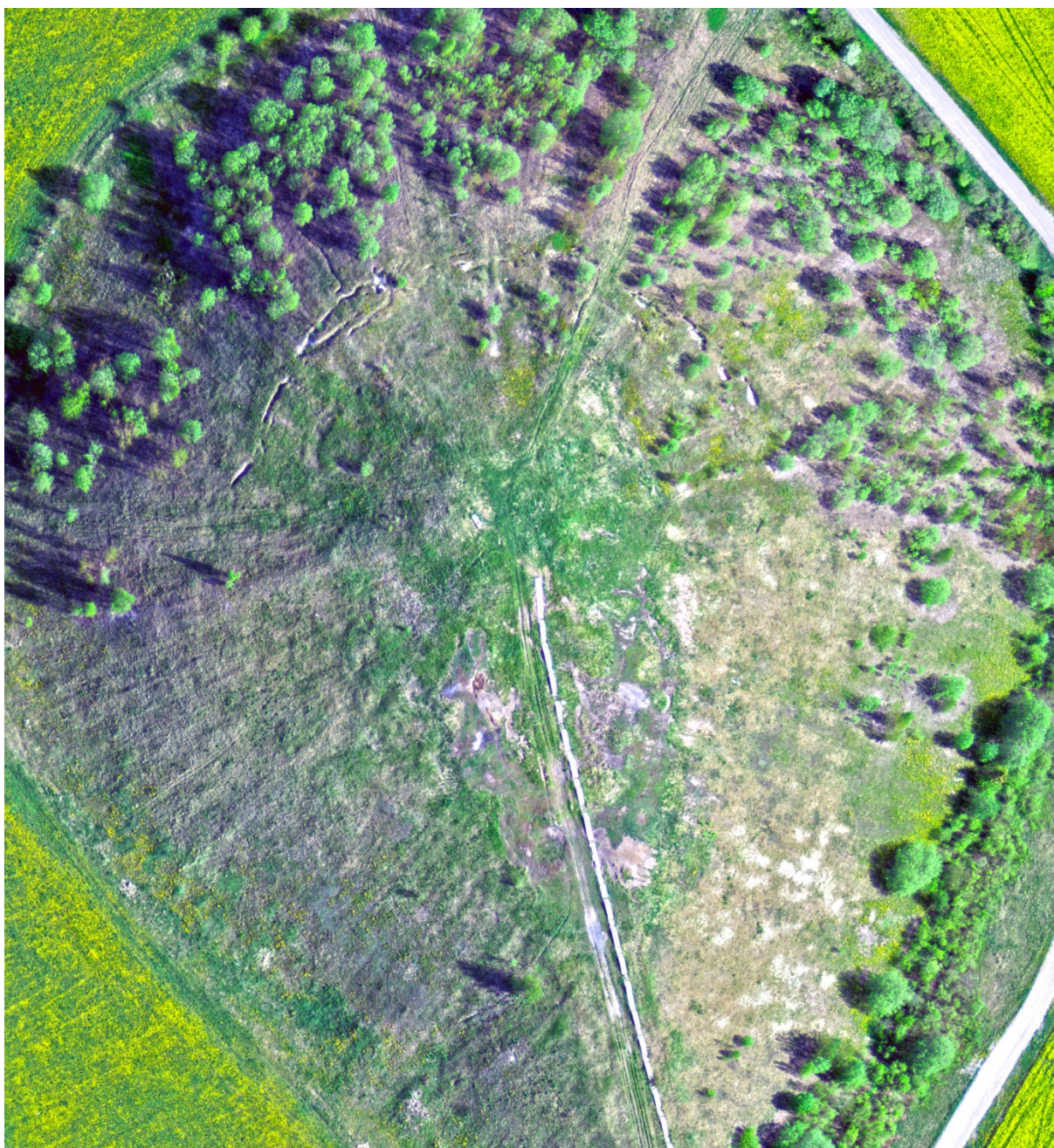
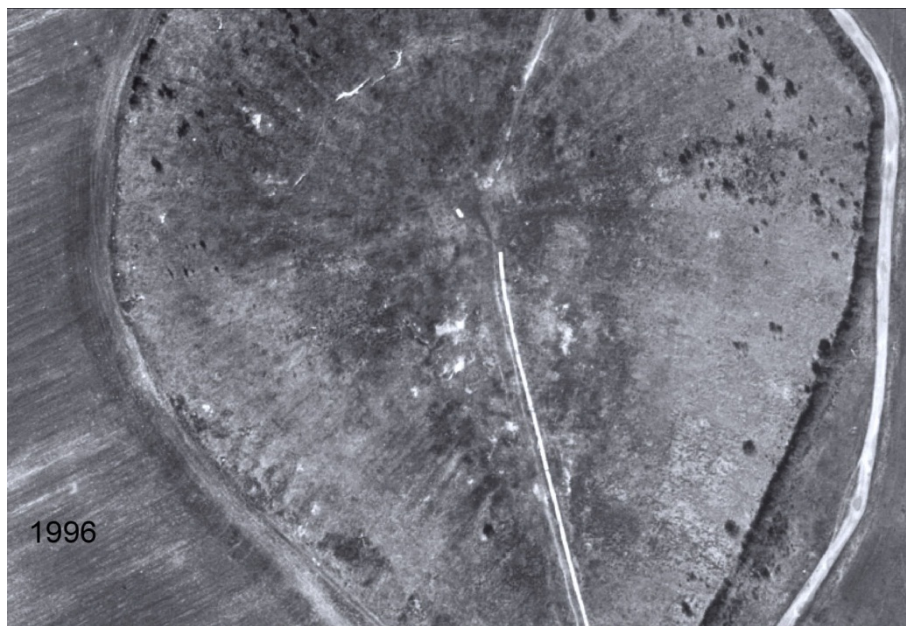
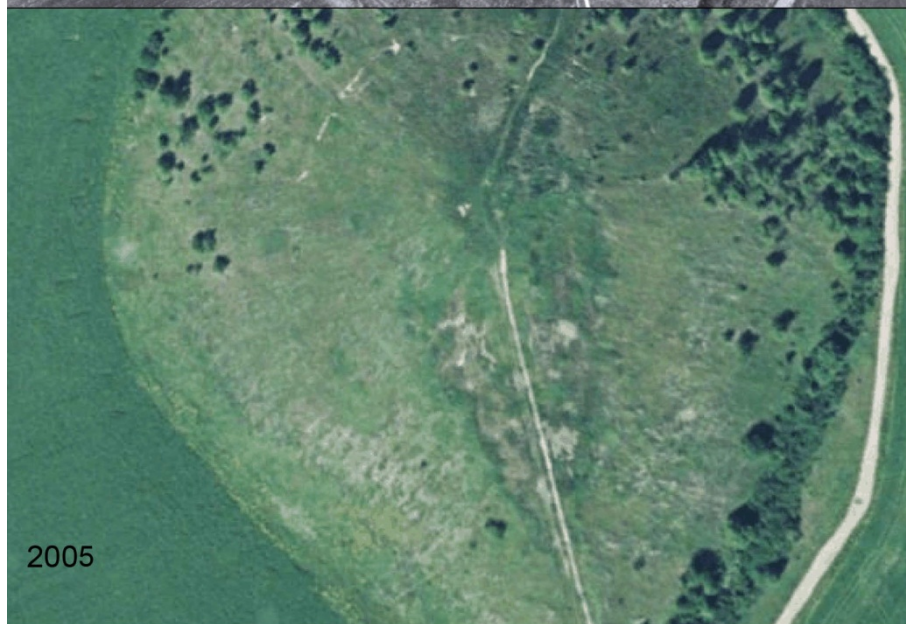

Foto 6 Kukruse aherainepuistangu 2011 aasta aerofoto Maa-ametist, trepist vasakul ja paremal on tipu lähedal näha kuumenemiskollete ala

1996

2005

2009

Kõrvalolevatel Maa-ameti varasemate aastate aerofotodel on näha vajumisdeformatsioonide (lõhed) lisandumine 1996-2009. Taimestiku muutus puistangu edelanõlval 2009 a aerofotol on tõenäoliselt kulupõletamisjäljed. Lisaks puistangusisestele mahumuutustele on teoreetiliselt võimalik ka puistangupinnase kandumine 12-13 m sügavusel paiknevasse kaevandusse. Kukruse puistangu põlemaminekule aitas kaasa puistangu all paiknev Kukruse kaevanduse korralikult sulgemata jäänud tuulutustrekk mis võimaldas põlemiseks parimat hapniku juurdepääsu [4]. Kuna ka Kukruse kaevandus põles, pole tagantjärele päris selge, kas aherainepuistang süttis tulekahjust kaevanduses või vastupidi. Põlenud puistangute jahtumisest ja põlemisjärgsest materjalist puistangu pinnakihi kustutatud lubja tekkel kaasnevatel mahumuutustel võib olla osa oma maapinnal jälgitavate deformatsioonide tekkel. Välistada ei saa põlenud puistangu siseste lõhede ja tühemike esinemist. Kui põlenud aherainepuistangute pinnal puudub mullakate ja taimestik, on soodsad tingimused ovraagide tekkeks, puistangute pinnakihi toimuvad väikesed pinnasevaringud.

Sompa ja Kukruse põlenud aherainepuistangute puistangute looduses ülevaatus ja kõrgusmudeli ning varasema kõrgusteabe põhjal on probleemseim olukord Kukrusel, kus võib täheldada korrapäraseid kaarjaid vajumisdeformatsioone ning ka puistangu kuju viitab kõrgema osa vajumisele (joonis 7).

Kukruse kaevandamisjäätmete hoidla seisund pole aerofotode, termopildistamise, temperatuurimõõtmiste ja puistangust eralduvate gaaside koostise põhjal stabiilne, täheldada võib kuumenemiskollete laienemist puistangu kagunõlvale ja välistatud pole puistangu kohatine taassüttimine. Põlemisprotsessi või poolkoksistumise taolise nähtuse olemasolule viitab puistangu kagukülje lõhedest eralduv vingugaas (Lisa 5 Tabel 2, Kukruse mõõtepunkt 3).

Kirjandusallikates viidatakse ka nn poolkoksistumisprotsessi jätkumisele olukorras kus kogu orgaanika hapnikupuudusel pole ära põlenud [10¹²]. Põlenud aherainepuistangutes võib täheldada suure hulga uute mineraalide teket (lubi, portlantiit, kaltsiit, etringiit, hematiit jne). Tõenäoline on põlenud aherainepuistangute pindmise kihi ja sügavamate osade mõningane erinevus tehnogeensete mineraalide osas [10]. Põlenud aherainepuistangute mineraloogiline koostis annab alust aluselise nõrgvee moodustumiseks [10], seda kinnitasid ka käesoleva töö käigus rajatud puuraukude VPA-3 ja VPA-4 veeanalüüsid.

Mittepõlenud aherainepuistangutes on rauahüdroksiidide ja kipsimineraalide teke äärmiselt väike ja aheraine muutused on minimaalsed. Jälgitav on püriidi¹³ oksüdatsioon ühes tekkiva happe puhverdamisega lubjakivis. See olulisi keskkonnaprobleeme ei põhjusta [10]. Püriidi oksüdeerumisel tekkiva väävelhappe neutraliseerimiseks on piisavalt kaltsium- ja magneesiumkarbonaate.

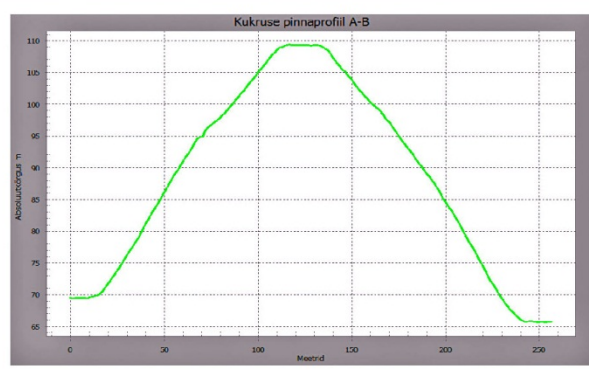
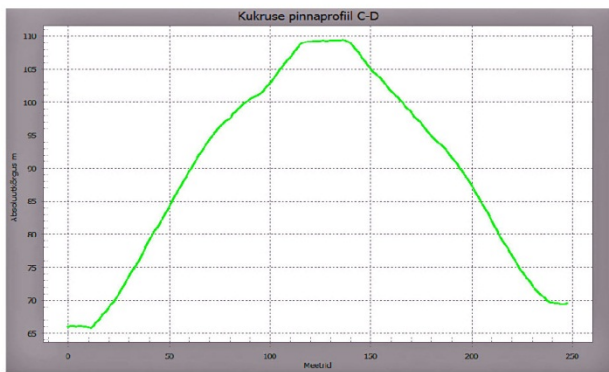
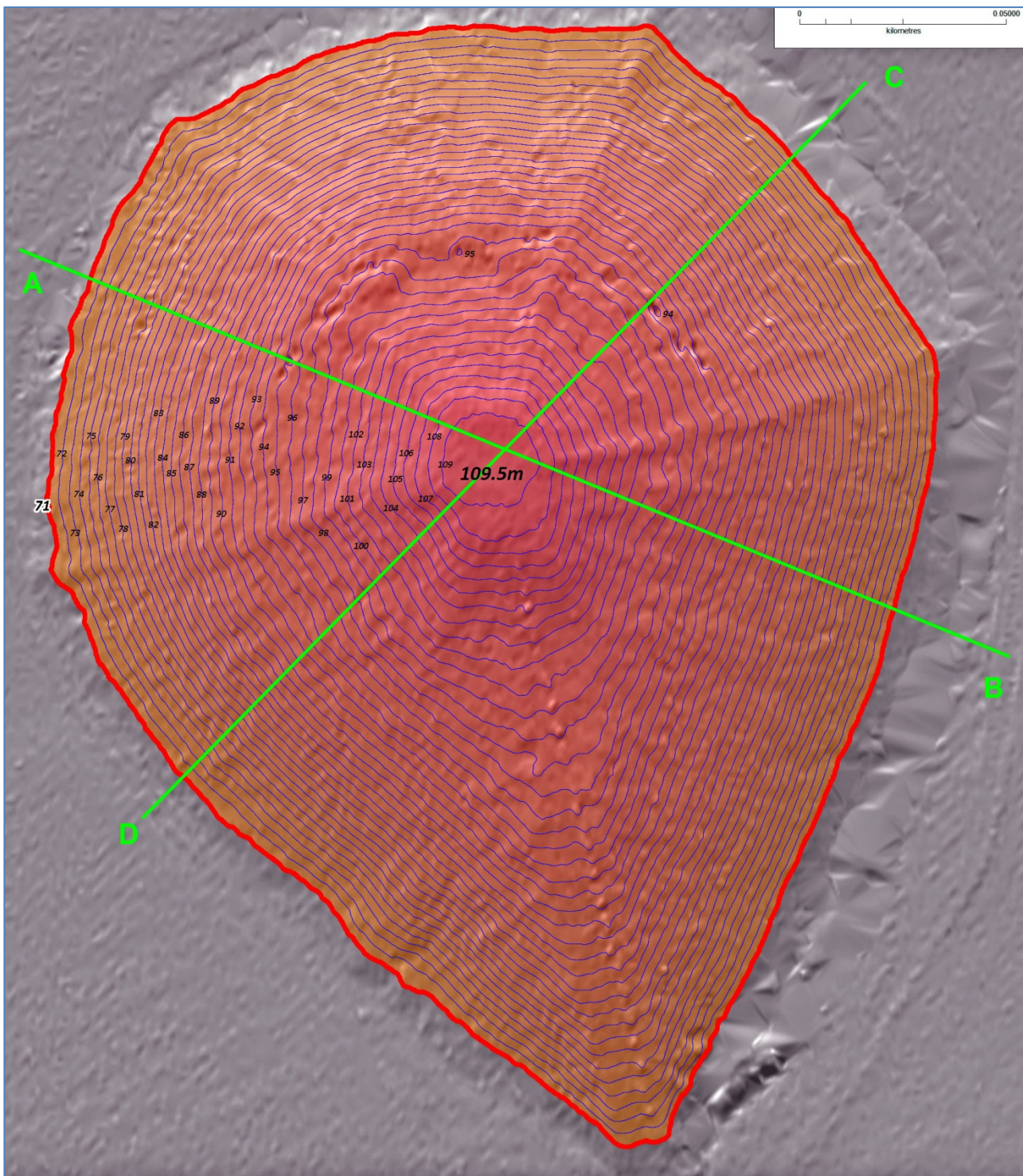
Kuna põlenud puistangus infiltreeruv sademevesi seotakse tehnogeensete uusmineraalide moodustumises, tekib aluseline nõrgvesi põlemisajast aastakümneid hiljem.

Põlenud aherainemäed sisaldavad vahekihte, kus kukersiit pole täielikult oksüdeerunud ja võimalik on poolkoksistumisprotsessil moodustuvate põlevkiviõli laadsete ühenditega reostunud pinnase läätsede olemasolu (sellele viitavad ka käesoleva töö vee, pinnase ja gaaside analüüsid).

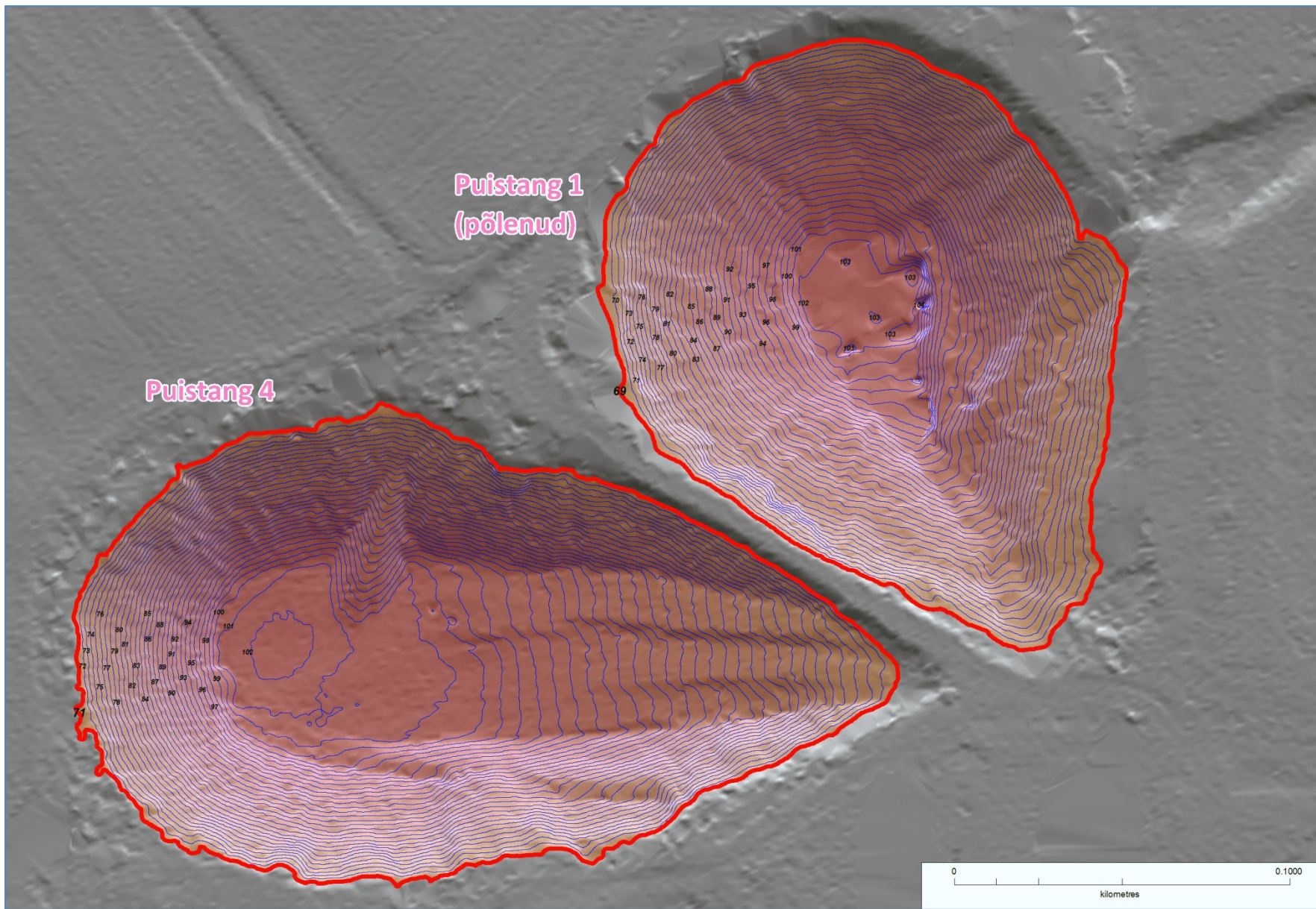
---

¹² Põlevkivi aherainepuistangutes süttimist, toimuvaid protsesse, uute mineraalide teket on põhjalikumalt käsitletud E.Puura artiklis „Technogenic minerals in the waste rock heaps of Estonian oil shale mines and their use to predict the environmental impact of the waste“ [10].

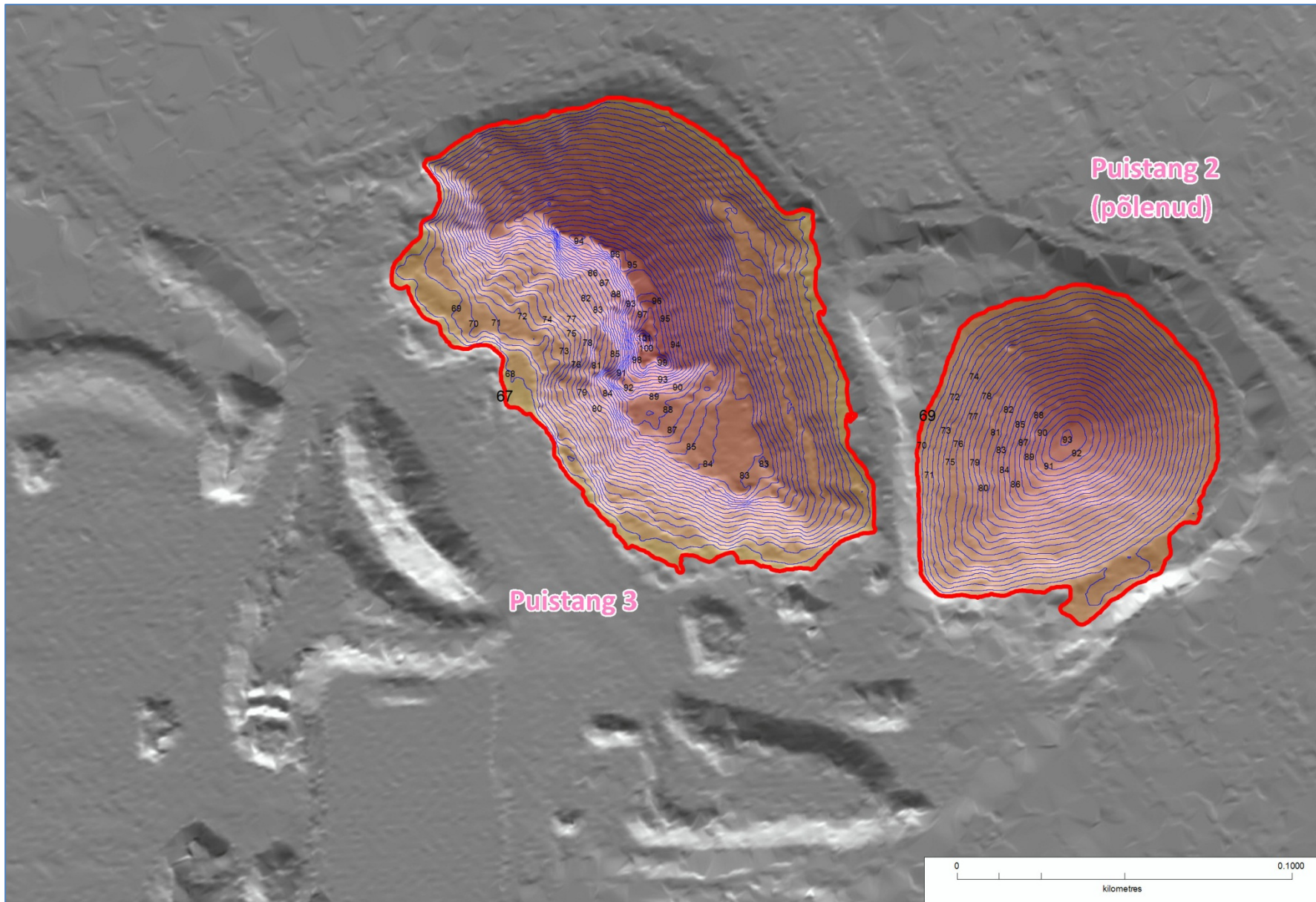
¹³ Püriidi kontsentratsioon põlevkivi aheraines on 0.05-0.1 % [10].

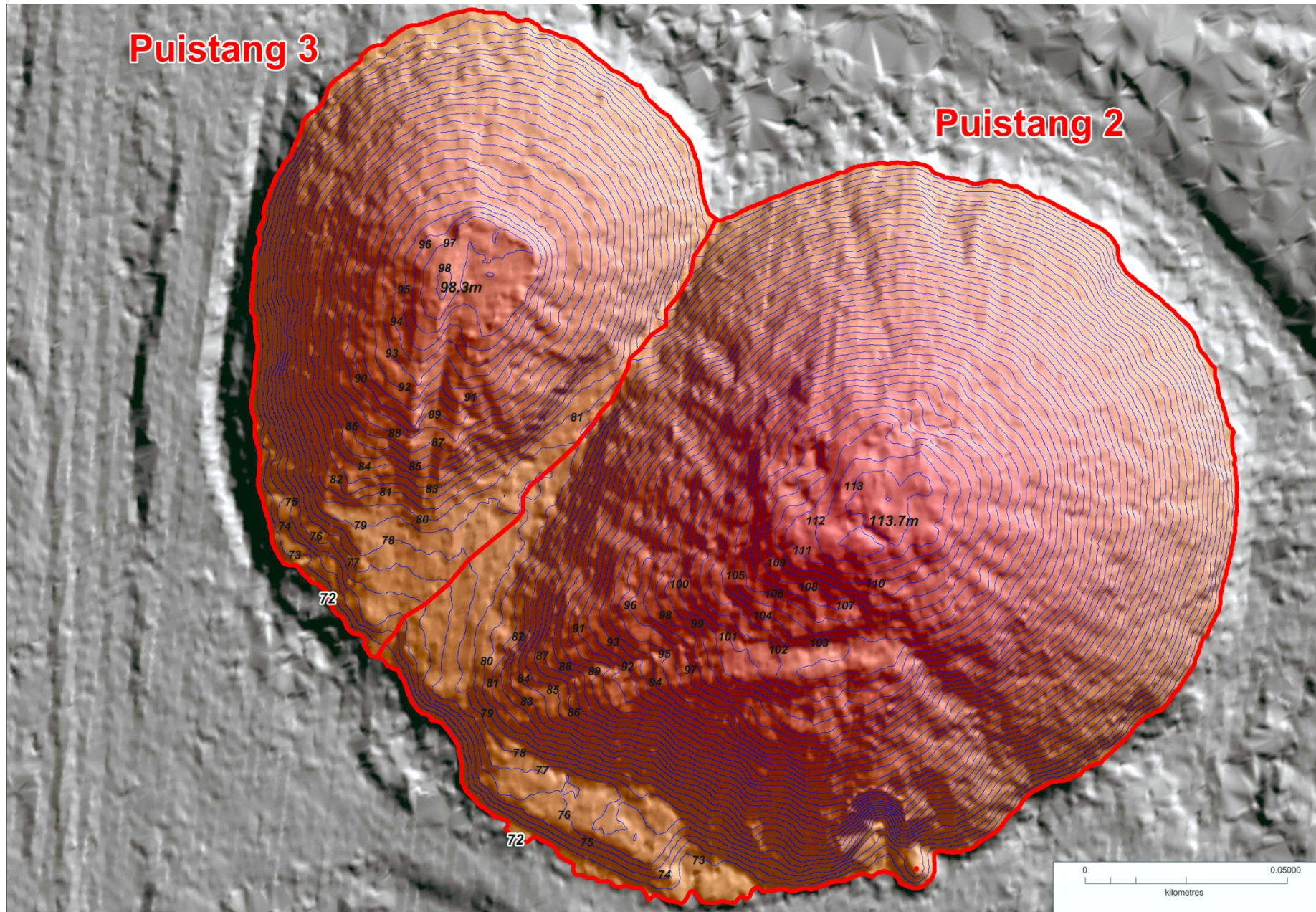
Joonis 7 Kukruse aherainepuistangu ülaosa näib sissevajunult, kõrgusmudel LIDAR andmetest

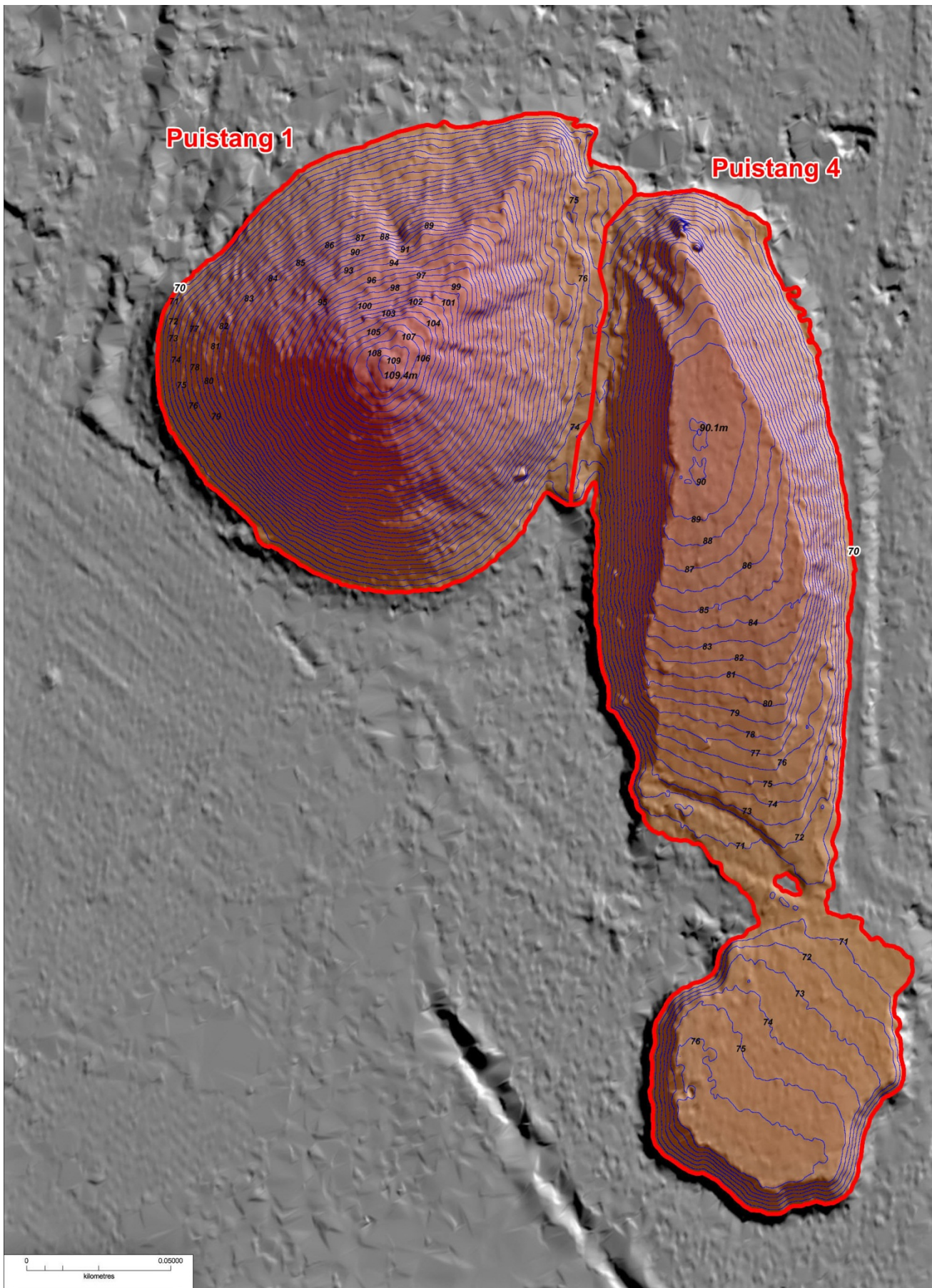
Joonis 8 Edise kaevandamisjäätmeoidla puistangute 1 ja 4 kõrgusmodel LIDAR andmetest (25.05.2009)

Joonis 9 Edise kaevandamisjäätmehoidla puistangute 2 ja 3 kõrgusmodel LIDAR andmetest (25.05.2009, puistangut 3 kaevatakse läbi)

Joonis 10 Sempa kaevandamisjäätmehoidla puistangute 3 ja 2 kõrgusmodel LIDAR andmetest (30.04.2009)

Joonis 11 Sompka kaevandamisjäätmeoidla puistangute 1 ja 4 kõrgusmodel LIDAR andmetest (30.04.2009)

2.5 Somp ja Kukruse aherainepuistangutest eralduvate gaaside mõõtmised

Eesti Keskkonnauuringute Keskuse poolt läbiviidud töö eesmärgiks oli hinnata Kukruse ja Somp) aherainemägedest erituvate gaasiliste saasteainete kontsentratsioone ning võrrelda nende vastavust välisõhu kvaliteedi piirväärtustega. Mõõtmised tehti 16.05.2012, mõõtmistulemuste aruanne koos katseprotokollidega on esitatud lisa 5.

Kukruse aherainepuistangu mõõtepunktides ületati mitmekordselt SO₂, H₂S, CO ja LOÜ (lennuvad orgaanilised ühendid) saasteainete välisõhu kvaliteedi piirväärtusi [5]. Aromaatsetest süsivesinikest esines benseeni, tolueni ja ksüleeni. Kukruse mõõtepunktides mõõdetud H₂S ja CO tasemed on inimtervisele otseselt ohtlikud, näiteks kujutab H₂S tase üle 100 ppm otsest ohtu inimtervisele juba lühikesel ekspositsioonil [11].

Mõõdetud väävelvesiniku kontsentratsioonide (kuni 297 ppm) puhul võib juhtuda, et pärast mõningat sissehingamist inimene ei tunnetata enam mädamuna iseloomuliku lõhna. Gaasilise väävelvesiniku kontsentratsioon üle 1000 ppm tekitab surmava hingamisteede halvatus. Lisaks välisõhu piirväärtusele on ületatud ka SO₂ häiretase (500 mikrogrammi/m³), mõõdeti 8 ppm = 22600 mikrogrammi/m³.

Kui võtta aluseks alifaatsete süsivesinike välisõhu kvaliteedi piirväärtus SPV1¹⁴ (5000 µg/m³), mõõdeti ka Somp aherainepuistangul välisõhu kvaliteedi piirväärtuste ületamisi LOÜ-de osas (108000-183333 µg/m³). Võrreldes Kukrusega, olid Sompas uuritud ohtlike gaaside sisaldused siiski kordades väiksemad, vingugaasi ei esinenud.

Kukrusel oleks lisaks välisõhu kvaliteedi piirväärtustele ületatud ka välisõhu nõuetega võrreldes leebemad töökeskkonna 15 minutise kokkupuuteajaga lubatud sisaldused vesiniksulfiidi, süsinikmonooksiidi ja benseeni osas¹⁵. Kuigi töökeskkonna nõuded Kukruse aherainepuistangule ei kohandu, piltlikustab see ületamine asjaolu, et ka lühiajaline emissioonigaasidega kokkupuude on ohtlik.

Võrreldes käesoleva töö gaaside mõõtmistulemusi Kohtla-Järve poolkoksiladestul aastal 2006 tehtud mõõtmistega [11], võib täheldada Kukruse tulemuste sarnasust nii leitud ühendite kui kontsentratsioonide osas¹⁶.

Reaalne oht on Kukrusel maapinnalõhedest väljuvate gaaside (väävelvesinik, vingugaas, benseen) sissehingamisel näiteks maapinnal pikutamise ja päevitamise ajal, samuti väikelastel. Gaaside väljumiskohast kõrgemal ja kaugemal kontsentratsioonid lahjenevad.

Kukruse aherainepuistangus tekkivate emissioonigaaside puhul on tegemist otsese ohuga inimese tervisele.

¹⁴ Saastatuse taseme ühe tunni keskmine piirväärtus

¹⁵ Ohtliku kemikaali suurim lubatud keskmine sisaldus töökeskkonna õhus 15-minutilise kokkupuuteaja keskmisena : ksüleenidel 450000 µg/m³, toluenil 384000 µg/m³, benseenil 9000 µg/m³; vesiniksulfiidil 10 ppm, süsinikmonooksiidil 100 ppm. Somp uuringualal gaaside mõõtepunktides leitud vingugaasi, vesiniksulfiidi, benseeni, tolueni ja ksüleeni sisaldused õhus töökeskkonna ohutegurite piirnorme ei ületanud.

¹⁶ Kohtla-Järve värske poolkoksi ladestusalale tekkinud lõhes mõõtepunktis 1 oli CO 753 ppm, aromaatseid süsivesinikke BTX 6840 µg/m³, alifaatseid süsivesinikke 380000 µg/m³. Poolkoksimaale rajatud puuraugust väljuvates gaasides mõõtepunkt 2 oli CO 254 ppm, aromaatseid süsivesinikke BTX 1980 µg/m³, alifaatsed süsivesinikud 65500 µg/m³. Poolkoksimaale harjal olevas kraatriladestuskeskkonnas mõõtepunkt 3 leiti CO 265 ppm ja väävelvesiniku esines suures koguses. Väävelvesiniku olemasolul gaasides toimub pinnases tõenäoliselt intensiivne sulfaatide redutseerimine [11].

Poolkoksi ladestu paikneb valvataval alal, Kukruse osas pole mingit valvatavust – avatud territoorium.

Kuumenemiskollete laienemine ja vingugaasi esinemine uuele alale laienenud kuumenemiskoldest eralduvates gaasides viitab põlemise või poolkoksistumise taolise nähtuse toimumisele aherainepuistangus, võimalik on taoliste protsesside edasine laienemine.

Gaaside emissioonide osas vähendamisvõimaluste leidmine ühes selleks vajalike uuringutega on aeganõudev¹⁷, seniks tuleb piirata kõrvaliste isikute juurdepääs õhusaasteallikate lähedusse.

---

¹⁷Praeguste teadmiste, tehnika ja majanduslike võimaluste alusel võib olla raske emissioone vähendada

3 Maardu ammendatud fosforiidikarjääri puistangu uuring

3.1 Üldist

Maardu põhjakarjääri põhjapoolseim platoo kaevandati ajavahemikul 1977-1986. Käesolev uuring viidi läbi ajavahemikul aprill-mai 2012 vastavalt töö lähteülesandele. Tehti Maardu põhjakarjääri põhjapoolseima platoo tranšeeserva termopildistamine kokku 42 termokaamera pildistamispunktis, kohapeal kontrolliti 20 kunagise termoseirepuuraugu ja nelja veeseirepuuraugu olemasolu, rajati uus seirepuurauk VPA1 pinnase- ja veeproovide võtmiseks. Kõrguslikult seoti rajatud puurauk kasutades I.V.A. Leon-ist renditud Leica GPS System1200 seadet esmalt kõrguse toomiseks uuringualale¹⁸, seejärel määrati puuraugu kõrgus kasutades optilist nivelliiri. Analoogselt seoti kõrguses ka uuringualal leitud puuraugud MA-14 ja MA-12.

Ühtegi varemtehtud termoseire puurauku säilinud pole, nende kunagisest olemasolus leiti jälg (0.5m sügav, mantel toruta) vaid termoseire puuraugu 45G asukohas. Neljast OÜ Eesti Geoloogiakeskuse (E.Kala) poolt rajatud kunagisest veeseire puuraugust leiti töökorras puuraugud MA-14 ja MA-12. Puurauk MA-13 oli päseta ja 8 m sügavusel kinni, puuraugust MA-11 leiti vaid päis, mantel toru ja puuraugukoha jälge pole. Kunagistes veeseire puuraukudes MA-14 ja MA-12 tehti puhastuspumpamine ja seejärel kasutati neid käesolevas töös põhjaveeproovide saamiseks. Rajatud Maardu seirepuurauk VPA1 kanti keskkonnaregistrisse.

Kokku analüüsiti ohtlike ainete osas Maardu uuringualal kaks pinnaseproovi, 5 veeproovi (3 põhjavett VPA1, MA-14 ja MA-12 ja kaks pinnavett tranšeedest) Eurofins Analytico Hollandi laboris. Rajatud seirepuuraugust VPA1 võetud vee üldanalüüs tehti Eesti Geoloogiakeskuse laboris. Analüüsitulemused on esitatud aruande lisades 1c, 1d, 1e. Maardu uuringupunktide paiknemine on toodud joonisel 12

Maardu põhjakarjääri osas on Jõelähtme prügila keskkonnamõju hindamise dokumentides mainitud, et kuni 15% karjääriala puistangust on olnud põlenud¹⁹. Põlemiskollete alla jäävas puistanguosas toimub Fe, Ni, Co, Zn akumulatsioon lubjakivitükkide pinnal (Maardu karjääri monitooringu projekt, AS GIB, 1995).

Probleemseks muudavad Maardu kaevandamisjätmete ladestud diktüoneemakilda püriit ja orgaaniline aine kerogeen, mis moodustavad kildast viiendiku. Kilda süttimisel eraldub mürgiseid gaase ning raskmetallid muutuvad kergemini lahustuvateks. Kui kilt paikneb nõlvade läheduses on isesüttivuse oht suurem hapniku parema juurdepääsu tõttu. Puistangute keskosas, kus süttimiseks puuduvad vajalikud tingimused, toimub ikkagi püriidi oksüdeerumine, kus üheks reaktsioonisaaduseks on väävelhape. Reageerides puistangu lubjakividega tõstab hape leostuva vee sulfaadisisaldust (Salapärase diktüoneemakilt, Erik Puura, Postimees 1997.a).

¹⁸ Vahetult puuraugu juures oli signaalitugevus Leica GPS-le ebapiisav

¹⁹ 1990. aasta andmetel nähti puistangutes põlemiskoldeid esmajoones puistangu väljaveo tranšee külgnõlvadel ning ka puistangu peal, kus kolded tekivad, tasandamata puistangute vahelistes nõgudes või ka tasandatud kohtades, kus asuvad puistangutevahelise kontaktidepinna löikejooned puistangu pealispinnaga (suurte tükkide kogunemine allaveeremisel varem moodustatud pealispinnani, seal tekib suurtest tükkidest koosnev kobe, õhu jaoks kergemini läbitav kaldus kiht). Samuti tekivad põlemiskolded puistangute vajumisel tekkivate pragude ümber, kus sademevesi on puistangusse uhtnud õõnsusi, mis soodustavad õhuhapniku ligipääsu.

3.2 Kuumenemiskollete olemasolu täpsustamine

Analoogselt peatükis 2.2 kirjeldatud Somp ja Kukruse Kaevandamisjätmete hoidlate kuumenemiskollete tuvastamisele, kasutati ka Maardus infrapuna termograafia mõõdistamist FLIR Systemsi radiomeetrilise infrapunakaameraga T335 tundlikkusega 0.05° C.

Pildistamisobjektiks oli põhjakarjääri põhjapoolseimal platooserv, mida pildistati vastasnõlvalt hommikul 9.05.2012 ajavahemikul kella 5-10.

Kuumenemiskollete maapinna lähivaatlust pidevalt sisselülitatud termokaamera abil tehti Maardus vähem. Ka raskendasid päikesepaistelised uuringuaegsed päevad termokaamera lähivaatlustulemuste kasutamist, seda just hilisemal ajal kui varahommik. Kolmes kohas läbiviidud pinnase temperatuuri mõõtmised kuumenemist ei näidanud, näiteks saadi pildistamiskohas 48 (foto Maardu DSC00003) pinnase temperatuuriks 0.35m sügavusel 8.8° C ja 1.1 m sügavusel 6.3° C, see on päikesepaiste mõju).

Maardu ala ülevaatlustel aprillis 2012. a võis täheldada lumevabade kohtade esinemist tranšeenõlvadel. Hilisem termopildistamine ja lähivaatlused kontrollitud paikadel viitasid pigem lumikatte puudumisele johtuvalt suuremast kallakusest, mullakatte puudumisest ja lume võimalikule ärakandele tuulega.

Foto 7 Põhjapoolseima tranšee lumine nõlv 10.04.2012 (pildistamiskoht nr 49)

Maardu termopildistamisel meetodilises osas muid erinevusi võrreldes peatükis 2.2 kirjeldatud Somp ja Kukruse aladega polnud, mainida võib puude ja põõsaste suuremat segavat mõju uuritud platoo vanimas edelaosas.

Foto 8 Porsunud diktüoneemakilda paljandites aktiivseid kuumenemiskoldeid enam ei esinenud (fotode pildistamiskohad 19 ja 47)

Maardu termopildistamise ja fotode paiknemine on toodud joonisel 13, fotod ja termopildid on esitatud lisas 2. Kõik FLIR kaamera fotod ja termopildid lisas 2 omavad pildistamiskoha numbrit (joonisel 13) ning termopilti ja fotot omavahel siduvat unikaalkoodi, termopiltidel on unikaalkoodi ees laiend IR. Maardu uuringuala iseloomulikimate termopiltide näited on esitatud fotodel 8 ja 9.

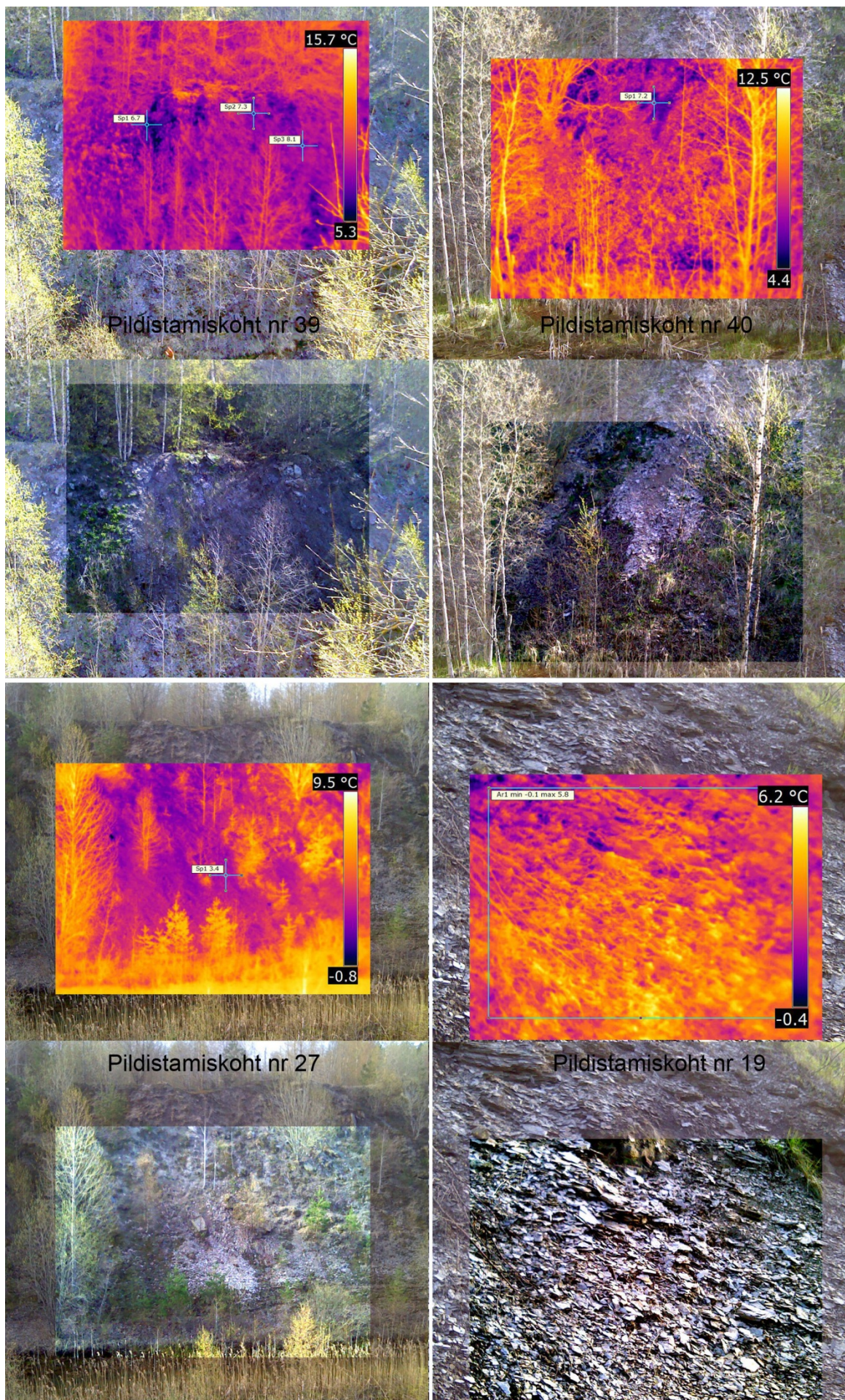
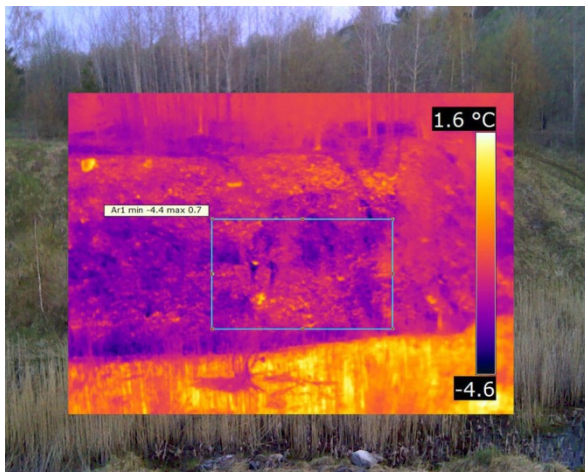
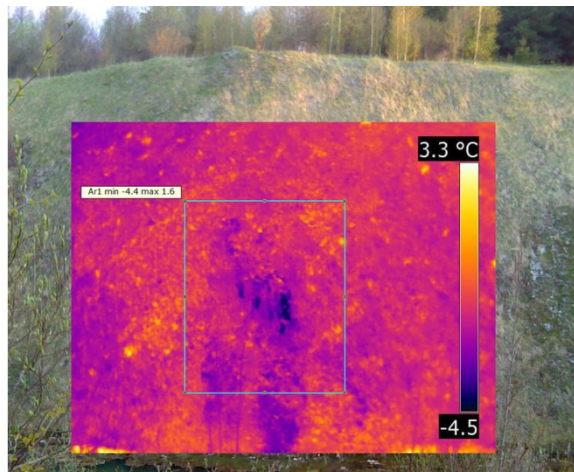

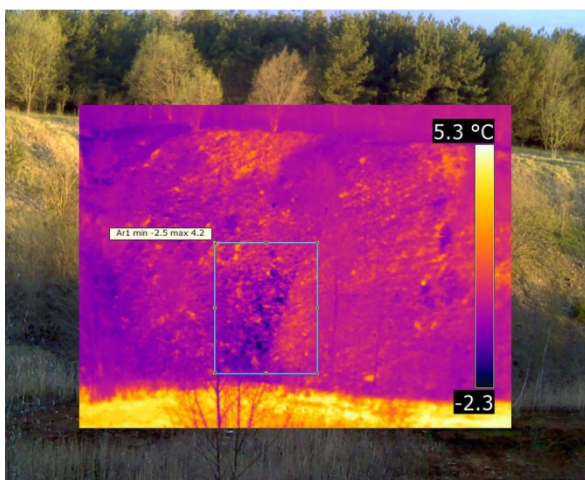
Foto 9 Maardu termopildistamiskohad 39, 40, 27 ja 19

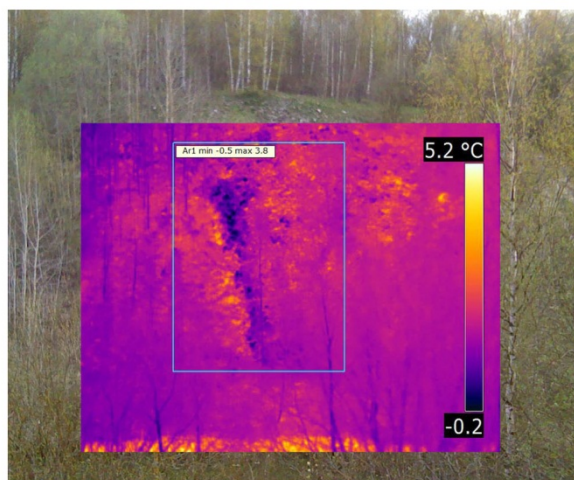
Pildistamiskoht nr 1

Pildistamiskoht nr 2

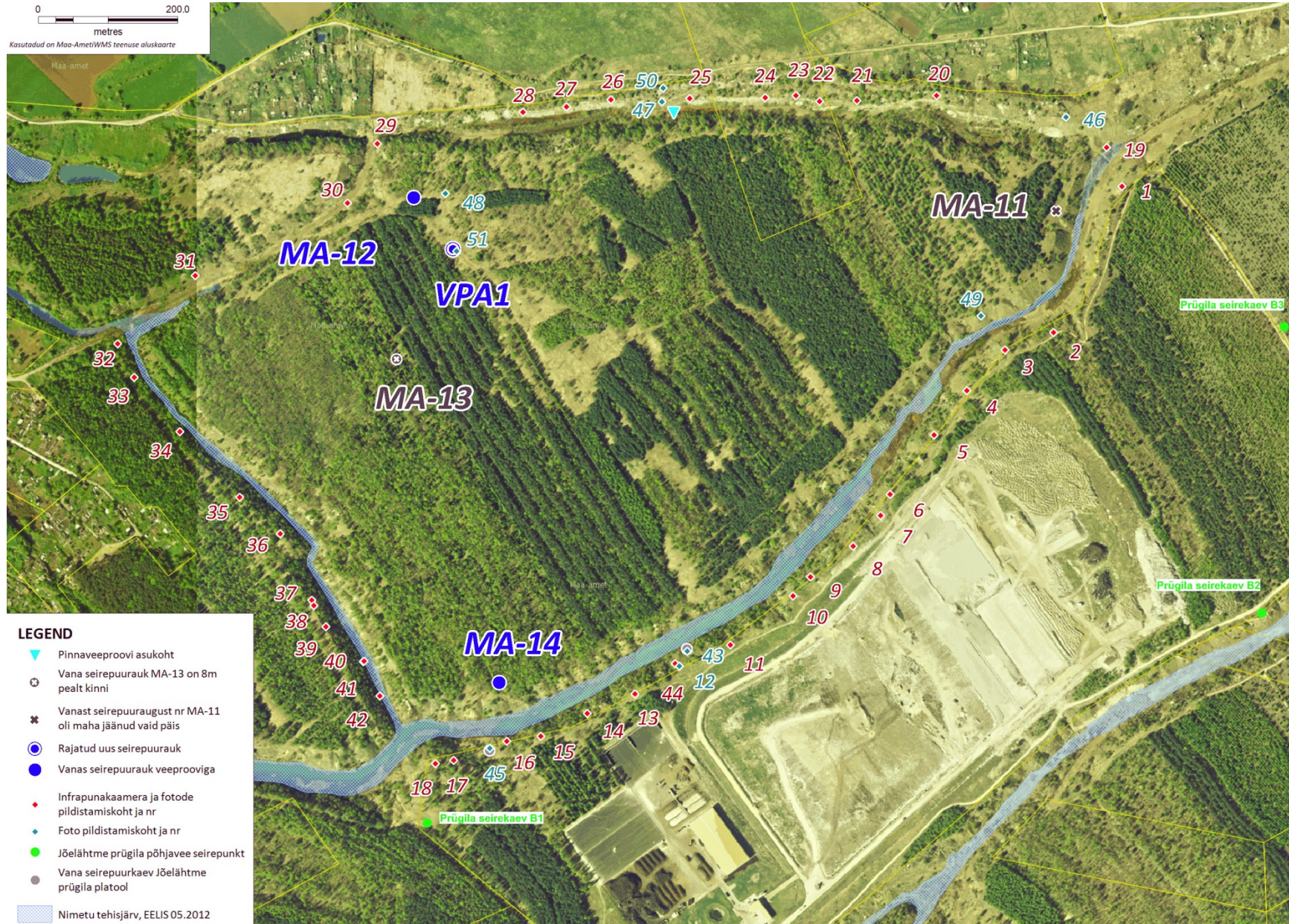

Pildistamiskoht nr 5

Pildistamiskoht nr 18

Joonis 13 Maardu põhjajarjäri põhjapoolseima platoo uuringuala

Maardu põhjakarjääri tranšeenõlvade termopildistamisel isekuumenemise ja põlemisele viitavaid kuumenemiskoldeid ei tuvastatud²⁰, seda ka tranšeenõlval paljanduvate porsunud diktüoneemakilda puistangute ja paljandite juures.

Kuna ka põhjapoolsete tranšeejärvede veetaset võis alandada mõni aasta tagasi toimunud Maardu põhjakarjääri läänepoolseima tranšee väljavoolutingimuste parandamine (veetase tranšeedes alanes), on teoreetiliselt võimalik seni säilinud ja vee all olnud diktüoneemakilda murenemise mõningane kiirenemine.

Kuigi uute isesüttimiskollete teke pole 100 % välistatud (seda eeskätt ovraagides ja mullata järskudel aladel tranšeeveergudel), siis nende tekke tõenäosus reeglina kahaneb ajas. Isesüttimiseks parimate tingimustega piirkondades on põlengud juba toimunud, puistang tiheneb aja jooksul, kattub kasvukihiga ja taimestikuga.

Keskpika või lühikese aja jooksul võib Maardu põhjakarjääris ladestatud diktüoneemakilda süttimine tekkida peamiselt kulupõletamise ja metsatulekahjude tagajärjel (eeskätt kohtades, kus on maapinna lähedal lagunemata orgaanikaga diktüoneemakilta).

Alal tuleb tähistada lahtise tule tegemise keeld. Soovituslikult tuleks alal läbi viia seal kasvavate seentes akumulatsioonide raskmetallide sisalduse uuring täpsustamiseks nende metsaandide ohutust toiduks kasutamisel.

3.3 Maardu pinnase ja veeanalüüside tulemused

Pinnas. Vastavalt lähteülesandele võeti pinnaseproovid Maardus rajatud puuraugust VPA1. Puurimistöo puuragregaadiga URB-2A2 tehti vett kasutamata, kuivalt, väikeste intervallidega. Veeproovi võtmiseks varustati puurauk seejärel filtertoruga ja veeproov võeti peale kuuekordse veemahu väljapumpamist.

Maardu puurauk VPA1 paikneb jätkuvalt riigi omanduses olev maal, Jõelähtme valla üldplaneeringu järgi nn üldmaal. Jõelähtme valla üldplaneeringuga analoogset situatsiooni kajastab teemaplaneering „Rebala muinsuskaitseala asustust ja maakasutust suunavad tingimused“. Kumbki planeering ei käsitle ala mäetööstusmaa või jäätmeoidla maana, planeeringutes käsitletakse ala rekultiveeritud maana. Analoogia põhjal Maardu lõunakarjääriga (kavandatud puhkeala, [6]) võiks seega pinnase osas uuringuala käsitleda Keskkonnaministri 11. augusti 2010. a määruse nr 38 tähenduses kui elumaad.

Sügavustelt 10.3m ja 12m võetud pinnas²¹ analüüsiti 196 ohtliku (vaata Lisa 1c) aine osas Eurofins Analytico laboris multimeetodil Terratest 7.22.

Analüüsitud pinnases esines alla elumaa piirarve kuid üle määrus nr 38 sihtarvu ja järgmisi ohtlikke aineid:

- ülemises pinnaseproovis naftasaadused²², monoaromaatseid ühendeid summaarselt, nikkel ja plii;
- sügavamalt võetud pinnaseproovis berüllium, kaadmium plii, nikkel, benseen, naftasaadused ja monoaromaatseid ühendeid summaarselt.

²⁰ Ka uuritud platoo naabruses Jõelähtme prügila puistangualal ei ületanud temperatuur 20 C aastal 1996, ei avastatud ka uusi põlemiskohti, Geotechnical report (468-69), AS GIB 1996.

²¹ täitepinnas: liiv diktüoneemaargelliidi kamakate ja mustjaspruuni lubjakivi ja glaukoniitsaviga

²² Viidatud on et diktüoneemaargelliidi termilisel lagundamisel tekivad naftoidid kui temperatuur on kõrgem kui 285 kraadi [7]

Üle elumaa piirarvu kuid alla tööstusmaa piirarvu leiti:

- mõlemas pinnaseproovis arseeni, molübdeeni ja vanaadiumi;
- sügavamalt võetud pinnaseproovis lisaks eelpool toodule ka tsinki.

Kummaski pinnaseproovis polnud ületatud tööstusmaa piirarve, elutsooni piirarvude ületamised olid suhteliselt väikesed.

Arvestades võetud pinnaseproovide sügavust 10.3 m ja 12 m, ja pealmise pinnasekihi koostemist põhiosas liivast (vaata lisa 4) on tõenäoline, et elutsooni piirarve ületav pinnas paiknebki puurauk VPA1 juures puistangu sügavuses.

Ladestamistehnoloogia järgi on VPA1 juures tegemist segapuistega, kus ohtlikum diktüoneemakilt ei ole kõikjal puistangu põhja paigutatud²³. Välistatud pole, et uuritud plaatool esineb alasid, kus juba mullaaluses kihis on ületatud elumaa ohtlike ainete piirväärtus. Selliste alade kasutamine muuks otstarbeks, kui määrus nr 38 tähenduses tööstusmaa on probleemne.

Maardu fosforiidikarjääri puhul on vajalik täpsustada kaevandamisjätmete hoidlate ala kuulumist määrus nr 38 tähenduses tööstusmaa alla. Jõelähtme valla planeeringute järgi on pigem tegemist määrus nr 38 tähenduses elumaaga²⁴. Pinnases esinevate ohtlike ainete mõju avaldub eeskätt nende sattumisel põhja- ja pinnavette. Kontrollimist võib vajada alalt kogutavate loodusandide (seente) toiduks kasutamise tervislikkus, sest ohtlikud ained võivad akumuleeruda loodusandides.

Veeanalüüsid. Põhjavesi. Vastavalt lähteülesandele võeti põhjaveeproov rajatud Maardu seirepuuraugust VAP1. Kuna Maardu uuringuala ülevaatusel leiti varem rajatud töökorras²⁵ seirepuuraugud MA-12 ja MA-14 võeti neist põhjaveeproovid. Võrreldes lähteülesandega võeti kokku üks veeproov rohkem (üks pinnaveeproov asendati kahe põhjaveeprooviga).

Ordoviitsiumi-Kambriumi põhjavesi moodustab uuringualal Kvaternaarisetetes (puistangu täitekihis) formeeruva põhjaveega ühise veekihi, kuna Ordoviitsiumi-Kambriumi veekihti maapinnalt lähtuva reostuse eest kaitsev veepide karjäärialal puudub.

Ühegi analüüsitud ohtliku aine osas (Lisa 1d) põhjavees Keskkonnaministri 11.08.2010 määruse nr 39 „Ohtlike ainete põhjavee kvaliteedi piirväärtused“ vastavaid piirarve ei ületatud.

Künnisarvu ja piirarvu vahele jäi põhjavees raskmetallidest arseeni (MA-12), koobalti (MA-12), molübdeeni (VPA1, MA-12, MA-14), nikli (VPA1, MA-12, MA-14) ja tsingi (VPA1, MA-12) sisaldused. Orgaanilistest ühenditest esines põhjavees künnisarvu ja piirarvu vahel fenantreeni²⁶ (VPA1, MA-12), benseeni (VPA1) ja tolueeni (VPA1).

²³ Vana ladestamistehnoloogiaga puistanguala läbilõige on väga muutlik, aheraine on ladestatud puistekoosustena ilma sorteerimiseta ja on pinna väiksema tasandamisega (võrreldes uue ladestamistehnoloogiaga). Puistangu kihid on sageli vastupidise järgnevusega loodusliku kivimimassiivi järgnevuse suhtes ja väga muutlike laustumistingimustega. Pealmise kihi moodustab heterogeense koostisega ja pinnas: glaukoniitsavi, -liiv, argelliidi, liivakivi ja lubjakivi tükkidega. Uue ladestamistehnoloogiaga aladel on põhiline osa diktüoneemaargelliidist maetud puistangu sügavamasse osasse.

²⁴ pole selge mis dokumendi põhjal kaevandamisjätmete hoidla osutub määrus 38 tähenduses elumaaks kontrolliks tehti puhastuspumpamine

²⁶ Polütsükliiline aroomaatne süsivesinik. Fenantreeni leiti ka Maardu põhjakarjääri tranšeede pinnavee väljavoolust (üle põhjavee künnisarvu), pinnavee määrus nr 49 fenantreeni piirväärtust ei sätesta

Põhjavee leitud ohtlikest ainetest olid nikli ja molübdeeni sisaldused kuni 60% põhjavee piirarvust, ülejäänud eelpoolmainitud ohtlike ainete sisaldused olid künnisarvu lähedased.

Puurauk VPA1 veeanalüüsis leitud ohtlikest ainetest saab nikli, molübdeeni, tsingi ning benseeni olemasolu (künnisarvu ja piirarvu vahel) seostada nende leidumisega ka pinnases.

Kõigi Maardu puuraukude vees on kõrgenenud elektrijuhtivus (üle 2500 $\mu\text{S}/\text{cm}$), vee joogiveena kasutamisel oleks ületatud ka vastavad nõuded²⁷ ohtlike ainete nikli (VPA1, MA-12, MA-14) ja benseeni (VPA1) osas.

Rajatud puuraugu VPA1 vesi üldanalüüsi (Lisa 1e) järgi vastab SOM määruse 1 „Joogivee tootmiseks kasutatava või kasutada kavatsetava pinna- ja põhjavee kvaliteedi- ja kontrollinõuded“ nõuetele, välja arvatud pH. Määratud vesinikioonide kontsentratsioon on 6.2, lubatud on $\geq 6.5 \leq 8.5$.

Puuraugu VPA1 põhjavee vesinikioonide kontsentratsioon kinnitab E.Puura artiklis öeldut²⁸, et puistangute keskosas võib toimuda püriidi oksüdeerumine, kus üheks reaktsioonisaaduseks on väävelhape. Võrreldes puurauk VPA1-st võetud üldanalüüsi kunagistest seirepuuraukudest MA-12 ja MA-13 aastal 1989 a võetud analüüsidega (Lisa 1f), näitavad aastatetagused analüüsid oluliselt kõrgemat sulfaatide sisaldust, pH on 6.8-7.1. Puurauk VPA1 vees oli sulfaatide sisaldus alla määramispiiri, mis viitab puistangusisese vee ja ümbritsevas pinnase vaheliste reaktsioonide muutusele ajas või anomaalse redutseeriva keskkonnaga põhjaveeala esinemisele puistangus. Näiteks on lõuna pool paikneva Jõelähtme prügila platool põhjavees ja tranšeede pinnavees sulfaatide sisaldus suur²⁹.

Võrreldes käesoleva töö raames võetud põhjaveeproove Jõelähtme prügila seirepuurkaevude veeanalüüsides aastatest 2006-2011 (andmed Keskkonnaametist, keskkonnakompleksloa L.KKL.HA-18510 nõuete järgne seire), võib prügila platoo põhjavees (seirepunktid B1, B2, B3 joonisel 13) täheldada käesolevas töös leitudle sarnaseid kõrgenenud arseeni, nikli ja tsingi sisaldusi.

Suurimad on Jõelähtme prügila põhjaveeseires raskmetallide sisaldused vaatluspuuraugus B1, kus tsingi ja nikli sisaldus ületab põhjavee vastavaid piirarve. Need piirarve ületavad sisaldused on palju kõrgemad kui tranšeede pinnavees ja piirkonna teiste puuraukude põhjavees. Prügila vaatluspuurauk B1 sisalduste trend on ajas suurenev ning selle põhjus pole üheselt selge (võib olla paikneb kunagises põlemiskoldes).

Jõelähtme prügila põhjaveeseiret võiks täiendada koobalti ja molübdeeni määrangutega, sest tõenäoliselt ületatakse põhjavee vastavaid künnisarve ka prügila paiknemisalal. Arvestades puistangute põhjavee ja tranšeede pinnavee tihedat omavahelist seost, tuleks Jõelähtme prügila pinnaveeseiresse tuleks lisada ka raskmetallide seire.

Maardu põhjakariääri tranšeedest võetud pinnaveeproovides (Lisa 1d) oli ohtlike ainete sisaldus üle keskkonnaministri määruse nr 49 piirväärtuse³⁰ nikli ja tsingi sisalduse osas, seda mõlemas pinnaveeproovis.

²⁷ Joogivee tootmiseks kasutatava või kasutada kavatsetava pinna- ja põhjavee kvaliteedi- ja kontrollinõuded, sotsiaalministri määrus nr 1, 2003

²⁸ Salapärase diktüoneemakilt, Erik Puura, Postimees 1997.a

²⁹ keskkonnakompleksloa L.KKL.HA-18510 nõuete järgse seire andmed

³⁰ Pinnavee keskkonna kvaliteedi piirväärtused ja nende kohaldamise meetodid ning keskkonna kvaliteedi piirväärtused vee-elustikus, keskkonnaministri määrus nr 49

Arvestades tranšeede pinnavee ja karjääripuistangutes moodustuva põhjavee head seost (kui puistangutes moodustuv põhjavesi voolab tranšeedesse), võib esile tuua ka molübdeeni, koobalti ja fenantreeni esinemist pinnavees üle vastavate põhjavee künnisarvude. Kõiki neid aineid esines ka põhjavees.

Uuringuala veekeskkonnas on jälgitavad eeskätt raskmetallide kõrgeenenud sisaldused (Co, Mo, Ni, Zn). Puistangutes toimuv raskmetallide leostumine ja nende kanne pinnavette võib olla põhjustanud tranšeede nimetutes tehisjärvedes ohtlike ainete sisaldusi üle keskkonnaministri määruse nr 49 [RT I, 04.08.2011) piirväärtuste tsiingi ja nikli osas.

Võetud veeanalüüside tulemuste põhjal on võimalik heas seisundis Ordoviitsiumi-Kambriumi põhjaveekogumi vee joogiveena kasutuskõlbmatuks muutumine Maardu karjäärialal üle-määrase niklisisalduse tõttu (joogiveeallika lubatud piirväärtus on 20 µg/l), mõõdetud sisaldused põhjavees ja tranšeede vees olid 32-131 µg/l).

Raskmetallide suure sisaldusega ala piiratud leviku ja vaadeldava põhjaveekogumi suure suuruse tõttu (20450 km² Lääne-Eesti vesikonnas), pole Ordoviitsiumi-Kambriumi põhjaveekogumi hea seisund tõenäoliselt ohustatud. Maardu karjäärialala reostuskoldega on vajalik arvestada selle põhjaveekogumi seisundi seires.

4 Käesoleva uuringu käigus omandatud kogemused, soovitud edasiste uuringute planeerimiseks

4.1 Kaevandamisjäätmehoidlate temperatuuride mõõtmine

Sompa põlenud aheraine puistangutest leiti kuumenemiskoldeid puistangult 1 ja 2, uuritud puistangutel 3 ja 4 kuumenemiskoldeid ei tuvastatud. Aktiivseid kuumenemiskoldeid ei leitud ka uuritud Maardu põhjapoolseimal platool.

Käesoleva uuringu käigus saadud kogemustele tuginedes võib põlenud kaevandamisjäätmehoidlate kuumenemise seireks sobivaks pidada termopildistamist ühes pinnase temperatuurimõõtmistega.

Pinnase temperatuurisondeerimine on vähem mõjutatav kõrvalistest teguritest³¹ ja töökiirus on piisavalt suur. Termokaameraga saab leida temperatuurisondeerimiseks kõige kuumemad kohad. Eri aastate koordineeritud sondeerimisandmete võrdlemine võib olla seireks informatiivsem kui termopiltide võrdlemine³².

Eelkirjeldatud moel kuumenemiskolde tuvastamisel on vajadus hinnata, kas kaevandamisjäätmehoidla jahtub kunagisest põlengust või toimub kuumenemise aktiveerumine iseseisvalt. Üheks võimaluseks on kasutada eelpoolkirjeldatud kombineeritud seiret, selle pikemaajalise läbiviimise kogemust täna veel pole.

Termopildistamise ja pindmise pinnasekihi temperatuurimõõtmistega kuumenemiskollete tuvastamisel on kuumenemiskoldes otstarbekas paigaldada sügavamad temperatuuriandurid (Kukruse, Sompa 1 ja Sompa 2 aherainepuistang). See võib olla ka peenike toru mõõteanduri sisselaskmiseks. Nii saab mõõta puistangu temperatuurimuutusi ajas kõige täpsemini, seda ka suuremas sügavuses ja eri intervallides.

Kuumenemiskolde peal puuragregaadiga puurimistööde tegemine puistangu lõike ja temperatuurianduri paigaldamiseks on keerukas ja sageli võimatu (suur kallakus, lõhede ja urgetega pinnas, milles võivad esineda tühikud). Temperatuurimõõtmiseks võib olla ratsionaalne puurimise asemel piirduda anduri jaoks sobiva metalltoru süvistamisega, kasutades näiteks kantavat löökpuurseadet. Tõenäoliselt piirduks kantava löökpuurseadmega sel moel süvistatud mõõtetoru sügavus kuni 10 meetriga.

Käesoleva uuringu käigus vaadeldud Sompa aherainepuistangute 1 ja 2 osas on tõenäoline, et Sompa puistangule 1 ei sõida ka väikesed tanketilaadsed puurmehhanismid, puistangule 2 võib tanketi pealesõit olla võimalik, kuid otsuse teeb puurseadme omanik. Kukruse aherainepuistangul saab temperatuurimõõtetoru paigaldada tanketilaadse puurmehhanismiga.

³¹ Kuna termopiltidel nähtavate temperatuuride väärtusi mõjutavad ilmastikuolud, pildistamiskaugus (esitatakse sensori piksli ala keskmine temperatuur) ja taimkate, võib seireks vaid termopiltidega piirdumisel esineda liialt palju erinevaid mõjureid, mis raskendavad järelduste tegemist (pildistamistingimuste võrreldavus).

³² Termopildistamisel seireks on keeruline sobiva pildistamiskoha leidmine. Heade termopiltide saamiseks peaks pildistatav objekt olema sobival kaugusel (et maksimaalselt kasutada termokaamera resolutsiooni) ja selle pealispind oleks risti kaamera fookusega.

4.2 Kaevandamisjätmete hoidlate pinnase ja vee seisund

Põlenud aherainepuistangutes on kohati säilinud orgaanilist materjali, mis võib uuesti kuumeneda ja süttida. Kunagise põlengu tagajärjel esineb pinnases ohtlikke aineid, need orgaanilised ühendid võivad puistangus laiali kanduda ka gaasilisel teel (ka veeauruga) ja veega.

Põlenud kaevandamisjätmete hoidlate alade kasutamisel määruse nr 38 tähenduses elumaana (näiteks puhkeala) on reaalne, et pinnases on paiguti ohtlike ainete piirarvud ületatud.

Maardus oli rajatud puuraugu kahe pinnaseproovi põhjal puistangu allosas pinnases üle elumaa piirarvude raskmetallid As, Mo, V ja Zn.

Sompa uuringu kaheksateistkümnest proovist ületati ohtlike ainete sisalduste elumaa piirarv naftasaaduste osas kahes ja polütsükliiliste aromaatsete ühendite osas ühes pinnaseproovis. Nii Sompas kui Maardus ei olnud pinnases tööstusmaa piirarvude ületatamist.

Visuaalsel hinnangul võib Kukruse aherainepuistangul esineda ka maapinnal pinnast, kus on ületatud tööstusmaa vastavad piirarvud³³.

Sompas põlenud aherainemäe kuumenenud aladelt võetud pinnaseproovide ohtlike ainete sisaldused ei erine märkimisväärselt tänaseks jahtunud alade ohtlike ainete sisaldusega.

Põlenud aherainepuistangute pinnases olevad ohtlikud ained mõjutavad põhjavett³⁴ ja õhukeskkonda.

Sompa veeuuringu põhjal on lihtfenooli esinemine põhjavees jälgitav laialdasel alal, kuid vastavat põhjavee piirarvu ei ületatud. Ruumiliselt piiratuma levikuga on Sompa põhjavees naftasaaduste ja polütsükliiliste aromaatsete süsivesinike esinemine, kuid nende ainete osas on ületatud vastavad põhjavee piirarvud. Esineda võib põlemisel ja poolkoksistumisel tekkinud naftasaaduste laadsete vedelike kogunemist sobivatesse struktuuridesse nii aherainepuistangus kui selle ümbruses (lõksu).

Maardus ühegi analüüsitud ohtliku aine osas põhjavee vastavaid piirarve ei ületatud, leitud raskmetallidest olid vaid nikli ja molübdeeni sisaldused kuni 60% põhjavee piirarvust. Maardu põhjakarjääri tranšeedest võetud pinnaveeproovides oli ohtlike ainete sisaldus üle pinnavee piirväärtuse nikli ja tsingi sisalduse osas. Pinnavee piirväärtused on rangemad, puistangutes moodustuv põhjavesi ja puistanguid ümbritsevate nimetute veekogude pinnavesi on omavahel hästi seotud.

Põlenud aherainepuistangute ümbruses olev põhjavesi ei vasta joogiveeallika kvaliteedi nõuetele.

Põlevkivi põlenud aherainepuistangu paiknemisel üleujutatud kaevandusel võib täheldada ülennormatiivseid ohtlike ainete ja sulfaadi sisaldusi ka sügavamal lasuvas Lasnamäe-Kunda veekihis (sellesse veekihti rajati elanikele kaevud kaevanduse töötamise ajal). Sõltuvalt põlenud aherainepuistangu alal oleva põlevkivikaevanduse sügavusest, on aherainepuistangu mõju põhjaveele sageli raskesti mõõdetav (näiteks Kukruse [1, 8]). Kaevanduse paiknemisel maapinna lähedal satub nõrgvesi kohe kaevanduskäikudes olevasse põhjavette ja nii segunedes on konkreetse aherainepuistangu mõju põhjavees raskesti eristatav.

³³ Vaata lisa 2b fotod: 4 KukruseP1220999 lõuna-edelanõlval K2 juurest ülevalpool, 21 IR_8910 Kukruse lõuna-edelanõlv, 5 KukruseDSC00001 lõuna-edelanõlval vanim kuumalõhe K2 juures

³⁴ Lisaks on puistangus moodustuv nõrgvesi tugevalt aluseline

Praeguste teadmiste põhjal vajab pinnase ja veereostuse olemasolu täpsustamist Kukruse põlenud aheraineladestul. Soovitatav on kaevandamisjäätmete järgmisel inventuuril kontrollida kuumenemiskollete olemasolu ja võimalikku pinnase- vee veereostust ka mõnel teisel põlevkivi põlenud aherainehoidlal.

4.3 Gaaside emissioonid

Põlenud aherainepuistangutes olevad lenduvad orgaanilised ühendid väljuvad atmosfääri peamiselt kuumenemiskollete pinnases olevate lõhede kaudu.

Läbiviidud uuringu põhjal ületati Kukruse aherainepuistangu mõõtepunktides mitmekordselt SO₂, H₂S, CO ja LOÜ (lenduvad orgaanilised ühendid) saasteainete välisõhu kvaliteedi piirväärtusi. Aromaatsetest süsivesinikest esines benseeni, tolueni ja ksüleene.

Kukruse põlenud aherainepuistangus tekkivate emissioonigaaside puhul on tegemist otsese ohuga inimese tervisele (eeskätt H₂S ja CO).

Võrreldes Kukrusega, olid Sompas uuritud ohtlike gaaside sisaldused märgatavalt väiksemad, vingugaasi (CO) ei esinenud. Arvestades kuumenemiskollete laienemist Kukruse puistangu kagunõlvale ja seal toimuvat gaaside eraldumist (sh vingugaas), on seal tõenäoline põlemise või poolkoksistumise taolise nähtuse esinemine.

Käesolevast uuringust välja jäänud põlenud aherainemägedel kuumenemiskollete tuvastamisel on otstarbekas teha seal gaaside emissioonide mõõtmised.

4.4 Kaevandamisjäätmete hoidlate kuju ja mahu muutused

Erinevatel kaartidel on põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate kõrgustes küllalt suured erinevused. Aerolaserskaneerimise andmed ja neist moodustatud kõrgusmudelid võimaldavad kõige paremini jälgida aherainepuistangu kõrguse, kuju ja erinevatest absoluutkõrgusest kõrgemale jäävate mahtude muutust ajas.

Arvestades aerolaserskaneerimise täpsust (kõrguslikult 0.1 m), tuleb lühikese ajalise intervalliga ülelendudest järelduste tegemisel olla ettevaatlik. Nii on Kukruse osas tehtud lisaks 2009.a lennule ka 2011.a lend ja kahe lennu tulemuste erinevus on ligi 0.1 m. Kaks aastat võib olla liialt lühike ajavahemik mahu või kõrgusemuutuse trendide kajastamiseks. Kui kolmas ülelend näitab sama suundumust, võib olla kindel taolise trendi olemasolu.

Põlenud aherainehoidlate pinnal võib näha vajumis- või roomedeformatsioonide jälgi (Sompas puistangutel 1, 2 ja 3, Edise puistangul 1 ja Kukrusel).

Roomedeformatsioonide ja vajumisjälgede muutusi saab hinnata kõrgusmudeli 3D vaate ning eri aegade ülelendudest tehtud kõrgusmudeli samakõrgusjoonte paiknemise muutuste läbi.

Kindlast samakõrgusjoonest ülespoole jääva kaevandamisjäätmete hoidla mahu muutusi saab täpsemalt seirata lisades mahuarvutused näiteks iga kümne meetri absoluutkõrguse tagant.

5 Mittepõlenud aheraineladestud

Mittepõlenud aherainepuistangutes jätkub tõenäoliselt püriidi oksüdatsioon ühes tekkiva happe puhverdamisega lubjakivis, tehnogeensete uusmineraalide teke ja keskkonnaoht on väike.

Põlevkivi kaevandamisel ja rikastamisel tekkinud aheraineladestud sisaldavad erineval määral põlevkivi ja lubjakivi. Praegusel ajal toimub aheraineladestute ümbertöötlemine, mille tulemusel saadakse lubjakivikillustikku ja peenpõlevkivi. Seda tehakse suures ulatuses Ahtme³⁵ aheraineladestu osas ja väiksemas ulatuses Edisel, Rutikul³⁶ ning Sompas³⁷.

Edisel tegutseb Sihtasutus Ida-Virumaa Tööstusalade Arendus, kuid puistangut töötleb Manuflex Ehitus OÜ. Jäätmeluba on taotlemise käigus. Edisel saadakse aheraine sõelumise tulemusel 30% põlevkivi ja 70% lubjakivi. Lubjakivi purustatakse ja vastavalt vajadusele saadakse järgmised fraktsioonid: 0-8 mm, 8-16 mm, 16-32 mm, 32-64 mm, 64-120 mm ja suurema läbimõõduga. Lubjakivi purustamise ja fraktsioonide sõelumisel tekib 20-25% paesõelmeid.

Edise näitel üldistatult saadakse aherainest sõelumisel seega ligi 30% põlevkivi, 55% killustiku erinevaid fraktsioone ja 15% tekib paesõelmeid. Eelpoolnimetatud protsentuaalne jaotust muutub erineva põlevkivisisaldusega aheraine kasutamisel ja sõltub kasutatud sõelade ja purustite tehnilistest näitajatest. Edises kasutatavad seadmed võimaldaksid aastaringse töö korral läbi töötada kuni 200000 tonni aherainet (näiteks Edise puistang 3 2.5 aastaga), aherainet sõelutakse niipalju, kuipalju on nõudlust killustiku järele.

Olemasolevale informatsioonile toetudes ja aherainet läbikaevavate firmade kontaktisikute küsitluste alusel ei vasta toodetud lubjakivi fraktsioonid teedehituse normidele, mis on kehtestatud killustikule asfaldisegude valmistamiseks. Killustik ei sobi ka kõrgemargilise ehitusbetoonibetooni tootmiseks. Saadud lubjakivikillustikku on võimalik kasutada täiteks, kergliikluste rajamiseks, maasiseste trasside aluspinnasena ja mujal. Senini on killustikku edukalt turustatud.

Aheraine töötlemisel tekkinud peenpõlevkivil ei ole praegu turgu. Vähesel määral on müüdnud Ahtmes saadud põlevkivi Eesti Energia Narva Elektriijaamad AS-le, kuid valdav kogus väljasorditud põlevkivist nii Ahtmes, Sompas ja Edisel on ladustatud aheraine töötluskohas.

Edisel väljasõelatud põlevkivist võeti 12.04.2012 kaks proovi (proovivõtukohtad on joonisel 14) ja need analüüsiti TTÜ Soojustehnika Instituudis. Analüüsi tulemused on antud Lisas 1g. Edisel on kasutatud materjali purustamisel kasutatud lõug- ja rootorpurustit (Lisas 1g vastavalt vana tehnoloogia ja nn uus tehnoloogia).

³⁵ Ahtme aheraineladestu ümbertöötlemist teostab Ahtme Killustik OÜ (kehtiv jäätmeluba L.JÄ/3216; R5m - mehaaniline ringlussevõtt, sealhulgas anorgaaniliste ehitusmaterjalide ringlussevõtt ja pinnase puhastamine, mille tulemuseks on pinnase taaskasutamine). Aheraine purustamise ja sõelumise tulemiks on lubjakivi erinevad fraktsiooni ja peenpõlevkivi.

³⁶ Fimale AS Floccosa on väljastatud Rutiku aheraine töötlemiseks jäätmeluba L.JÄ/319132, milles jäätmete taaskasutamistoiminguna on antud: R3f - ringlussevõtt toormevaruna ehk jäätmematerjali lagundamine. Aheraine purustamise ja sõelumise tulemiks on lubjakivi erinevad fraktsiooni ja peenpõlevkivi. Praeguse informatsiooni põhjal on firma pankrotis ja tegevust Rutikul ei toimu.

³⁷ Sompas tegutseb firma BRD Investment OÜ ja on alustatud tegevusi jäätmeloa taotlemiseks.

Erinevused tavalisest maapõuest väljatava põlevkiviga on järgmised: suurem niiskuse sisaldus, madalam kütteväärtus ja suurem tuhasus. Kõiki proovide näitajaid mõjutab suur lubjakivi sisaldus.

Eesti Energia tolmpõletamise tehnoloogiaga kateldes võib kütteväärtus kõikuda piirides 7.8-8.9 MJ/kg, keevkihttehnoloogial põhinevates uutest energiablokkides 8-11 MJ/kg (*Põlevkivi kasutamise riiklik arengukava 2008-2015*). TTÜ Soojustehnika Instituudis läbiviidud analüüsi tulemuste põhjal aherainest toodetud põlevkivi elektrijaamades põletamiseks madala kütteväärtuse järgi ei sobi, vajalik on aherainepõlevkivi segamine kõrgema kütteväärtusega kütusega.

Läbikaevatavad aherainepuistangud on olemasolevate teadmiste põhjal B-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjäätmevõimaldused. Edise läbikaevatava aherainepuistangu kaevandamisel tekkiva järsu nõlva termopildistamisel (Lisa 2c, foto 2 *IR_8882 Edise puistang 3 vaade läänest.jpg*) aktiivseid kuumenemiskoldeid ei tuvastanud, pildistatud temperatuurierinevuse põhjustab aherainepuistangu koostise heterogeensus.

Läbikaevamisel tekkivatest sõelumisjääkidest paesõelmed keskkonnaohtu ei kujuta. Põlevkivi aheraine ladestamisel on lamepuistangud seni näidanud neis isesüttimiseks tingimuste puudumist. Teada pole ühegi põlevkivi aheraine lamepuistangu isesüttimist.

Kas analoogne lamepuistangu ladestamine on piisav ka aheraine sõelumisjäägi põlevkivipuistangute korral, pole pikaajalise praktikaga seni veel tõestatud.

Aheraine sõelumisjäägina tekkinud põlevkivipuistangute seisundit ja protsesse mis seal toimuvad pole uuritud, potentsiaalselt ohtlikkus suureneb koos puistangu kasvuga. Suurim on Ahtme põlevkivipuistang (lamepuistang, vaata fotod 11 ja 12), selle maht on võrreldav väiksemate aherainemägedega.

Sõelumisel tekkinud põlevkivipuistangud koosnevad peeneteralisest materjalist ja on aherainest suurema orgaanikasisaldusega (Lisa 1g). Sõelutud põlevkivipuistangu sisemuses hakkavad aja jooksul toimuma mõnevõrra teistsugused uusmineraalide tekkeprotsessid kui paesõelmete- või aheraineladestutes.

Võrreldes aherainepuistanguga on taolises põlevkivipuistangus mõned eeldused isesüttimise tekkes väiksemad johtuvalt puistangu väiksemast õhu- ja veejuhtivusest³⁸. Teisalt on peenestatuse tõttu potentsiaalne oksüdeerumispindala suurem.

Peamiseks probleeme tekitavaks asjaoluks võib olla põlevkivipuistangu orgaanilise aine sisaldus (15-20%), mis kordades on suurem võrreldes algse aherainega. Muude tingimuste samasusel, kasvab isesüttimise võimalus puistangu orgaanilise aine sisalduse suurenemisel.

Senikaua kui toimub aheraine läbikaevamine, on põlevkivipuistangud läbikaevaja järelevalve all. Määramatus tekib kui läbikaevaja pankrotistub (AS Floccosa) või näiteks lõpetab tegevuse kuna kogu killustik on aherainepuistangust kätte saadud.

Kasutust mitte leides saavad aherainepuistangute läbikaevamisel ladestatud põlevkivipuistangutest jäätmed (jäätmevõimaldused). Taolised põlevkivipuistangud on tänaseks märkimisväärselt suured, neil on potentsiaalne oht süttida hooletuse või isesüttimise läbi.

---

³⁸ Sõelumisjäägina ladestatud põlevkivipuistangu veejuhtivus on märgatavalt väiksem, nii tekivad alale tekivad lombid.

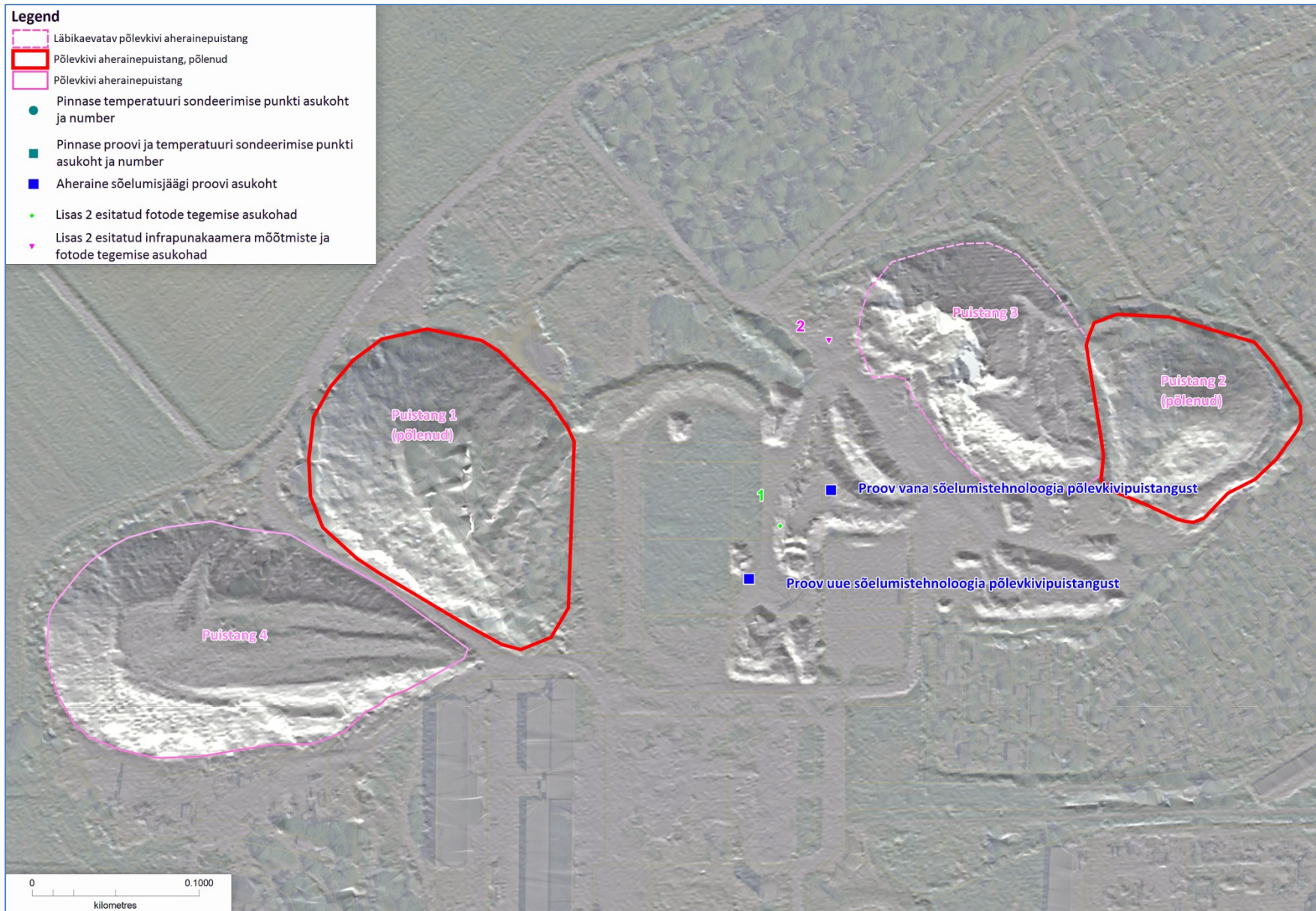

Foto 11 Aheraine sõelumisel allesjääv põlevkivi ladestatakse Ahtmes lamepuistanguna

Foto 12 Põlevkivipuistangu platoo serv Ahtmes

Joonis 14 Edise aherainepuistangute uuringuala 25.05.2009 LIDAR andmetest, puistang 3 on tänaseks poole väiksem

6 Paesõelmete ladestud

Rummu paekivisõelmete ladestu paikneb Vasalemma vallas Rummu alevikus, paekivisõelme ladestu pindala on ligi 8 ha ja suhteline kõrgus on 46 m (Foto 13). Ladestu järskudelt nõlvadelt toimuv erosioon kannab peenemat materjali (ka saviosakesi) jalamile. Välja on kujunenud tugevasti liigestatud reljeefiga nõlvad. Võib prognoosida, et ajapikku erodeeruvad nõlvad jätkuvalt lamenduvad ja ladestu platootaoline lagi jääb väiksemaks.

Foto 13 Rummu paekivisõelmete ladestu, vaade loodest 08.05.2012

Suurõnnetuse ohtu keskkonnale Rummu paesõelmete aherainehoidlast ei teki. Alale juurdepääs on vaba, kohalike inimeste ütluste järgi toimub seal ka organiseeritud üritusi omavalituse loal. Kaevandamisjäätmete hoidlat külastava inimese elule on ohtlik ootamatu varing kas erodeeruvate nõlvade või sõelme kaevandamise tõttu. Külastajale võib oht realiseeruda siiski vaid juhul, kui seda ekstra otsitakse, suurem on oht sõelmeid kaevandades. Hoidla idaosas on näha sõelme kaevandamist ja sellega seotud nõlvavaringuid. Kaevandamisjäätmete hoidla ala kasutuselevõtuks puhkealana tuleb ohud täpsemalt kaardistada ja vajadusel rakendada vastavaid meetmeid nende vähendamiseks. Praegu pole rahvarohkete ürituste läbiviimine ilma vastavate ettevaatusabinõudeta soovitatav.

Vasalemma karjääri katend. Vasalemma karjäärist ida poole jääb katendi ladestu, juurdepääs sinna kulgeb läbi töötava ja valvatava karjääri. Ladestu suhteline kõrgus on ligi 10 m ja pindala jalamil 8 ha. Ladestu on looduslikul teel taimedega kattunud. Katendit võiks kasutada karjääri korrastamisel, kuid see asub väljaspool karjääri mäeeraldist ja selle teenindusmaad. Keskkonnariski ja riski inimesele ladestu ei oma.

Harku karjääri sõelme ladestu. Ladestu on jaotunud mitmete maaüksuste vahel, osaliselt on selleks riigi reservmaa piiriettepanek (AT021214032). Ladestu paikneb valdavalt klindil. Ladestu pindala jalamil on ca 2.3 ha ja orienteeruv maht on 380000 m³. Lähimad majad paiknevad klindi all, ca 60 m kaugusel ladestust idapool. Harku Karjäär AS tegevdirektori sõnul seal õnnetusi pole juhtunud. Paesõelme edasise kasutamise kavade kohta teavet ei ole. Juurdepääs lääne poolt on Harku Karjäär AS poolt valvatav. Ida poolt ladestule juurdepää-

suks peab esmalt ületama klindiastangu, seega oht inimesele on sarnane, kui inimene püüab Põhja-Eesti klindist üle ronida. Kokkuvõtteks - keskkonnariski ja ohtu inimese tervisele lastu ei oma.

7 Uuritud kaevandamisjäätmete hoidlate reostustrendid lühi ja pikaajalisel perioodil praeguse olukorra jätkumisel

Alljärgnevalt esitatud reostustrendide eksperthinnangul puhul tuleb arvestada asjaoluga, et kaevandamisjäätmete hoidlate keskkonnmõju seire andmeid praktiliselt pole, seetõttu on prognoosid teoreetilist laadi tuginedes vähestele olemasolevatele ühekordsetele uuringutele, kontsentratsioonid on pidevate mõõtmistega kontrollimata.

Kaevandamisjäätmete hoidlate saasteainete mõju avaldub vahetult veekeskkonnale, atmosfäärile ja pinnasele. Elusorganismidele avaldub mõju eeskätt pinnase ning vee- ja õhukeskkonna kaudu. Ohtlike ainete osas on uuringute põhjal tuvastatav mõju eeskätt põlenud kaevandamisjäätmete hoidlatest.

Tabel 2 Põlenud aherainepuistangute reostustrendide prognoos

Kaevandamisjäätmete hoidla, puistangu nr	Pinnas		Õhk		Põhjavesi		Pinnavesi	
	Lühiaj.	Keskpiikk	Lühiaj.	Keskpiikk	Lühiaj.	Keskpiikk	Lühiaj.	Keskpiikk
Kukruse nr 1	↑?	↑?	↑?	↑?	↔?	↔?	↔?	↔?
Sompa nr 1	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Maardu põhjakarjääri aheraineladestus	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↔	↔	↔	↔
Käva 2 nr 1	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Sompa nr 2	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Sompa nr 4	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Edise nr 2	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Sompa nr 3	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Edise nr 1	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*
Rutiku nr 1	↔↓	↔↓	↔↓	↔↓	↑	↑	↑*	↑*

↔↓ reostustrend püsib praegusel tasemel või mõnevõrra väheneb
↔ reostustrend püsib praegusel tasemel
↑ reostustrend kasvab
? pole selge kas puistangus toimub põlemise või poolkoksistumise laadne protsess
* Mõju avaldub põhjavee väljavoolul pinnaveekogudesse, arvestades lahjendava põhjavee kogust üleujutatud kaevandustes võib mõju olla pinnavees mittemõõdetav

Pinnasereostuse osas ei kujuta põlenud aherainepuistangud (va Kukruse) keskpika (17a) või lühikese aja jooksul otsest ohtu. Tõenäoline on pinnasereostuse taseme püsimine praegusel tasemel või selle mõningane vähenemine seoses ohtlike ainete emissioonidega atmosfääri ja põhjavette.

Pinnasereostuse suurenemine ajas pole tõenäoline juhul kui ei puistangus ei toimu põlemise või poolkoksistumise laadset protsessi. Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1 puhul on võimalik pinnasereostuse suurenemine ajas, kui puistangus toimub põlemise või poolkoksistumise laadne protsess millele viitas vingugaasi olemasolu.

Põlenud aherainepuistangute pinnases olevad ohtlikud ained mõjutavad põhjavett ja õhukeskkonda.

Välja-arvatud Kukruse, on teistes vaadeldud põlenud kaevandamisjäätmete hoidlates keskpika või lühikese aja jooksul tõenäolisem jahtumisprotsessiga kaasnev gaaside emissioonide vähenemine. Kukrusel on võimalik gaaside emissioonide kasv, kui käesoleva uuringu käigus leitud vingugaas tähendab põlemise või koksistumise laadse protsessi toimumist puistangus. Tõenäoline on isegi lenduvate orgaaniliste ühendite ja väävelvesiniku emissioonide mõnin-

gane jätkumine puistangust isegi peale põlemise lõppu puistangu pinnases akumulunud ohtlike ainete tõttu (LOÜ) ja puistangusiseste geokeemiliste protsesside tõttu (H₂S).

Aktiivsete põlemis- või poolkoksistumiskolleteta aherainepuistangutest on tõenäoline ohtlike ainete veekeskonda kandumise suurenemine keskpika ja lühikese aja jooksul. Sompaa uuringust on teada põlenud põlevkivi aherainehoidlates aluselise nõrgvee olemasolu (enam ei seota kogu sademetevesi puistangu pinnasesse). Tõenäoliselt võib pidada taolise puistangu alal moodustuva aluselise ja ohtlike aineid sisaldava vee mõju kasvu põhjaveele.

Reostuskoormuse vähenemist põhjaveele ei saa prognoosida Maardu põhjakarjääri puistangute geokeemiliste protsesside keerukuse ja nende protsesside toimumistingimuste muutuste tõttu (tranšeedes veetaseme alandamine paar aastat tagasi).

Aladel, kus pinnavesi ja puistangutes moodustuv põhjavesi on omavahel otseses seoses (Maardu fosforiidikarjääride aherainepuistangud ja neid ümbritsevates tranšeedes moodustunud nimetud pinnaveekogud), on tõenäoline et puistangute mõju pinnaveele püsib praegusel tasemel³⁹.

Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1 puhul sõltub põhjaveereostuse suurenemine sellest kas puistangus prevaleerib põlemise või poolkoksistumise laadne protsess (sademetevesi seotakse puistangu pinnases), või siis nõrgvee teke kuumenemiskolletest väljapoole jäävas puistanguosas.

Mittepõlenud põlevkivi ja lubjakivi aherainepuistangutes jätkub tõenäoliselt püriidi oksüdatsioon ühes tekkiva happe puhverdamisega lubjakivis, tehnogeensete uusmineraalide teke ja keskkonnaoht on väike.

Mittepõlenud Maardu lõunakarjääri aheraineladestusest kontrollitakse TTÜ Mäeinstituudi poolt 2012 läbiva uuringuga⁴⁰ reostuskoormust (P, N, hõljuvaine, BHT7, KHT) Maardu järvele.

7.1 Seirevajadus praeguse olukorra jätkumisel

Kõik põlenud kaevandamisjäätmete hoidlad (Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Maardu põhjakarjääri aheraineladestus, Sompaa aheraineladestuse puistangud nr 1, 2, 3 ja 4, Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1 on vaadeldavad ka jääkreostusobjektidena ja nende mõju keskkonnale vajab regulaarselt seiret.

Mittepõlenud põlevkivi ja lubjakivi kaevandamisjäätmete hoidlates otsest vajadust pinnase, vee ja õhuseireks pole.

Johtuvalt eelnevas peatükis esitatud reostustrendidest on selge vajadus täpsustada vastava uurimustööga (või uurimusliku seirega) pinnase, õhu ja vee seisundit mõjutavate põlemis- või poolkoksistumisprotsesside kulgu Kukruse aheraineladestuse puistangus nr 1. Sobivaimad on pinnasetemperatuuri ja gaaside emissioonide seire. Konkreetse seirekava koostami-

³⁹ Maardu põhjakarjääri tranšeedest võetud pinnaveeproovides oli ohtlike ainete sisaldus üle pinnavee piirväärtuse nikli ja tsingi sisalduse osas. Maardu põhjakarjääri ühel aheraineladestuse platool paikneva Jõelähtme prügila keskkonnakompleksloa L.KKL.HA-18510 järgne pinnaveeseire raskmetalle ei käsitle.

⁴⁰ Reostuskoormuse uuring hõlmab ka Maardu põhjakarjääri ala, raskmetallide koormust olemasolevate analüüsitulemuste põhjal TTÜ mäeinstituudi uuring ei hõlma.

seks võib vajalikuks osutuda vastava eelneva uuringu läbiviimine⁴¹, seirepunktide paiknemise, seiremetoodika ja seirataivate näitajate täpsustamiseks.

Käesoleva uuringu käigus saadud kogemustele tuginedes võib kaevandamisjäätmeheidla sisestest protsessidest suurõnnetuse (isesüttimine) tekke osas informatiivseks pidada termopildistamist ühes pinnase temperatuurimõõtmistega. Seda võib teha näiteks viieaastase intervalliga, ühes põlenud põlevkivi aherainehoidlate kuju ja mahu muutuste seirega (aerolaserskanneerimise ülelendude andmetest).

Soovitav on kaevandamisjäätmete järgmisel inventuuril kontrollida kuumenemiskollete olemasolu ja võimalikku pinnase- vee veereostust ka mõnel teisel põlevkivi põlenud aherainehoidlal. Käesolevast uuringust välja jäänud põlenud aherainemägedel kuumenemiskollete tuvastamisel on otstarbekas teha seal gaaside emissioonide mõõtmised.

Maardu põhjakarjääri tranšeedest võetud pinnaveeproovides oli ohtlike ainete sisaldus üle pinnavee piirväärtuse nikli ja tsingi sisalduse osas. Pinnavee piirväärtused on rangemad kui põhjaveel. Maardu puistangutes moodustuv põhjavesi ja puistanguid ümbritsevate nimetute veekogude pinnavesi on omavahel hästi seotud. Seetõttu võib pidada otstarbekaks Jõelähtme prügila pinnaveeseiresse raskmetallide lisamist.

Jõelähtme prügila põhjaveeseiret võiks täiendada koobalti ja molübdeeni määrangutega, sest tõenäoliselt ületatakse põhjavee vastavaid künnisarve ka prügila paiknemisalal (kui aluseks võtta analoogia käesoleva uuringu põhjaveeanalüüsid Maardu põhjakarjääri põhjapoolseimalt platoolt.

Maardu põhjakarjääri puistangutes toimuvate geokeemiliste protsesside toimumistingimuste muutuste osas seireteave puudub. Esineb kaudseid viiteid Maardu puistangute geokeemiliste protsesside võimalikust muutusest: põhjavee vesinikioonide kontsentratsioon 6.2 ja sulfaatide kohatine puudumine, puistangu lubjakivi värvus on mustjaspruun jne.

Maardu põhjakarjääri põhjapoolseimalt platoolt sinna rajatud seirepuuraugust VPA1 ja seal varasemast ajast säilinud seirepuuraukudest MA-12 ning MA-14 on otstarbekas teha regulaarselt (vähemalt kord aastas) põhjavee üldanalüüs ühes ohtlike ainete määranguga.

Lekked reostatud aladelt, jäätmete ladestuskohtadest ja reostunud tööstusterritooriumitelt on ühes põlevkivikaevanduste veekõrvaldusega põhjustanud Ordoviitsiumi Ida-Viru põlevkivibasseini põhjaveekogumi (6) halva seisundi⁴². Seni on puudunud võimalus mõõta põlenud aherainepuistangutes tekkiva nõrgvee mõju. Sompas käesoleva uuringu käigus rajatud puuraukud VPA-3 ja VPA-4 võimaldavad selle veemajanduskavas väga oluliseks hinnatud surveteguri mõju mõõtmist. Lisaks saaks neist puuraukudest kaudset informatsiooni puistangutes toimuvatest protsessidest.

7.2 Keskkonnaseisundi parandamiseks vajalikud meetmetest

Meetmete rakendamine võib olla vajalik vaid põlenud kaevandamisjäätmehoidlates, eeskätt Kukrusel. Praeguste teadmiste, tehnika ja majanduslike võimaluste alusel võib olla nii raske kui ka mitteteostatav põlenud aherainemägedest gaaside emissioonide vähendamine. Hetkel efektiivseid ja rahaliselt ning tehniliselt vastuvõetavaid abinõusid teada ei ole.

⁴¹ Praeguste teadmiste põhjal vajab täpsustamist pinnase ja veereostuse olemasolu Kukrusel põlenud aheraineladestul

⁴² Ida-Eesti Veemajanduskava, Kinnitatud Vabariigi Valitsuse 1. aprilli 2010. a. korraldusega nr 118

Gaaside emissioonide osas vähendamisvõimaluste leidmine ühes selleks vajalike uuringutega on aeganõudev. Välistada ei saa, et mõningane mittevastavus keskkonnanõuetega jääbki püsimä, kuna kõikehõlmavat sobivat ohutustamislahendust ei leita.

Esmalt on vajalik täpsustada vastava uurimustööga (või uurimusliku seirega) pinnase, õhu ja vee seisundit mõjutavate põlemis- või poolkoksistumisprotsesside kulgu Kukuruse aheraineladestuse puistangus nr 1.

Seniks tuleb Kukurusel piirata kõrvaliste isikute juurdepääs õhusaasteallikatele (tähistada ja varustada vastavasisulise teabega). Sompa puistang 1 osas vahetatud ohtu inimese tervisele pole, sealne tööstusmaa territoorium pole avalikult kasutatav ja ettevaatusabinõusid kasutades saab vältida ohte personalile.

Üheks meetmeks on kaevandamisjäätmete hoidlate maa-ala tsoneerimine nende kasutamisel muul otstarbel kui keskkonnaministri määruse nr 38 tähenduses tööstusmaana. Senikaua kui näiteks Sompa aherainepuistangute ala kasutatakse tööstusmaana, pole pinnase puhastustööd vajalikud. Reaalselt ei oleks puhastustööd ka võimalikud, otstarbekam on jätta reostunud ala tööstusmaaks⁴³.

Põlenud kaevandamisjäätmete hoidlatest lähtuvad veekeskkonna reostuskoormused, veekeskkonna kaitsemeetmete rakendamise vajadus ja meetmete kuluefektiivsuse vajavad täiendavaid uuringuid.

Kontrollimist võib vajada põlenud kaevandamisjäätmete hoidlate alalt kogutavate loodusandide (seente) toiduks kasutamise tervislikkus, sest ohtlikud ained võivad akumuleeruda loodusandides.

Olulise meetmena on põlenud aherainepuistangute puhul vaadeldav ka kaevandamisjäätmekava põhise kontrollsüsteemi juurutamine⁴⁴ neile vanadele aherainepuistangutel, millede osas kehtivat kaevandamisluba enam pole. Selliseid kohti võib vaadelda ka jääkreostusobjektidena ja rakendada neile vastavaid jääkreostuse kontrollmehhanisme.

Aherainest killustiku tootmise sõelumisjäägina tekkinud suurte põlevkivipuistangute potentsiaalset süttimisohtu saaks efektiivseimalt lahendada leides ladestatavale materjalile (aherainest killustiku tootmisjäägina tekkiv nn põlevkivi) sobiva kasutusviisi.

---

⁴³ Pinnase osas tsoneerimiseks on põlenud kaevandamisjäätmete hoidlates vajalik läbi viia pinnase reostus-uuringud nende alade kasutuselevõtul keskkonnaministri määruse nr 38 tähenduses elumaana (puhkeala). Seni teada oleva vähese informatsiooni põhjal tööstusmaa piirarve põlenud kaevandamishoidlate pinnases ületatud pole.

⁴⁴ Kaevandamistööstuse jäätmel on Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, pinnasedirektiiv on jäänud EL-s toppama, mistõttu võib kaevandamisjäätmekava põhine kontrollsüsteem hetkel olla eelistatavam

8 Uuringuga täpsustatud riskihinnang

Käesolevas kaevandamisjäätmete hoidlate riskihindamisel lähtuti esialgsest riskihinnangust [1] täiendades ja täpsustades vastavaid kriteeriume ja skaalaid käesolevas töös lisandunud uuringu teabe põhjal.

Käesolevas töös on kasutatud lihtsustatud riskihindamist, kuna maavarade rikastamisel pole kasutatud ohtlike aineid ja valmistisi. Riski hindamise täpsustamisel järgiti järgmist skeemi: ohuallikas (mõjur) → mõjuri liikumistee → sihtobjekt.

Uuringu tulemuste põhjal leidis kinnitust asjaolu, et lisaks nõrgveele võivad ohtlikud ained väljuda gaaside emissioonina. Kaevandamisjäätmete hoidlate ala pinnas tööstusmaa piirarve uuritud kohtades ei ületanud, elumaa piirarvude ületamine on oli lokaalse iseloomuga. Põlenud aherainepuistangute pinnases olevad ohtlikud ained mõjutavad põhjavett ja õhukeskonda ja seetõttu neid aspekte võimendati alljärgnevas täpsustatud riskihinnangus.

Allajoonitult on alljärgnevalt esitatud esialgse riskihinnangu grupeeritud kriteeriumites [1] tehtud muudatused:

- kaevandamisjäätmete hoidla omadused - suurus (mass tonnides); topograafia, kuju; suhteline kõrgus; põlevkivi või diktüoneemakilda sisaldus. Lisati skaala lõhed ja pinnadeformatsioonid, eeskätt aruandes käsitletud puistangute osas;
- kaevandamisjäätmete hoidla paiknemine potentsiaalselt ohustatud objektide suhtes (kaugus elumuni; kaugus kaevuni; kaugus veekoguni; kaugus kaitsealuse objektini. Sompa ja Maardu veeuuringu tulemusel võimendati põlenud aherainepuistangute osas skaalat kaugus kaevuni;
- kaevandamisjäätmete hoidlas toimunud intsidendid – põlengud. Sompas ja Kukrusel läbiviidud mõõtmiste tulemusena võimendati skaalat olemasolevate kuumenemiskollete, ohtlike gaaside emissioonide ja vingugaasi (CO) olemasoluga (CO olemasolu võib viidata põlemise või poolkoksumise taolisele protsessile);
- kaevandamisjäätmete hoidla välismõjurid - hoidla ala maa-alune stabiilsus; ala üleujutusoh; kaevandamisjäätmete hoidla läbikaevamine;
- korraldatus - kaevandamisjäätmete hoidla territooriumi valvatavus; ladestamisjärgselt tehtud korrastamistööd.

8.1 Käesolevas töös täpsustatud riskihinnangu kriteeriumid ja skaalad

8.1.1 Kaevandamisjäätmete hoidla omadused

Aheraineladestuse suurus (mass tonnides) – aheraineladestuste mass on väga erinev. Järgnev jaotus ja skaala on kujunenud kaevandamisjäätmete ladestuste reaalse massi järgi. Jaotumus erinevate kaevandamisjäätmete hoidlate vahel kujunes enam-vähem võrdseks, va suured ladestused, kus on üle 15 mln tonni aherainet⁴⁵. Täpsustuseks, mõnede ladestuste mass on märgatavalt vähenenud seoses ladestuse läbikaevamise ja sortimisega põlevkivi ning lubjakivi fraktsiooniks (näiteks Rutiku 2, Edise 3, Ahtme 2).

⁴⁵ Maardu fosforiidikarjääri aheraineladestuste osas täpseid andmeid välja selgitada ei õnnestunud, ligikaudne suurusjärk on 200-300 miljonit tonni

Riskihinnangu tabelis on esitatud kaevandamisjätmete hoidla suurus põlevkivi aheraine puhul Eesti Energia kaevandused andmete põhjal, töötavate kaevanduste puhul 2010 a seisuga, mittetöötavatel töötamise lõpu seisuga.

Skaala kaevandamisjätmete hoidla massi iseloomustamiseks on järgmine:

Aheraineladestuse mass	kuni 1 mln tonni	1-15 mln tonni	üle 15.0 mln tonni
Skaala	1	2	3

Aheraineladestuse topograafia, kuju – põlevkivi kaevandamise aheraine transpordiks ladestustele kasutati varasematel perioodidel vagonette. Selle tulemusel kujunesid koonilised terrikoonid. Kokku üheksa koonilise kujuga põlevkivi aheraineladestust süttisid kuuekümnendatel seitsmekümnendatel aastatel ja seejärel tasandati süttimisohu vähendamiseks olemasolevate suuremate kooniliste aheraineladestuste tippe.

Uusi põlevkivi aheraineladestusi hakati platoodena rajama. Oluliseks asjaoluks lamepuistangu kujundamisel oli aheraineladestuste isekuumenemise ja süttimise ohu vähendamine (vältimine), seetõttu rajati platoolaadseid aheraineladestusi ka astangutena. Lamepuistangu puhul on isesüttimise risk väiksem võrreldes kooniliste aheraineladestustega (õhu juurdepääs, tõmme).

Skaala kaevandamisjätmete hoidla kuju iseloomustamiseks on järgmine:

Kuju	Lamepuistang	Märkimisväärselt tasandatud tipuga kooniline puistang	Kooniline puistang
Skaala	1	2	3

Aheraineladestuse suhteline kõrgus – kaevandamisjätmete hoidla kõrgusel on oluline tähendus nii nõlval tekkiva õhutõmbe ja puistangu nõlva stabiilsuse osas. Kasutatud on nii Maa-Ameti kõrgusandmeid kui Eesti Energia kaevandused andmeid.

Skaala kaevandamisjätmete hoidla kõrguse iseloomustamiseks on järgmine:

Kõrgus	0-20m	20-40 m	Üle 40 m
Skaala	1	2	3

Põlevkivi või diktüoneemakilda sisaldus aheraineladestuses – sisaldus kaevandamisjätmete hoidlas on üks potentsiaalne eeldus isekuumenemise ja põlemise tekkeks koos kõigi sellest tulenevate tagajärgedega. Suure põlevkivisisaldusega aheraineladestused tekkisid kaevanduse avamisel, kui aheraineladestu moodustus kogu väljatud materjalist (lubjakivi + põlevkivi, põlevkivi millekski ei kasutatud).

Põlevkivi sisaldus aheraineladestuses sõltub kasutatud rikastamistehnoloogiast. Kasutatud on Eesti Energia Kaevandused AS andmeid.

Skaala kaevandamisjätmete hoidla põlevkivisisalduse iseloomustamiseks on järgmine:

Põlevkivi või diktüoneemakilda sisaldus aheraineladestuses	kuni 9%	9-20%	20-30%	üle 30%
Skaala	1	2	3	4

Kaevandamisjätmete hoidla pinnadeformatsioonid, lõhed, kujumuutused – põlenud aherainehoidlate pinnal võib näha lõhesid ning vajumis- või roomeformatsioonide jälgi. Käesolevas töös vastavalt Sompas puistangutel 1, 2 ja 3, Edise puistangul 1 ja Kukrusel. Ilmekamalt väljenduvad need Sompas põlenud aherainepuistangul 2 ja Kukruse põlenud aherainepuistangul 1.

Skaala kaevandamisjätmete hoidla kuju iseloomustamiseks on järgmine:

Pinnadeformatsioonid	Pole teada	Esineb vajumis- ja roomeformatsioone,	Vajumis- ja roomeformatsioonid kajastuvad kõrgusmudelil	Vajumis- ja roomeformatsioonid on muutnud oluliselt märgatavalt hoidla kuju
Skaala	1	2	3	4

Infokaartide [1] ja käesoleva uuringu materjalide põhjal kirjeldatud kaevandamisjätmete hoidla omadused on riskihinnangus käsitletud kompleksnäitaja abil, kriteeriumite hindepunktide aritmeetilise keskmisena (vt tabel 3).

Põlevkivi sisaldus ja oluline väliskuju muutus kaevandamisjätmete hoidlas on loetud kõige olulisemaks näitajaks. Põlenud on nii 20% kui 30% põlevkivisisaldusega aheraineladestuid.

8.1.2 Kaevandamisjätmete hoidla paiknemine potentsiaalselt ohustatud objektide suhtes

Järgnevad 3 kriteeriumi (kaevandamisjätmete hoidla kaugus elamuni, kaevuni, veekoguni) moodustavad omaette grupi, mida saab iseloomustada kompleksnäitaja abil.

Riskihinnangu seisukohast on need ohuallika (kaevandamisjätmete hoidla) sihtobjektid ja skaalad on üles ehitatud kauguse suhtes. Käesoleva uuringu tulemuste põhjal (mõju ümbuskonna põhjaveele) lisati skaalapunkt põlenud aheraineladestute osas.

Kaevandamisjätmete hoidla kaugus elamuni – oht inimese tervisele ja heaolule, mis seisneb aheraineladestuse võimalikus laialivalgumises, mis ohustab elamut, maakasutust kinnistul, teede olukorda, juurdepääsu elamule jne.

Skaala on toodud järgnevas tabelis:

Kaugus elamuni	üle 500 m	200-500 m	100-200 m	alla 100 m
Skaala	1	2	3	4

Kaevandamisjätmete hoidla kaugus kaevuni - risk inimese tervisele joogivee kaudu (kaevuvee kaudu). Skaala on sarnane eelmise kriteeriumiga, vaid põlenud kaevandamisjätmete hoidlate juures lisati täiendavalt üks punkt põhjusel, et põhjavette kandub ohtlikke aineid.

Kaugus kaevuni	üle 500	200-500	100-200	alla 100 m
Skaala	1 ⁺¹	2 ⁺¹	3 ⁺¹	4 ⁺¹

Kaevandamisjätmete hoidla kaugus veekoguni – antud juhul on käsitletud kaugust pinna-veekogudeni, mis on kantud keskkonnaregistrisse. Kaevandamisjätmete hoidla kaugus veekogust varieerub suurtes piirides, alates 0 meetrist Maardu fosforiidikarjääri osas kuni 2.5 km kauguseni Sinivoore kaevandamisjätmete hoidla puhul Pühajõeni.

Skaala on identne eelmise kriteeriumiga.

Kaugus veekoguni	üle 1500 m	500-500 m	50-500 m	kuni 50 m
Skaala	1	2	3	4

Kaevandamisjätmete hoidla kaugust looduskaitsealani on keeruline hinnata, kuna lähtuda tuleb looduskaitseala eesmärgist. Analüüsidest tegelikku situatsiooni on vajalik märkida, et Tammiku kaevandamisjätmete hoidla lamepuistang nr 3 külgneb vahetult kaitsealaga Tammiku hiitammed KLO1200178. Piiride järgi on Tammiku kaevandamisjätmete hoidla lamepuistang 3 ka kohati looduskaitsealal. Tammiku kaevandamisjätmete hoidla puistang nr 3 puhul lisati riskihinnangus vastavale kompleksnäitajale looduskaitseala ohustatuse tõttu täiendavalt 0.5 punkti.

Infokaartide [1] ja käesoleva uuringu materjalide põhjal kirjeldatud kaevandamisjätmete hoidla omadused on riskihinnangus käsitletud kompleksnäitaja abil, kriteeriumite hindepunktide aritmeetilise keskmisena (vt tabel 3).

8.1.3 Kaevandamisjätmete hoidlas toimunud intsidendid (põlemine)

Kaevandamisjätmete hoidla põlengud – aheraineladestuste põlengud on olnud suureks probleemiks juba aastakümneid. Kaevandamisjätmete hoidlate süttimine on võimalik nende iseeneslikul kuumenemisel, lõkkest, kulu või prahipõletamisest ja metsatulekahjude tagajärjel.

Põlenguga kaasnevad muutused mineraalses koostises aheraineladestuse sees, samuti ohtlike orgaaniliste ainete teke ja toimub ohtlike ainete väljakanne kaevandamisjätmete hoidlast gaaside ja veega.

Mingi aja jooksul peale puistangu põlemist, kui sademevett enam põlenud puistangus ei seota, tekib puistangus reostunud nõrgvesi (leeliseline, kõrge sulfaatide sisaldusega, sisaldab ohtlikke aineid jne). Nõrgvee tekkel võib saasteainete kandumine pinna või põhjavette ohustada veekogusid, veekasutajaid ja veest sõltuvaid elusorganisme.

Kukruse põlenud aherainepuistangu näitel on väljuvate emissioonigaaside puhul tegemist otsese ohuga inimese tervisele.

Olemasolevate uuringute põhjal ja ettevaatusprintsibiist lähtudes on kaevandamisjätmete hoidlate põleng loetud suurimaks riskifaktoriks. Ohtlike ainete olemasolul tuleb vähendada nende kaevandamisjätmete hoidlast väljapoole sattumist, piirata kõrvaliste isikute juurdepääsu õhusaasteallikate lähedusse (tähistada ja varustada vastavasisulise teabega).

Skaala on toodud järgnevas tabelis:

Kaevandamisjätmete hoidlas toimunud põlengud	Mitte põlenud	Põlenud	Põlenud, praeguste kuumenemiskolletega	Põlenud, praegustest kuumenemiskolletest eraldub ohtlikke gaase	Põlenud, praegustest kuumenemiskolletest eraldub ohtlikke gaase, sisaldused on inimese tervisele ohtlikud, leidub põlemisele viitavat vingugaasi
Skaala	1	4	6	8	12

Põlengud on peamine asjaolu kaevandamisjätmete hoidlas ohtlike ainete tekkeks ja jätkuvale põlemisele või poolkoksistumisele viitav vingugaasi (CO) olemasolu on peamine tegur jäätmeheidla A kategooria riskiobjektiks kvalifitseerumisel.

Põlengu teke on ainus võimalus suurõnnetuse tekkeks kaevandamisjätmete hoidlas.

Vastavalt käesolevas töös täienenud informatsioonile tehti ülejäänud esialgses riskihinnangus [1] kasutatud kriteeriumite gruppides (hoidla välismõjurid ja ala korraldatus) vaid üksikuid muudatusi hoidlale skaala järgi omistatud hindepalli väärtuses.

Käesoleva tööga täiendatud esialgses riskihinnangust (tabel 3) lähtub, et Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1 ja Sompaa aheraineladestuse puistang nr 1 on märgatavalt ohtlikumad eeskätt kuumenemiskolletest väljuvate ohtlike gaaside tõttu.

Põlemisele või poolkoksistumisele viitava vingugaasi (CO) olemasolu Kukruse aheraineladestuse puistangul nr 1, seal mõõdetud temperatuuride ning uute lõhede ja aktiivsete kuumenemiskollete laienemise tõttu pole välistatud alal ka suurema põlengu teke. Kukrusel eralduvate ohtlike gaaside sisaldused on ohtlikud inimese tervisele.

Järeldused. Ülalloetletud asjaolusid arvesse võttes ja arvestades riskihinnangul saadud pea kahekordset erinevust järgnevate kaevandamisjätmete hoidlatega, on Kukruse aheraineladestuse puistang nr 1 liigitatud A-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjätmete hoidlaks.

Kaevandamisjätmete hoidlate esialgses riskihinnangus [1] A-kategooria ohtlikkusega hoidlateks liigitatud Käva 2 aheraineladestuse puistang nr 1, Maardu põhjakarjääri aheraineladestus, Sompaa aheraineladestuse puistangud nr 1, 2, 3 ja 4, Edise aheraineladestuse puistangud nr 1 ja 2 ning Rutiku aheraineladestuse puistang nr 1 on Maardu ja Sompaa aladel läbiviidud uuringute põhjal B-kategooria ohtlikkusega kaevandamisjätmeheidlad.

Varasemale teabele (kuumenemiskollete olemasolu) tuginedes valiti käesolevaks uuringuks Sompaa puistangud. Ka teistes täpsemalt uurimata põlevkivi põlenud aherainehoidlates on otstarbekas kontrollida kuumenemiskollete olemasolu.

Põlenud aherainepuistangutes on kohati säilinud orgaanilist materjali, mis võib uuesti kuumeneda ja süttida. Kuumenemiskolde tuvastamisel on vajadus hinnata, kas kaevandamisjätmete hoidla jahtub kunagisest põlengust või toimub kuumenemise aktiveerumine mis võib viia taassüttimiseni. Kuumenemiskoldes on otstarbekas paigaldada sügavam temperatuuriandur, et mõõta puistangu temperatuurimuutusi ajas.

Tabel 3 Kaevandamisjätmete hoidlate täiendatud riskihinnang

Kaevandamisjätmete hoidla, puistangu nr	Ko-gus	Lame-dus	Kõr-gus	Põlevkivi, diktüonee-makilda %	Pinnade-format-sioonid	Ladestuse omadused (keskmine)	Kaugus elamu-ni	Kaugus kaevuni	Kaugus veeko-guni	Paiknemine potentsiaal-selt ohustatud objektide suhtes (keskmine)	Põlenud või mitte-põlenud	Maa-alune stabiilsus	Üleuju uju-tusala	Kaevandamisjät-mehoidla välismõ-jurid (keskmine)	Territoo-riumi val-vatavus	Tehtud korrasta-mistööd	Korralda-tus (kesk-mine)	Koondhinnang, ohute-gurite gruppide keskmis-te korrutus (summa)
Kukuruse nr 1	2	2	3	3	4	2.5	3	3	2	2.7	12	2	1.2	1.6	2	1	1.5	192 (20) 56 (12)**
Sompa nr 1	1	3	3	2	2	2.25	4	5	3	4.0	8	1	1	1	1	2	1.5	108 (17) 66 (13)**
Maardu põhjakarjääri aheraineladestus	3	1	2	4	1	2.5	4	5	4	4.3	4	1	1	1	2	2	2	87 (14) 80 (14)**
Käva 2 nr 1	2	3	3	3	1	2.4	3	4	1	2.7	4	2	1.2	1.6	2	2	2	82 (13) 82 (13)**
Sompa nr 2	1	3	3	2	3	2.25	3	3	2	2.7	6	1	1	1	1	2	1.5	54 (13) 42 (12)**
Sompa nr 4	1	3	2	2	1	2	4	5	3	4.0	4	1	1	1	1	2	1.5	48 (13) 59 (13)**
Edise nr 2	1	3	2	3	1	2.25	4	2	1	2.3	4	1	1	1	1	2	1.5	32 (11) 27 (11)**
Sompa nr 3	1	3	2	2	2	2	2	3	2	2.3	4	1	1	1	1	2	1.5	28 (11) 32 (11)**
Edise nr 1	1	3	2	3	1	2.25	2	3	1	2.0	4	1	1	1	1	2	1.5	27 (11) 23 (10)**
Rutiku nr 1	2	2	2	3	1	2.25	2	3	1	2.0	4	1	1	1	1	2	1.5	27 (11) 30 (11)**
Sinivoore nr 2	1	3	2	3	1	2.25	3	3	1	2.3	1	2	1.2	1.6	2	2	2	17 (9) 17 (9)**
Pauliku nr 6	1	3	2	3	1	2.25	3	3	1	2.3	1	2	1	1.5	2	2	2	16 (9) 16 (9)**
Tammiku nr 2	2	1	2	2	1	1.75	4	4	4	4.0	1	1	1	1	2	2	2	14 (10) 14 (10)**
Pauliku nr 5	1	3	2	3	1	2.25	4	4	1	3.0	1	1	1	1	2	2	2	14 (9) 14 (9)**
Tammiku nr 3	3	1	2	2	1	2	3	3	2	3.2*	1	1	1	1	2	2	2	13 (9) 13 (9)**
Rummu aheraine ladestus	2	2	3	1	2	2	3	3	4	3.3	1	1	1	1	1	2	1.5	10 (9) 9 (9)**
Maardu lõunakarjääri aheraineladestus	3	1	2	3	1	2.25	2	2	4	2.7	1	1	1	1	2	1	1.5	9 (8) 9 (8)**
Edise nr 4	1	2	2	3	1	2	4	4	1	3.0	1	1	1	1	1	2	1.5	9 (9) 9 (9)**
Kohtla nr 1	1	3	2	2	1	2	2	2	2	2.0	1	1	1.2	1.1	2	2	2	9 (8) 9 (8)**
Maardu flotoliiva ladestus	2	1	1	1	1	1.25	3	3	4	3.3	1	1	1	1	2	2	2	8 (9) 8 (9)**
Estonia nr 1	3	1	3	1	1	2	2	2	4	2.7	1	1	1	1	1	2	1.5	8 (8) 8 (8)**
Ahtme nr 2	3	1	3	2	1	2.25	2	2	3	2.3	1	1	1	1	1	2	1.5	8 (8) 8 (8)**
Edise nr 3	1	3	2	3	1	2.25	4	2	1	2.3	1	1	1	1	1	2	1.5	8 (8) 8 (8)**
Ahtme nr 1	2	2	3	4	1	2.75	1	1	3	1.7	1	1	1	1	1	2	1.5	7 (8) 7 (8)**
Kohtla nr 2	1	3	2	3	1	2.25	3	3	2	2.7	1	1	1.2	1.1	1	1	1	7 (8) 7 (8)**
Viru nr 3	3	1	3	1	1	2	1	1	4	2.0	1	1	1	1	1	2	1.5	6 (8) 6 (8)**
Harku aheraine ladestus	1	2	2	1	1	1.5	4	2	2	2.7	1	1	1	1	1	2	1.5	6 (8) 5 (7)**
Kiviõli nr 1	1	1	1	3	1	1.5	2	1	2	1.7	1	2	1	1.5	1	2	1.5	6 (7) 6 (7)**
Rutiku nr 2	2	2	2	3	1	2.25	2	2	1	1.7	1	1	1	1	1	2	1.5	6 (7) 6 (7)**
Viru nr 2	3	1	2	1	1	1.75	1	1	4	2.0	1	1	1	1	1	2	1.5	5 (7) 5 (7)**
Kiviõli nr 2	1	1	2	3	1	1.75	1	1	2	1.3	1	2	1	1.5	1	2	1.5	5 (7) 5 (7)**
Kohtla nr 3	2	2	2	3	1	2.25	2	2	2	2.0	1	1	1.2	1.1	1	1	1	5 (7) 5 (7)**
Sompa nr 5	2	1	1	1	1	1.25	2	2	3	2.3	1	1	1	1	1	2	1.5	4 (7) 6 (8)**
Viru nr 1	2	1	1	1	1	1.25	1	1	4	2.0	1	1	1	1	1	2	1.5	4 (7) 4 (7)**
Estonia nr 3	1	1	1	4	1	1.75	1	1	2	1.3	1	1	1	1	1	2	1.5	4 (7) 4 (7)**
Aidu nr 1	2	1	1	1	1	1.25	1	1	3	1.7	1	1	1	1	1	2	1.5	3 (6) 3 (6)**
Estonia nr 2	2	1	1	1	1	1.25	1	1	3	1.7	1	1	1	1	1	2	1.5	3 (6) 3 (6)**

*Lisatud on 0.5 kuna puistang on kohati looduskaitsealal Tammiku hiitammed KLO1200178

**Kaevandamisjätmete hoidlate esialgse riskihinnangu [1] koondsumma

9 ABSTRACT

The project „Compilation of an inventory of closed waste facilities, including abandoned waste facilities, from extractive industries waste“ was compiled according to the agreement with the Estonian Ministry of the Environment.

The subject was necessitated by the article 20 from the Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006, on the management of waste from extractive industries and amending Directive 2004/35/EC. The article 20 states that Member States shall ensure that an inventory of closed waste facilities, including abandoned waste facilities, located on their territory which cause serious negative environmental impacts or have the potential of becoming in the medium or short term a serious threat to human health or the environment is drawn up and periodically updated. Such an inventory, to be made available to the public, shall be carried out by 1 May 2012, taking into account the methodologies as referred to in Article 21.

Aforementioned Directive is transposed into Estonian legislation.

The overview and general information (location, size, etc.) of closed waste facilities, including abandoned waste facilities, from extractive industries such as oil shale, dolomite and limestone, phosphate and Cambrian clay mines and open pits were given in the first phase of the project. The data for overview was gathered from existing investigation reports and during visual inspections of some waste facilities. Waste facilities of extractive industries waste which concern no risks to the environment and human health were excluded from further investigation.

COMMISSION DECISION of 20 April 2009 on the definition of the criteria for the classification of waste facilities in accordance with Annex III of Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council concerning the management of waste from extractive industries (notified under document number C (2009) 2856) (2009/337/EC) was used as the supporting document to categorization.

In the second phase the risk assessment and overview from the first phase of the project were specified with field investigations. Waste facilities categorized in first phase as B category were excluded from second phase of inventory. The second phase was focused to the potential A category waste facilities. If required for final categorization, the field investigations and measurements for concretization of some indicators were provided on proper waste facilities.

The field investigation methods in the waste facilities of extractive industries waste contained:

- Thermal imaging of burnt waste rock heaps.
- Direct measuring of soil temperature in the surface layer of oil shale waste rock heaps.
- To determine the impact of burnt and still hot (or burning) waste rock heaps to the soil and groundwater, both soil and groundwater samples were taken and analysed. The concentrations of analysed dangerous substances in the soil were compared with the environmental regulations.
- Emissions to air were measured in the burnt oil shale waste rock heaps.

The goal of second phase was to determine detailed environmental risks to groundwater, soil, ambient air and human health in the potential A category waste facilities of extractive industries waste.

In the result of current investigation and subsequent detailed risk assessment one oil shale waste rock heap (Kukruse) was classified as A category waste facilities of extractive industries.

In the medium or short term the Kukruse waste rock heap has the potential of becoming serious threat to cause major accident by spontaneous combustion.

In oil shale waste heaps classified to the B category and phosphate mining waste heap in Maardu north quarry, the ignition can be caused by grass burning, forest fires and bonfires.

The dangerous gas contents emitted from Kukruse oil shale waste heap are hazardous to human health.

The environmental limit values of pollutants of ambient air (H_2S , CO, VOC) were several times exceeded in Kukruse oil shale waste heap measuring points. From the aromatic hydrocarbons benzene, toluene and xylene were detected.

In Kukruse waste heap restrictions to unauthorized access are necessary. The sources of air pollution should be marked with corresponding data.

Studies to determine the mitigation options in gas emissions are time consuming. If carbon monoxide measured in Kukruse waste heap's ambient air is co-product of combustion or semicoke formation process, the emission growth is possible. It may be difficult to reduce gas emissions with current knowledge, technology and economic opportunities.

In other investigated waste facilities the gas emission reduction caused by cooling down process in medium or short term is more likely.

The dangerous substances in burnt oil shale waste rock heaps soil affect groundwater and atmosphere.

In the result of subsequent detailed risk assessment 9 waste facilities were classified as B category waste facilities of extractive industries (8 oil shale waste rock heaps and 1 phosphate mining waste heap in Maardu north quarry).

In case of detecting new heat areas on oil shale waste rock heaps, it is advisable to install deeper temperature monitoring devices and provide gas emission measurements. Besides thermal imaging and measuring of soil temperature in the surface layer of oil shale waste rock heaps, deeper measurements help to monitor the long-term processes on a greater depth.

10 Kasutatud materjalid

1. Suletud, sh peremeheta jäätmeheidlate inventeerimisnimestiku koostamine I etapp. AS Maves, Tallinn 2011
2. Tööstusjäätmete ja poolkoksi prügilate sulgemise ettevalmistus Kohtla-Järves ja Kiviõlis. Põlengualade (utmiskollete) sulgemise/ohutustamise meetmete väljatöötamine, 2006. IPT Projektijuhtimise OÜ/ TÜ Tehnoloogiainstituut
3. Mäetaguse valla Kiikla küla kaevandusveel baseeruva kaugküttesüsteemi põhjaveevaru hinnang, AS Maves, Tallinn 2010
4. 90 aastat põlevkivi kaevandamist Eestis, TTÜ 2006
5. Ohtlike jääkreostuskollete kontroll ja uuringud, AS Maves, Tallinn 2004.
6. Maardu lõunakarjääri kavandatava puhkeala eksperthinnang, AS Maves, Tallinn 2009
7. Eesti diktüoneemaargelliidi varudest ja nende kasutamise võimalustest. Pihlak, A-T., Keskkonnatehnika 5/2011
8. Risk based environmental site assessment of landfills, Estonia. Norwegian Geotechnical Institute, 2004
9. Reostunud muldade seire, AS Maves Tallinn 1997
10. Technogenic minerals in the waste rock heaps of Estonian oil shale mines and their use to predict the environmental impact of the waste. E. Puura artikkel ajakirjas Oil Shale <http://www.kirj.ee/public/oilshale/Puura.htm>
11. Kohtla-Järve poolkoksimägede õhuheitmete mõõtmised, OÜ Eesti Keskkonnauuringute Keskus, Tallinn 2006